

Kielen opissa 9

Kieli ja empatia

Kieli ja empatia

Toimittaneet

Ilona Herlin, Emmi Laukkanen, Maria Mäkinen,
Jutta Salminen & Laura Visapää

Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten
ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

Kielen opissa 9

Copyright @ Kirjoittajat

ISBN 978-952-10-7570-4

Taitto: Toimittajat

Unigrafia, Helsinki 2011

Sisällys

Ilona Herlin & Laura Visapää	
Mitä on empatia ja mikä sen suhde kieleen?	7
Sari Häkkinen	
Miksi meno ei maistunut?	
Empatia urheilujournalismissa	29
Laura Linkojoki	
Voi sinua Pakistan – empatiaa vai etäännytystä?	45
Emmi Laukkanen	
Pieni ja hento ote – siinä kaikki	
Empatia Dave Lindholmin <i>Pieni & hento ote</i> ja <i>Joo, joo, mä rakastan sua</i> -kappaleissa	54
Jenni Ala-Röyskö	
Matti Nykänen herättää empatiaa	70
Elina Vitikka	
Empatian keinot lakkoutisoinnissa	80
Maria Mäkinen	
Sitä on oltu -konstruktion empaattiset merkitysulottuvuudet	93
Minna Pelkola	
Empatia internetin keskustelupalstoilla	
Havaintoja ja pohdintaa siitä, miten tunteet näkyvät internetissä	101
Jutta Salminen	
Kolmen pennin ooppera etäännyttää, ilmiantaa ja parodioi	
Vieraannuttaminen ja empatia Bertolt Brechtin ja Kurt Weillin musiikinäytelmässä <i>Kolmen pennin ooppera</i>	115
LÄHTEET	128

Ilona Herlin & Laura Visapää

Mitä on empatia ja mikä sen suhde kieleen?

1. Johdanto

Helsingin yliopistossa järjestettiin keväällä 2010 *Kieli ja empatia* -niminen kurssi, jonka päämääränä oli paneutua *empatian* käsitteeseen ja pohtia sen yhteyttä kieleen ja kielitieteelliseen analyysiin. Kurssi oli suomen kielen oppiaineen kurssi, ja sen teoreettisena kehyksenä oli erityisesti kognitiivinen kielitiede. Päätaavoitteena oli hahmotella niitä tapoja, joilla empatia ilmenee kielessä: yhtäältä kieliopillis-leksikaalisissa rakenteissa ja toisaalta erilaisissa tekstilajeissa ja toiminnoissa. Näkökulma oli kuitenkin jo alun perin monitieteinen, sillä pyrkimyksenä oli kartoittaa *empatian* käsitettä mahdollisimman monipuolisesti, eri tieteenalojen kautta: yritimme ymmärtää, mistä käsite on peräisin ja miten eri tieteenalat sen määrittelevät.

Empatia-käsitteen monitieteisen tarkastelun yhtenä tavoitteena oli myös uusi metatason näkökulma kielitieteelliseen käsitteistöön. Halusimme pohtia, millaisin eri tavoin risteävin käsittein *empatian* alaan lukeutuvia ilmiöitä – siten kuin se muissa tieteenaloissa on määritelty – on kielitieteessä aiemmin kuvattu. *Empatian* käsitteen relevanssia kielitieteellisen analyysin osatekijänä on korostanut erityisesti Itkonen (2008, 2009, 2011); lisäksi *empatian* osoittamisen keinot ovat nousseet viime vuosina esiin vuorovaikutustutkimuksen piirissä (esim. Ruusuvuori 2005, 2007; Peräkylä & Sorjonen tulossa, Heritage tulossa). Mitenkään selvää ei etenkään kurssin alussa kuitenkaan ollut, mikä *empatian* relevanssi kielentutkimukselle on: empaattisuuden tarkempi määrittely, sen kielitieteellisen relevanssin systemaattinen tarkastelu sekä ilmiön suhteuttaminen kielitieteen vakiintuneeseen termistöön olivat tekemättä. Koska *Kieli ja empatia* -kurssilla otettiin askel tällaisen monitieteisen mutta kielitieteellisesti motivoituneen tarkastelun suuntaan, halusimme koota opiskelijoiden lopputyöt kirjaksi ja kirjoittaa saamiimme töihin saatteeksi johdantotekstin, joka kokoaa yhteen kurssilla käsiteltyjä teemoja. Toivomme, että kurssia varten lukemastamme kirjallisuudesta ja siellä tehdyistä alustavista kielitieteellisistä analyyseistä olisi näin hyötyä myös muille *empatian* ja kielen suhteista kiinnostuneille.¹

Empatiakiinnostuksemme taustalla oli ensinnäkin kognitiivisen kielitieteen niin sanotusti kehollinen perusta. Fenomenologisesta filosofiasta lähtöisin olevin painotuksin kognitiivinen kielentutkimus tarkastelee kieltä käyttävää ihmistä maailmaan kehonsa

---

¹ Haluamme lausua kiitoksemme kaikille niille tahoille, jotka ovat lukeneet johdantoartikkelin sen käsikirjoitusvaiheessa ja auttaneet meitä viimeistelemään sen julkaisukuntoon. Toimituskunnan ohella haluamme kiittää erityisesti Sonja Koskea, Esa Itkosta ja Pentti Leinoa. Heidän asiantuntevat kommenttinsa asettivat monet tarkastellut kysymykset laajempaan kontekstiin ja paitsi auttoivat parantamaan käsillä olevaa artikkelia myös nostivat esiin monia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Erityiskiitos myös kaikille *Kieli ja empatia* -kurssin osallistujille, niillekin, jotka eivät ehtineet kirjoittaa artikkelia tähän kokoelmaan!

kautta kiinnittyneenä. Olimme aikaisemmin työstäneet kehollisuuden teemaa *Aistien lingvistiikkaa* -kursseillamme (2004, 2008), joilla tarkastelimme sitä, miten kullekin aistille ominainen maailman jäsenitys samalla jäsentää kielioppia (ks. myös Herlin – Visapää 2005, Visapää – Herlin 2006). Aistien kielellisen tarkastelun ohella kehollinen painotus on tarkoittanut kognitiivisessa lingvistiikassa lisäksi ja ehkä ennen kaikkea sitä, että etenkin suuntauksen alkuvaiheessa ihmisen suhde tilaan ja yleisemminkin tilalliset suhteet ja niiden jäsentyminen kieliopissa ovat olleet keskeisiä tutkimuskysymyksiä (ks. esim. Talmy 2000, Levinson 2003). Suomessa Leino (1989, 1990a, b) on tutkinut paikallissijojen semantiikkaa ja kielioppia, Onikki-Rantajääskö (2001) olotilan ilmauksia ja muiden muassa Jaakola (1997) adpositioiden merkitystä; ruumiinosien (lähinnä käden) semantiikka ja kielioppi ovat olleet etenkin Ojutkankaan (2001) teimana.

Osana kognitiivisen kielentutkimuksen ohjelmaa kielen ja kehollisuuden yhteys ulottuu kuitenkin aisteja, spatiaalisuutta ja ruumiinosien kielioppia syvemmälle, nimitäin koko kyseisen oppialan merkitysnäkemykseen. On puhuttu ”kehollisesta” merkitysteoriasta tarkoittaen sellaista suuntausta, jossa katsotaan kognition olevan perustavanlaatuisesti riippuvainen kehollisuudesta, kehon havainto- ja motorisista järjestelmistä sekä kehollisista kokemuksista ja vuorovaikutuksesta maailman kanssa (Violi 2003).²

Kehollisen merkitysteorian eräänlainen ääriesimerkki on Lakoffin ja Johnsonin (1999) näkemys, jonka mukaan kaikki, abstrakteimmatkin käsitteet muotoutuvat ihmiselle vuorovaikutussuhteissa maailman ja toisten ihmisten kanssa. Heidän keskeinen ajatuksensa on ollut, että ihmisen ajattelu ja kieli jäsentyvät sellaisten mielikuvaskaemojen varaan, jotka muotoutuvat kehollisessa vuorovaikutuksessa maailman kanssa. Alkuvaiheessa mielikuvaskaemoja tarkasteltiin vahvasti spatiaaliselta pohjalta. Oletuksena (etenkin Lakoffilla ja Johnsonilla) siis oli, että ihmisen käsiterakenne rakentuu nimenomaan spatiaalistyyppisessä vuorovaikutuksessa maailman kanssa ja että tältä pohjalta mielikuvaskaemat laajenevat koko inhimillisen kokemuksen jäsentämiseen esimerkiksi metaforan avulla.

Nytemmin on esiintynyt yhä enemmän äänenpainoja, jotka korostavat inhimillisen vuorovaikutuksen osuutta mielikuvaskaemaattisen jäsenityksen taustalla: pieni ihminen on heti synnyttyään myös toisen ihmisen, ei vain maailman sylissä. Esimerkiksi Kimmel (2007) esittää, että kognitiivisen teorian tulisi laajentaa katsantoaan tutkimaan kehollisen intentionaalisuuden, agenttiivisuuden ja inhimillisen itseyden kiinteää keskinäistä suhdetta sekä esikäsitteellisen kulttuurista luonnetta ja myös tutkia agenttien välistä ”jaettua” ja ”hajaantunutta” (*distributed*) kehollisuutta (ks. myös Herlin – Etelämäki 2011). Tähän, kieltä käyttävän, ruumiillisen ihmisen sosiaalisuuteen halusimme *Kieli ja empatia* -kurssillamme löytää uuden ja tuoreen näkökulman.

Kurssimme taustalla oli siis käsitys kognitiivisen kielentutkimuksen uusimmista teoreettisista painotuksista ja kehitystarpeista, mutta se sai inspiraatiota myös muiden tieteenalojen viimeaikaisista trendeistä, etenkin biologiasta ja antropologiasta. Biologit

---

² Kyseessä ei kuitenkaan ole yhtenäinen katsanto vaan joukko samantapaisia teorioita, joita yhdistää vastakkainasettelu etenkin Fodorin ja hänen edustamansa niin sanotun klassisen merkitysteorian kanssa. Kehollisuus on saanut eri teorioissa eriasteisia tulkintoja.

ovat tahollaan päätyneet arvioimaan uudelleen sitä, onko ihmislajin evoluution perustavanlaatuisen ja liikkeellepaneva voima ollut vain ja ainoastaan jatkuva keskinäinen kilpailu vai onko sen sijaan tai ohella ollut merkitystä myös yhteistyökyvyllä ja halulla keskinäiseen avunantoon. Kurssilla tätä aihepiiriä käsitteli vierailija, simpanssien vuorovaikutusta ja kognitiota tutkinut Zürichin yliopiston tutkija Sonja Koski. Koski esitteli viime vuosikymmeninä tehtyä empatiatutkimusta ja toi esiin, että siinä missä evoluutiosta puhuttaessa on perinteisesti korostettu kilpailua ja vahvimman selviämisen periaatetta, viimeaikainen tutkimus on korostanut sitä, miten välttämätöntä yhteistyö ja avunanto – toisen yksilön huomioiminen – on ollut ihmisten ja muiden eläinten selviämisen kannalta.

Samanlaisia ajatuksia on ollut biologian lisäksi esillä esimerkiksi sosiaaliantropologiassa. Erityisen vaikutusvaltainen on ollut Sarah Hrdyn kirja *Mothers and others* (2009) ja siinä esitelty niin sanottu ko-operatiivinen lisääntymismalli. Tämän mallin lähtökohtana on se ihmislajin erityinen ominaisuus, että yhdellä emolla on tyypillisesti hoidettavana yhtä aikaa joukko eri-ikäisiä jälkeläisiä, koska näitä voi syntyä jopa vuoden välein, mutta yksittäisen poikasen itsenäistymiseen kuluu toisaalta useita vuosia. Useasta eri-ikäisestä jälkeläisestä huolehtiminen tulee mahdolliseksi, kun emon lisäksi muutkin lajitoverit, erityisesti lähisukulaiset, osallistuvat siihen. Hrdy esittää, että tällainen biologinen elämisjärjestelmämme ei yksinkertaisesti olisi ollut mahdollinen ilman tietynlaista empaattisuutta. Se on edellyttänyt kykyä ottaa huomioon toisen toiminta ja aiheet ja toisaalta halun koordinoida toimintaa muiden kanssa ja myös halun toimia toisten hyväksi. (Koski 2009.)

Hrdyn ko-operatiivisen lisääntymismallin relevanssi erityisesti kielen evoluution kannalta tulee ilmeiseksi Tomasellon tutkimusten kautta. Sen edustaman ajattelun varaan nimittäin rakentuu Tomasellon kulttuuriälykkyyden hypoteesi: nämä äsken kuvatut ominaisuudet, kyky ottaa huomioon toinen ihminen, asettaa yhteisiä päämääriä ja koordinoida yhteistoimintaa, ovat Tomasellon mukaan mahdollistaneet koko kulttuurievoluution ja tiedon kumulatiivisen kertymisen. Tomasello ym. (2005) esittävät, että ratkaiseva ero ihmisen ja muiden lajien kognition kesken onkin juuri meidän kykymme olla keskinäisessä yhteistyössä ja asettaa yhteisiä intentioita. Tämä edellyttää ensinnäkin kykyä lukea toisen intentioita ja myös kulttuurista oppimista. Mutta ennen kaikkea sen mahdollistaa tietävästi vain ihmislajille uniikki halu jakaa psykologisia tiloja toisten kanssa; tälle ovat edellytyksenä erityiset kognitiivisen representaation muodot. Kosken mukaan (suullinen tiedonanto) viimeaikainen vertaileva tutkimus tukee ajatusta siitä, että ko-operatiivinen lisääntyminen suosii niitä psykologisia ominaisuuksia, joita tarvitaan toisen huomioimiseen sekä toiminnan koordinointiin ja sosiaaliseen oppimiseen – oletettavasti myös toisen tunnetilojen huomioimiseen ainakin kognitiivisella tasolla (ks. esim. Burkart, Hrdy, van Schaik 2009; Burkart & van Schaik 2010).

Nimenomaan yhteisiä päämääriä käsittäviin toimintoihin osallistuminen on siis johtanut niihin kulttuurisen kognition muotoihin, jotka miellämme ihmiselle ominaisiksi. Se on mahdollistanut myös kielellisten symbolien käytön esimerkiksi sosiaalisten

normien ja yksilöllisten uskomusten rakentamisessa ja sosiaalisten instituutioiden luomisessa.³ Näitä teemoja on käsitelty myös erityisesti Zlatev (2008; ks. jaksoa 4).

Lähtökohtamme sekä kurssin pitämisessä että kirjan kirjoittamisessa oli siis yhtäältä empatian ajankohtaisuus muun muassa biologiassa ja antropologiassa, mutta toisaalta kognitiivisen kielentutkimuksen teoriankehityksen tämänhetkinen vaihe: kasvava tarve integroida vuorovaikutusnäkökulma usein kovin puhujakeskeiseen kognitiivispaivotteiseen tutkimukseen (ks. myös Etelämäki & al. 2009). Näistä lähtökohdista asetimme tavoitteeksemme selvittää ja eksplikoida, millä kaikilla tavoilla empatia kietoutuu kieleen ja kielen käyttämiseen. Halusimme tutkia empatian perusmekanismeja: perustuuko kielenkäyttö pohjimmiltaan jossakin mielessä empatiakykyyn, kykyyn asettua toisen asemaan ja pystyä erottamaan toisen näkökulma ja tilanne omasta, ja jos perustuu, niin millä tavoin?

Pyrimme saamaan otteen myös siitä, miten empatia ilmenee itse kielessä: läpäiseekö empaattisuus kielen kauttaaltan näkökulmien ja tunteiden koordinoinnin kautta, vai voidaanko osoittaa erityisiä empatiarakenteita tai empaattisia toimintoja ja tekstilajeja. Millaisia ovat ne keinot, joilla kielenkäyttäjät voivat osoittaa tai kutsua empatiaa, ja millaisissa konteksteissa on mielekästä puhua empatian ohittamisesta tai torjumisesta? Näitä kysymyksiä lähestytään erityisesti artikkelikokoelmaamme kootuissa opiskelijatöissä.

2. Empatian määrittely

Empatiaa on tutkittu erityisesti filosofian, psykologian, biologian ja sosiologian piirissä. Käsitteellinen kirjavuus on melkoista: eri alojen tutkijoilla on empatiasta erilaiset määritelmät, jotka voivat vaihdella saman alan tutkijoidenkin kesken runsaasti. Kyse on yhtäältä siitä, millaiseksi empatiaproessi määritellään ilmiönä – mitä empatian tunteminen on – ja toisaalta siitä, miten empatia erotetaan käsitteellisesti siihen kytkeytyvistä lähikäsitteistä, esimerkiksi sympatiasta.

Empatialla viitataan eri tavoin siihen kognitiivisesti monimutkaiseen prosessiin, jossa kykenemme asettumaan toisen yksilön asemaan, ymmärtämään tämän näkökulman, tunteen ja tilanteen ja kokemaan toisen tilanteesta juontuvia tunteita. Empatiaa on pidetty ensisijaisesti inhimillisenä kykenä, mutta myös joidenkin kädellisten, erityisesti simpanssien, on ehdotettu kykenevän empaattiseen toimintaan (ks. Koski & Sterck 2010 ja siinä mainitut lähteet). Empatiakyvyn edellytys on kyky tehdä ero itsen ja toisen välillä. Se edellyttää toisin sanoen niin sanottua mielen teoriaa: sen ymmärtämistä, että

---

³ Tähän viittaa esimerkiksi se, että ihmisapinat ymmärtävät intentionaalisen toiminnan mutta eivät silti osallistu toimintaan, jossa olisi mukana jaettu intentio. Ihmislapsille jaettu intentio kehittyi ensimmäisten 14 elinkuukauden aikana, kun kaksi ontogeneettistä väylää kohtaavat: yhtäältä toisten ymmärtäminen elollisiksi, päämäärällisiksi ja intentionaalisiksi olioiksi, sekä halu jakaa tunteita, kokemuksia ja toimintoja lajikumppaneiden kanssa. Näiden kahden yhdistyessä voidaan rakentaa dialogisia kognitiivisia representaatioita, jotka mahdollistavat osallistumisen kollektiiviin.

muilla yksilöillä on itsestä eroava oma tietoisuus, ajatukset ja tunteet (Hoffmann 2000; Blair 2005; Preston & de Waal 2002, Tomasello 2003). Arkiajattelussa empatia liitetään usein ihmisen tunnetason herkkyyteen ja hänen kykyynsä ja halukkuuteensa kuunnella toisten ihmisten ongelmia. Kaikkea tätä empatiaa onkin, mutta se on myös paljon muuta: se on avain siihen, että ylipäättään kykenemme ymmärtämään toisia ihmisiä ja toimimaan mielekkäästi yhteistyössä; se on keskeinen intersubjektiivisuuden mekanismi.

Osa tutkijoista on päätenyt korostamaan empatiaproessin kognitiivista puolta, jolloin empatia on nähty ensisijaisesti yksilön kykynä ymmärtää toisen näkökulma ja tilanne.⁴ Esimerkiksi psykologit ovat perinteisesti tutkineet empatiaa nimenomaan toisen mielen ymmärtämisenä ("the intellectual or imaginative apprehension of another's condition or state of mind", Hogan 1969; "entering another's world without prejudice", Rogers 1975: 4). Yhä yleisemmin psykologien, filosofien ja biologisten lähtökohdana on kuitenkin määritelmä, jossa empaattinen kokeminen on monikerroksinen prosessi, joka edellyttää toisen mielentilan ymmärtämisen ohella vastaanottajassa heittävästä tunnereaktiosta.

Empatian emotionaalisen-affektin puolta jo 1969 korostanut Stotland määritteli empatian seuraavasti: havainnoija reagoi emotionaalisesti, koska hän havaitsee toisen kokevan tai olevan alkamassa kokea emotionin. Näin määritellen empatiasta tuli kuitenkin liian laaja-alainen käsite, sillä esimerkiksi kateus, sääli ja vahingonilo tulivat kaikki luetuiksi sen piiriin. 1980-luvulta eteenpäin onkin tehty tarkkaa käsitteellistä erontekoa erilaisten tunnereaktioiden kesken, ennen kaikkea sen suhteen, ovatko empaattiseen eläytymiseen liittyvät tunnereaktiot automaattisia vai kognitiivisesti prosessoituja ja suuntautuvatko ne ensisijaisesti itseen vai toiseen. (Ks. myös Goleman 2007: 65; Ruusuvoori 2005: 205–206 ja siinä mainitut lähteet.) Otamme tässä teoksessa empatian lähtökohdaksi määritelmän, joka pitää sisällään vastaanottajassa syntyvän tunnetason orientaation. Empaattisessa kokemisessa havainnoitu tunne tai tilanne tuottaa havainnoivassa subjektissa tilan, joka on samankaltaisempi havainnoitun yksilön tilan tai tilanteen kuin subjektin havainnointia edeltävän tilan tai tilanteen kanssa (Hoffman 2000; Preston 2007; ks. myös Koski & Sterck 2010). Tämän määritelmän mukaan havainnoijan tunteen ei tarvitse kongruoida havainnoitavan objektin tunteen kanssa (vaikka näin ehkä tyypillisimmin onkin), vaan se kumpuaa nimenomaan toisen tilanteesta. Esimerkiksi parantumattomasta sairaudesta tietämätöntä leikkivää, iloista lasta tarkkaillessaan sairaudesta tietävä aikuinen voi kokea empaattisena reaktiona ilon sijaan surua. (Ks. SEP, s.v. *empathy*.)

Empatia edellyttää erontekoa toisen ja itsen välillä: edellytyksenä on, että havainnoija on edes jossain määrin tietoinen siitä, että hänen oma tunnereaktionsa on lähtöisin toisen tuntemuksen tai tilanteen havainnoimisesta. Vaikka empatiakyky on tässä mielessä monimutkainen kognitiivinen yhtälö, sen taustalla on myös automaattisempi tunnetason orientoituminen toiseen ihmiseen, johon viitataan empatiakirjallisuudessa käsitteellä tunnetartunta. Tunnetartunnaksi kutsutaan peilineuroneihin (ks. jaksoa 3)

⁴ Erilaisia empatiakäsityksiä ja käsitteen historiaa kartoittaessamme hyödylliseksi lähteeksi osoittautui Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP) empatiaa käsittelevä laaja artikkeli (s.v. *empathy*).

perustuvaa tapahtumaketjua, jossa ihmiset siirtävät toisiinsa tunteitaan. Yllä määritellystä, toisen erillisyyden tiedostavasta empatiasta eroava – mutta sen keskeisenä tekijänä toimiva – tunnetartunta on pitkälti automaattista toisten tunteiden ”kopiointia”. Ihmiset alkavat usein tuntea samoja tunteita vain fyysisen läheisyytensä ja tämän kautta aktivoituvien neurologisten prosessien takia: hymyilevät kasvot saavat hymyilemään, nauru tarttuu helposti ja hurmos ja paniikki leviävät. Tunnetartunta ei edellytä tietoisuutta siitä, että tunne on lähtöisin toisesta ihmisestä; ihmisillä on päinvastoin taipumus tulkita tällaiset tunteet omikseen (Scheler 1973: 22). Tunnetartunta selittää esimerkiksi prosessia, jossa pikkuvauva reagoi itkemällä toisen lapsen itkuun; tämän ikäisellä lapsella ei ole vielä selvää käsitystä itsestä ja toisesta (Hoffman 2000: 65), mutta hän alkaa imitoida ympäristönsä tunnereaktioita. (Ks. myös Zlatev 2008: 222–224.)

Jos tunnetartuntaa voidaankin pitää jonkinlaisena empatian kehittymisen välttämättömänä edellytyksenä, aikuisen ihmisen näkökulmasta empatia edellyttää monimutkaista kognitiivisesta prosessointia: kykyä ottaa toisen näkökulma, kykyä ymmärtää toisen ajatukset, aiomukset, uskomukset ja tuntemukset; jonkinlainen mielenteoria on välttämätön, jotta voimme paitsi kokea myös aidosti ymmärtää toisen tunnetilan. Kuten Koski luennollaan korosti, tällainen mielenteoria ei ole absoluuttinen ominaisuus vaan kompositionaalinen toimintamekanismi, jonka osa-alueet kehittyvät ihmisillä eri aikoihin ja joka voi toimia myös vain osittaisesti (ks. myös erit. Preston ja de Waal 2002).⁵ Mekanismia on tutkittu sellaisten yksilöiden kautta, jotka pystyvät kokemaan empatiaa vain rajoitetusti (jos ollenkaan). Esimerkiksi psykopaattien kyvyssä ymmärtää toisen mieltä ei välttämättä ole mitään poikkeavaa, mutta kyky samastua tunnetasolla toisen yksilön tilanteeseen on puutteellinen. Myös esimerkiksi autistien empatiakyky on rajoittunut, mutta ennen kaikkea mielenteorian takia. Tutkimusten mukaan heidän kyvyttömyytensä empatiaan juontuisikin ennemmin tästä kuin kyvyttömyydestä reagoida toisen tunnetilaan. (Ks. Koski & Sterck 2010: 5 ja siinä mainitut lähteet.)

Empatiasta puhuttaessa on keskeistä pohtia affektisen ja kognitiivisen toimintamekanismin ymmärtämisen ohella, mitä empatian kokemisesta seuraa. Eläydytäänkö toisen näkökulmaan ja tilanteeseen vai pyritäänkö myös altruistisesti toimimaan toisen puolesta? Jälkimmäiseen reaktioon on viitattu empatiakirjallisuudessa usein sympatian käsitteellä. Toisin kuin empatiassa sympatiassa ei välttämättä ole kyse toisen ihmisen tunteeseen tai tilanteeseen astumisesta vaan ennemmin ”itsenäisestä” tunteesta, myötätunnosta, jota toisen ihmisen tilanne aiheuttaa häntä havainnoivassa yksilössä. Sympatian määrittelyissä nostetaan tyypillisesti esiin sympatiaa kokevan ihmisen pyrkimys jollakin keinoin lieventää toisen yksilön ahdinkoa (Darwall 1998). Golemanin mukaan (2007: 65) empatia jakautuukin kolmeen osa-alueeseen – toisen tunteen tiedostamisen (’huomaan sinut’), saman tunteen tuntemiseen (’tunnen kanssasi samoin’) ja myötätunnon heräämiseen (’teen jotakin olosi helpottamiseksi’). Psykologisessa kirjallisuudessa

---

⁵ Zlatev ym. (2008: 23) korostavat mielen teoriaa kritisoidessaan sitä, miten kognitiiviset kykymme – myös kognitiivinen empatia – ovat perustaltaan sosiaalisia ja vuorovaikutuksellisia ja miten yksilökeskeiset representationaaliset merkitykset (esim. käsitys toisen mielestä) kehittyvät vasta myöhemmin tämän jaetun sosiaalisuuden myötä.

näitä kaikkia kutsutaan Golemanin mukaan empatiaksi, mutta yleisimmin viimeiseen pyrkimykseen – toisen auttamiseen – näytettäisiin viitattavan nimenomaan sympatian käsitteellä. Myös Koski rajasi sympatian käsitteen koskemaan nimenomaan prososiaalista, altruistista toimintaa, joka empatian kokemisesta voi seurata, mutta korosti samalla sitä, että empatia ja sympatia ovat toiminnallisesti yksilön kannalta osa samaa prosessia.

Empatian määrittelyn yhteydessä on haluttu erottaa vielä ilmiö, jossa toisen tunne tai tilanne voi aiheuttaa havainnoijassa sellaisen tunnereaktion, joka tuottaa hänelle itselleen pahan olon (engl. ”personal distress”; ks. SEP s.v. *empathy*). Erona eläytyvään tuntemiseen on se, että toisen tarkkailusta syntynyt negatiivinen olotila on enemmän itsekeskeinen kuin toiseen suuntautuva. Paha olo ei toisin sanoen motivoitu siitä, että tunnettaisiin ensisijaisesti myötätuntoa toista kohtaan, vaan päällimmäiseksi nousee oma reaktio: esimerkiksi huolestuneisuus, ahdistus tai muu negatiivinen tunne. (Batson 1991.) Ahdistava tunne aktivoituu toisen kokemuksesta puhuttaessa, mutta sen ei välttämättä tarvitse kongruoida toisen tunteen kanssa: kyse on siitä, miltä *minusta* tuntuu. Ahdistuksen tunteita voi luonnollisesti sekoittaa aidon empaattiseen eläytymiseen. Katastrofiuutisia tai kerjäläisen katseita välttelevä ihminen ei välttämättä ole vain ahdistuneen itsekeskeinen, vaan saattaa yrittää suojella itseään liialliselta empaattisen eläytymisen aiheuttamalta tunneprosessoinnilta.

3. Empatia-käsitteen historiaa

Empatian käsitteen alkujuurena voi pitää romantiikan ajan filosofisen estetiikan käsitettä *Einfühlung*, vaikka empatia sanana periytyykin kauempaa, antiikin kreikasta. *Einfühlung* kuvasi ihmisen kykyä eläytyä esimerkiksi taiteisiin, ja se oli romantiikan ajan ajattelijoille, kuten Herderille ja Humboldtille, osoitus nopeasti kehkeytyvän luonnontieteellisen ajattelun riittämättömyydestä. Eläytymisen kyky nimittäin todisti, että luonto ei ole vain luokiksi jaottuvaa todellisuutta, vaan sillä on lisäksi ”spirituaalinen” ulottuvuus, jonka voi tavoittaa ainoastaan eläytymällä, ei analyyttisen ajattelun taikka tutkimuksen kautta.

Alkujaan vain inhimillistä kykyä kuvaavasta käsitteestä kehittyi vähitellen 1800-luvun loppuun mennessä filosofisen estetiikan merkittävä kategoria. Tämän kehityksen pani alulle Vischer, joka ehdotti vuonna 1873 *Einfühlung* käsitteen filosofista analyysia. Saksankielisen *Einfühlung*-käsitteen vakiintuneisuudesta kertoo se, että sanalle tarvittiin englanninkielinen vastine: sanan *empathy* otti käyttöön saksan sanan käännökseksi Edward Titchener vuonna 1909. Myös käsitteen käyttöala laajeni vähitellen. (Ks. myös Jahoda 2005.) Tähän vaikutti ennen kaikkea Theodor Lippsin perinpohjainen tarkastelu, joka osoitti empatian relevanssin ei vain esteettisten kokemusten psykologiselle ja filosofiselle analyysille vaan myös laajemmin ihmistieteiden filosofialle (Lipps 1903, 1905).

Empatia on siis alkujaan romanttisesta ajattelusta kumpuava käsite. Myös sen käyttöalan laajeneminen filosofis-esteettisestä laajemmin ihmistieteelliseksi käsitteeksi

on syytä nähdä vasten tuon ajan empiiris-positivistista ihannetta. Aistihavainnot nähtiin maailmankuvan perustana, jolloin esteettinen kokemus tuntui vaativan erillistä selitystä: miten voimme kokea jonkin esineen yhtä hyvin kauniina kuin esimerkiksi neliskulmaisena? Lippsin selitys perustui psykologiseen resonanssi-ilmiöön: kun havainnoimme ulkoista objektia, vaikkapa kivipaatta, se herättää kehossamme tuntemuksia, jotka projisoimme edelleen kyseiseen objektiin, tässä tapauksessa kiveen. Siirrämme siis kauneuden kokemuksen objektin ominaisuudeksi (positiivinen empatia), kuten myös rumuuden (negatiivinen empatia).

Lipps ei rajoittunut empatia-analyysissään esteettisiin ilmiöihin, vaan projektion avulla selittyi hänen mukaansa myös toisten ihmisten mielten tajuaminen. Niin kutsuttu sisäinen imitaatio on kyseessä, kun nähdessämme jonkin tunteen ilmenevän toisessa ihmisessä (esimerkiksi vihaiset kasvot), matkimme huomaamattamme tämän ilmettä ja tätä kautta, matkimista itse tiedostamattamme, saamme käsityksen siitä, millainen toisen tunnetila on. Empatian nähtiinkin pohjautuvan psykologisessa kirjallisuudessa jo 1800-luvulla tunnistettuun motorisen mimiikan ilmiöön (*motor mimicry*, Smith 1853).

Lippsin empatiakäsityksen ytimessä olivat vihan kaltaiset, kehollisen ilmene-mismuodon saavat tunteet. Hän halusi kuitenkin selittää sen avulla muutakin, nimittäin kaiken sellaisen mentaalisen toiminnan ymmärtämisen, joka edellyttää inhimillistä ponnistusta (*activities requiring human effort*). Kyky empatiaan olisi näin perustavanlaatui-nen mekanismi tunnistettaessa toiset yksilöt samalla tavoin ”mielekkäiksi” olioiksi kuin itse. Tämä ajatus vaikutti ja keskustelutti filosofia 1900-luvun alkupuolella.

Lippsin ajatuksia ja empatiakäsitystä piti suosiossa etenkin se, että se näytti tarjoavan järkevän vaihtoehdon kartesiolaiselle, analogiaan perustuvalla ymmärrykselle toisten mielten olemassaolosta. Analogia-ajattelutapa esitti ihmisen ymmärtävän toiset mielet päättelyn kautta: minulla on oma mieli, toinen ihminen näyttää muutoin kaltaiseltani, siispä hänelläkin on mieli. Lippsin empatiaan perustuva toisten mielten ymmärtäminen vältti analogian tarjotessaan suoran pääsyn toisen ihmisen mieleen; se antoi nimen ilmiölle, joka ilman päättelyn välitystä siirtää mielentiloja ja niiden ymmärrystä ihmisestä toiseen.

Niin empatia-ajattelun edelläkävijä kuin olikin ei Lipps silti kyennyt varsinaisesti selittämään, miten empatia auttaa toisten mielten käsittämässä. Hän oli nimittäin vielä osin kartesiolaisen ajattelun vanki ja ymmärsi mielen ihmisen sellaiseksi erilliseksi osaksi, johon vain ihmisellä itsellään on pääsy. Niinpä hän tarkasteli mielentiloja yksinomaan ensimmäisen persoonan näkökulmasta eikä pystynyt selittämään pääsyä toisen ihmisen mieleen: sitä, miten ihminen empatian avulla pystyisi päätyään siihen, että myös toisilla ihmisillä on yhtäläinen mieli.

Fenomenologisessa traditiossa empatian käsite ja samalla Lippsin ajatukset ovat olleet erityisen kiinnostuksen kohteina 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Kun fenomenologit ottivat Lippsin ajattelun uudelleen tarkasteluun, he totesivat sen perusvirheeksi ajatuksen kehon ja ilmeiden välittävästä roolista toisten ihmisten tunteiden ja mielentilojen tulkinnessa. Huomattiin nimittäin, että me emme itse asiassa havaitse vain toistemme kehon liikahtuksia, siis ilmeitä ja asentoja, ja päättele niistä toisten mielentiloja,

vaan havaitsemme suoraan mentaalaisia tiloja, jotka kylläkin ilmenevät tyypillisesti kehollisesti: ilmeinä, eleinä, äänen sävyinä. (Stein 1917, Scheler 1973 [1954].) Näemme siis esimerkiksi, että toinen ihminen on surullinen, sen sijaan että näkisimme surulliset kasvot ja päättelisimme niistä kasvojen takaisen surun oman kokemuksemme kautta. Wittgenstein (1980 § 570) tahollaan kiteytti tämän oivalluksen seuraavasti:

“We see emotion.” – As opposed to what? – We do not see facial contortions and make the inference that he is feeling joy, grief, boredom. We describe a face immediately as sad, radiant, bored, even when we are unable to give any other description of the features.

Lippsin empatian käsitteestä pidettiin kuitenkin fenomenologian traditiossa kiinni, ja esimerkiksi Husserl (1973) katsoi sen olevan eräänlainen peruskokemus, jonka varaan ihminen rakentaa ymmärryksensä toisista, itselleen analogisista olennoista. Fenomenologian piirissä empatia-käsitettä on myös suhteutettu aristoteeliseen *mimesis*-käsitteeseen; lippsiläisellä ajattelutavalla, kuten niin monella länsimaisen kulttuurin juonteella, on kuin onkin juurensa antiikin Kreikassa. Aristoteleen Runousopissa keskeinen *mimesis*-käsite, suomeksi jäljittely, oli ennen kaikkea taiteen ja todellisuuden suhteen kuvaaja: todellisuuden ja taiteen välillä on Runousopin mukaan *mimesiksen* kerros, jonka taiteen rakenne synnyttää. Aristoteles kuitenkin kuvaa mimesistä tavalla, jolla on yhteys lippsiläiseen empatia-ajatteluun. Hän nimittäin kuvaa ihmisiä (ja muitakin eläimiä) kokemuksellisina olentoina ja kiinnittää huomiota siihen, että kokemuksellisuuden jakaminen mahdollistaa toisten olentojen kokemuksiin eläytymisen, jota ilman jäljittelykään ei olisi mielekästä. Mimesistä voi siis taiteentutkimuksellisista sovelluksistaan huolimatta pitää inhimillistä elämää laajemmin ja perustavanlaatuisesti luonnehtivana ilmiönä, johon esimerkiksi oppiminen pohjautuu. (Ruonakoski 2011; oppimisen ja jäljittelyn yhteydestä ks. Kauppinen 1998.) (Ks. myös Zlatev ym. 2008: 1–6; Zlatev 2008.)

Fenomenologisessa traditiossa on myös pohdittu empatian ja kohtaamisen keskinäistä yhteyttä. Toisen kohtaaminen havaitsevana olentona onkin se kokemusrakenne, jota fenomenologisessa filosofiassa on päädytty kutsumaan empatiaksi; esimerkkinä empaattisesta toiminnosta on tämän mukaisesti ollut puhuttelu. (Ks. Ruonakoski 2011.)⁶

Fenomenologinen perusajatus siitä, että meillä olisi suora pääsy toisten mielentiloihin niiden kehollisen ilmenemistavan kautta, ei kuitenkaan näyttäisi toimivan loppuun asti. Kaikki mentaaliset tilat eivät tunnetusti ilmene kehollisesti; tällaisia ”näky-mättömiä” tiloja ovat esimerkiksi toiveet ja uskomukset. Tunnekäsitteet ovat kyllä määriteltävissä niiden ilmenemisen mukaan, mutta tämä ei päde kaikkiin mentaalisiin käsitteisiin. Miten siis pääsemme käsiksi toisten uskomuksiin? Ja mitä oikeastaan ovat mentaaliset käsitteet ja millaisia ovat niiden keskinäiset erot? Fenomenologian haluttomuus

⁶ ”Kehollinen samastuminen toiseen ilmenee antiikin kirjallisuudessa kielellisesti myös toislaajisten eläinten (mutta myös elottomien kohteiden, kuten ympäristön) puhutteluna. Retorinen puhuttelu on kurottumista toista kohti.” (Ruonakoski 2011.)

tai kyvyttömyys tarkoin vastata tällaisiin kriittisiin kysymyksiin johti osaltaan siihen, että empatiaa ei analyttisen filosofian tradition piirissä pitkään aikaan otettu vakavasti mahdollisena perusmekanismina toisten ihmisten ymmärtämisessä.

1980-luvulta lähtien Lippsin ajatukset ovat kuitenkin tulleet uudelleen yleisemmän kiinnostuksen kohteiksi. Esimerkiksi simulaatioteoriassa on ollut esillä se lippsiläinen ajatus, että sisäinen imitaatio on ihmisen perustavanlaatuinen episteeminen keino toisten ihmisten mentaalisen elämän ymmärtämisessä. Lippsin ajatus sisäisestä imitaatiosta on saanut tukea etenkin neurotieteestä: *peilineuroneiksi* kutsutut hermosolut on havaittu olennaisiksi toisten ihmisten tunnetilojen ja aikeitten havainnoinnissa.⁷ Peilineuronit nimensä mukaisesti ”peilaavat” ihmisen toisissa ihmisissä havaitsemia toimintoja, niin että niitä joko jäljitellään tai ainakin tunnetaan voimakasta tarvetta tehdä niin (Goleman 2007: 47–48). Ne siis käynnistävät aivoissa matkimiseen yllyttävän mekaniisin, ja aivoille simulointi on pitkälti sama asia kuin itse toiminta.

”Merkittävässä tutkimuksessa, jossa seurattiin laserinohuen elektrodin avulla yksittäisen neuronin toimintaa hereillä olevan ihmisen aivoissa, havaittiin, että neuroni aktivoitui paitsi silloin, kun ihminen ennakoi tuntevansa kipua (neulanpiston), myös silloin, kun hän *näki* toista ihmistä pistettävän neulalla. Näin löydettiin hermostollinen vastine reaktiolle, jota voidaan pitää vaistonvaraisena empatiana.” (Goleman 2007: 48.)

Golemanin mukaan peilineuronit aktivoituvat, kun seuraamme katseellamme toisten toimia, jolloin osa aivojemme neuronitoiminnasta on toisten ihmisten aivotoiminnan jäljittelyä (mts. 48–49). Peilineuronijärjestelmä mahdollistaa näin ihmisen perustavanlaatuisen orientoitumisen toiseen ihmiseen ja saa meidät samalla osin tiedostamattamekin jäljittelemään toistemme liikkeitä, ilmeitä ja tunnetiloja. Ihmiset alkavat näin usein tuntea samoja tunteita vain fyysisen läheisyytensä ja tämän kautta aktivoituvien neurologisten prosessien takia, mihin on aiemmin viitattu käsitteellä *tunnetartunta* (ks. jaksoa 2).

Empatia edellyttää tunnetartunnan ohella monimutkaista kognitiivista prosessointia – kykyä ottaa toisen näkökulma, kykyä ymmärtää toisen ajatukset, aiemukset ja tuntemukset –, ja empatian osoittaminen tai osoittamatta jättäminen on ensisijaisesti sosiaalisesti säädeltyä toimintaa. Tästä huolimatta kielentutkijoiden olisi nähdäksemme syytä ottaa lähempään tarkasteluun myös peilineuronijärjestelmän asema kielellisessä vuorovaikutuksessa. Siitä tehdyt neurotieteelliset kokeelliset asetelmat viittaavat vuorovaikutustilanteen synkronoivaan vaikutukseen (ks. myös Pelkolan artikkelia tässä teoksessa)⁸, ja koska katsetta pidetään keskeisimpänä peilineuronien aktivoitumiseen vaikut-

⁷ Peilineuronit eivät ole uniikkeja ihmislajille, vaan niistä on tehty havaintoja myös erilaisten kädellisten ja esimerkiksi lintujen vuorovaikutuksessa.

⁸ Tästä näkökulmasta huomionarvoisia ovat esim. Du Bois'n (2003) havainnot siitä, että sellaisissa vuorovaikutustilanteissa, joissa osallistujien voi katsoa orientoituvan toisiinsa erityisen intensiivisesti (ns. *high-tened mutual awareness*), käytetyt syntaktiset rakenteet alkavat muistuttaa toisiaan.

tavana kanavana, kiinnostavaksi nousee erityisesti kasvokkaisuoroaikutus ja laajemminkin katseen asema ja osuus intersubjektiiivisten merkitysten syntymisessä.⁹

4. Katse, jaettu huomio ja intersubjektiiivisuus

Kasvokkaisuoroaikutuksen ja katseen keskeinen asema empatian välittymisessä antoi kurssillamme aihetta pohtia uudelleen näköaistin asemaa kielenkäytössä samoin kuin sen analyysitapoja kielentutkimuksen traditioissa. Näköaistia on käsitelty kognitiivisessa kielitieteessä melko paljon jo sen takia, että suuntaus on vanhastaan korostanut kielen suhdetta kieltä käyttävään, maailmaan kehonsa kautta kiinnittyvään, aistivaan ihmiseen. Oletuksena on ollut, että ihmisen eri aistien erilainen luonne ilmenee kielten semantiikassa ja pragmatiikassa monin tavoin, ja näköaisti on tässä yhteydessä liitetty tiukasti älylliseen toimintaan (ks. erit. Sweetser 1990).¹⁰

Näön intellektuaalisuus ei kuitenkaan ole koko totuus kyseisestä aistista ja sen suhteesta kieleen, ja voi jopa sanoa, että se on pelkistys, joka heijastaa kognitiivisen kielentutkimuksen yksilökeskeistä ihmiskuvaa. Tätä ovat kommentoineet Etelämäki ym. (2009: 166) todeten, että ”kärjistetysti sanoen kognitiivinen kielioppi tunnistaa puhujan, jolle muut ihmiset ovat kiviin ja kantoihin rinnastuvia, havainnoitavia ja mallinnettavia maailman osia”. Kognitiivisen kielentutkimuksen tunnistama, monologia pitävä ihminen näyttäisi siis myös katselevan maailmaa aivan yksinään. Kokonaan sivuun kognitiivisen kielentutkimuksen aistipohdinnoissa on näin jätetty muun muassa se seikka, että on eri asia katsoa jotakuta toista ihmistä kuin jotakin elotonta oliota.¹¹

Sellaisissa kielentutkimuksen suuntauksissa, joissa vuoroaikutus nähdään kielen ensisijaisena käyttöympäristönä, on sen sijaan kiinnitetty paljonkin huomiota katseeseen ja sen tehtäviin esimerkiksi vuoronvaihtumisessa. Esimerkiksi Goodwin (1979) on osoittanut vakuuttavasti, miten ilmauksen merkitys saattaa muuttua puhujan katseen siirtyessä vastaanottajasta toiseen. Keskustelututkimuksessa on tarkasteltu myös sitä, miten kaksi puhujaa voi katsoa yhdessä jotakin kolmatta, joko elotonta tai elollista oliota, ja miten tämä ilmenee kielellisessä merkityksenannossa. Tämantapainen katseen tarkastelu tulee kiinnostavaksi erityisesti deiktisten elementtien tarkastelussa, kuten

⁹ On huomattava, että peilineuronien on esitetty toimivan myös muiden aistien, ainakin kuulo- ja tuntoaistin kautta (ks. esim. Kohler et al. 2002).

¹⁰ Keskeisenä lähtökohtana Sweetserillä on se seikka, että ihminen kerää valtaosan maailmaa koskevasta tiedostaan näköaistin avulla. Toinen näön intellektuaalinen piirre on, että katsetta voi suunnata vaivattomammin kuin muita aistimia ja siten ainakin osin valita näkemänsä. Kolmas erityispiirre näössä on sen ulottuvuus, jonka tähden sitä on kutsuttu yhdessä kuuloaistin kanssa etäaistiksi erotuksena lähiaisteiksi nimetyille maku-, tunto- ja hajuaistille. Katsomiseen toimintana kuuluvat näin ollen valikointi, jota voi sinänsä pitää älyllisenä toimintana, sekä etäisyyden mahdollisuuden luoma objektiivisuus, niin ikään älyyn liitetty ominaisuus. Kielessä näön intellektuaalisuus ilmenee Sweetserin mukaan metaforisesti: sen motivoima metafora NÄKEMINEN ON YMMÄRTÄMISTÄ tuottaa kieliin sellaisia ilmauksia kuin *I see* merkityksessä ’ymmärrän’ tai esimerkiksi suomen *nähdä*-verbin kiteymät *nähdäkseni* merkityksessä ’mielestäni, minun arvioni mukaisesti’ ja *näet, näköjään; katsoa*-verbistä juontuvat esimerkiksi *katsanto* sekä selittävä partikkeli *kato*.

¹¹ Eronteon relevanssi on osoitettu esimerkiksi kognitiotieteellisissä tutkimuksissa (ks. esim. Mandler 2003).

Seppäsen (1998) ja Etelämäen (2006) pronominitutkimuksissa. Deiksis onkin se kielen osa-alue, jonka tutkimuksessa on tuotu kiinnostavalla tavalla yhteen yhtäältä maailman tarkastelu ja toisaalta kahden tai useamman ihmisen keskinäinen dynamiikka. Diessel (2006) käsittelee demonstratiiveja niiden kommunikaatiofunktion kannalta ja tuo esiin sen, miten lapset omaksuvat ne niin sanotussa triadisessa vuorovaikutuksessa, jossa lapsi seuraa hoitajan katsetta ja he tunnistavat yhdessä saman referentin. Diesselin mukaan demonstratiivien perustavanlaatuisen (ja myös kaikkia demonstratiivien eri käyttötapoja yhdistävä) tehtävä onkin koordinoita puhujien huomiota, luoda niin sanottu ”yhteishuomio”. Kyseessä on myös koko inhimillisen kielenkäytön perustilanne ja syntykonteksti, johon kohta palataan.

Katseen vuorovaikutustehtävistä ei kuitenkaan ole aivan samankaltaisia merkkejä kielten semantiikassa kuin edellä puheena olleesta näön intellektuaalisuudesta. Silti kielenkäyttäjillä on paljon sellaista metatason tietoa katseen merkityksestä, joka on tavalla tai toisella kiteytynyt kieleen. Esimerkiksi häpeilevä tai syyllinen alaspäin katsominen, välttelyä kuvastava katseen sivuun kääntäminen tai nenän ylösnostaminen ja sen mahdollistama halveksiva alaspäin katsominen ovat paitsi reaktioita sosiaalisissa tilanteissa myös kulttuurisesti tunnistettavia toimintamalleja, joita voidaan hyödyntää vuorovaikutuksessa siinä missä mitä tahansa symbolista resurssia.¹²

Erilaiset katseen suuntaamisen mallit tuntuisivat kaikki toistavan perusasetelmaa, jossa vastakkain asettuvat toisen ihmisen kohtaaminen häntä silmiin katsoen ja toisaalta katseen kääntäminen alas, sivuun tai yhdessä toisen kanssa kolmanteen objektiin. ”Silmiin katsominen” on myös vakiintunut ilmaus, johon liitetään etenkin rehellisyys ja toisaalta rohkeus, ihmisen tai asian kohtaaminen ilman varauksia, teeskentelyä tai pelkoa. Goodwin (1981) on samanhenkisesti korostanut puhujan ja vastaanottajan keskinäisen katseen merkitystä sanomalla, että puhujan katse tekee kuulijasta vastaanottajan ja että puhujalle on myös olennaista saada vastaanottajalta katse takaisin. Kaksi toisiaan katsovaa ihmistä onkin vuorovaikutuksen perusasetelma ja samalla mahdollisuus empatian välittymiseen, toisen ihmisen kohtamiseen ja tämän näkökulman ja tunteen ymmärtämiseen.¹³

Katseen ja kielen yhtymää on lähestytty myös toisaalla pohdittaessa kielen synnyn alkuasetelmaa ja sitä intersubjektiivisuuden astetta, jota kielellinen toiminta ylipäättään edellyttää. On puhuttu jaetusta huomiosta (*shared attention*) ja yhteishuomiosta (*joint attention*). Jaettu huomio kuvaa tilannetta, jossa ihmiset katsovat yhdessä jotakin objektia. Pelkkä yhdessä katsominen ei kuitenkaan riitä jaetun huomion toteutumiseksi, vaan jaetusta huomiosta puhutaan vain silloin, kun kumpikin katsoja tietää toisenkin katsovan samaa kohdetta. Yhteishuomio on astetta monimutkaisempi, refleksiivinen

¹² Asentojen, myös katseen suuntaan elimellisesti liittyvien pääasentojen kielellisiä ja konventionaalisia ilmentymiä on lähestynyt kielentutkimuksen keinoin Onikki (1999). Hän on kartoittanut olotilanilmausten (esim. *nenä pystyssä*, *pää vinossa*) merkityksiä ja osoittaa, miten tällaiset ilmaukset motivoituvat meto-nyymisestä muun muassa niistä tunnetiloista, joita ne ilmentävät.

¹³ Toisen kohtaaminen katsomalla häntä asettuu vastakkain myös toisen kuulemisen kanssa, mihin kiteytyy eräänlainen vuorovaikutuksen perusristiriita: toiselle puhuminen ja toisen puheen kuunteleminen ovat aina epäsymmetrisiä tilanteita, sillä kun toinen puhuu, toinen on perustapauksessa vaiti. Katsoa voi toisiaan sen sijaan samanaikaisesti ja symmetrisesti ilman että kumpikaan osapuoli on toista passiivisempi.

asetelma: jaetun huomion – tietoisuuden siitä, että toinen katsoo samaa objektia kuin itse – lisäksi se edellyttää molempien tietoisuuden siitä, että oma katse on myös toisen katsojan tiedostama: ’minä näen, että sinä näet, että minä näen X:n’. Tätä on nimitetty myös ”kolmannen asteen huomioksi”.

Jaetun huomion ja yhteishuomion käsitteitä hyödyntää esimerkiksi Zlatev analysoidessaan sitä, millainen toisen ihmisen mielen ja tajunnallisuuden ymmärtämisen taso on edellytyksenä kielenkäytölle niin onto- kuin fylogeneettisestikin. Zlatevin mukaan symbolinen kommunikaatiomme on voinut kehittyä nimenomaan yhteishuomion myötä: kielellinen kommunikointi tulee mahdolliseksi sen kautta, että ymmärrämme jakavamme samantyyppisen tajunnallisen tilan: katsovamme maailmaa yhdessä ja tekevämme siitä keskenämme yhtäläisiä huomioita. (Zlatev 2008: 217–220, 229.) Yhteishuomio kehittyy jaetusta huomiosta, kun tunnistetaan toisen intentiot sen suhteen, mihin oma havainto tulisi suunnata (’ymmärrän, että haluat minun katsovan X:ää’). Ihmislajille ominaisen kielellisen kommunikaation perustana ovat toimineet ne keinot, joilla näitä intentioita on pyritty jakamaan.¹⁴ Kielikykyimme perustuu siis ensisijaisesti yhteistointintaan ja kykyyn ymmärtää toisen yksilön näkökulma, intentiot ja tunteet, ja tämän asetelman primitiivisimpänä perusmekanismina toimii kyky empatiaan. Zlatevin mukaan empatiaa onkin mahdollista pitää intersubjektivisuuden perustavimpana muotona (mts. 223).

Empatian käsitteen relevanssia kielitieteellisessä tutkimuksessa on korostanut tästä näkökulmasta erityisesti Esa Itkonen. Artikkelissaan *Concerning the role of consciousness in linguistics* (2008) hän suhteuttaa toisiinsa tietoisuuden, introspektion ja monessa aiemmassa julkaisussaan analysoimansa intuition käsitteitä. Intuutiolla Itkonen tarkoittaa tietoisuutta (kielitieteellisestä) normista. Hän korostaa sitä, että ennen kuin voi muodostua normi, jonka intuitio tavoittaa (esim. *X merkitsee Y:tä*), on täytynyt olla sellainen välivaihe, jossa X ei vielä merkitse Y:tä, mutta kuitenkin ymmärrämme, että puhuja A tarkoittaa X:llä Y:tä. Juuri tämä ymmärrys edellyttää empatiaa, kykyä eläytyä siihen, mikä toisen puhujan intentio on. Normi syntyy, kun tämä empaattinen ymmärrys merkityksen vakiintuessa konventionaalistuu. Normi on tässä tapauksessa *X merkitsee Y:tä*, ja tämän normin siis voi tavoittaa intuitio. Tässä mielessä intuitio on Itkonen sanoin ”konventionaalistunutta empatiaa”.

Itkonen siis tuo näkyviin sen, mikä empatian asema normin muodostumisessa hyvin yleisellä tasolla on. Hänen analyysinsä onkin hyvin yhteensopiva sen kanssa, miten Zlatev käsittelee empatiaa intersubjektivisuuden osatekijänä. Empatian asema kielitieteellisessä analyysissä on oikeastaan luonnollinen seuraus sen asemasta intersubjektivisessa merkityksenannossa: keskeistä kummankin käsittelyssä on yhteisten intentioiden säätely.

Itkonen (2008) on korostanut empatian asemaa myös vieraiden kulttuurien tutkimisessa ja kielitieteen kyseessä ollen erityisesti typologisessa tutkimuksessa. Kun tutkimme kieltä, jota emme osaa, on metodisena edellytyksenä väistämättä eläytyminen

¹⁴ Siis: ’käyttäessäni tätä ilmausta tiedän sen merkitsevän x:ää; oletan myös sinun tietävän, että se merkitsee x:ää; edelleen oletan, että sinä tiedät minun tietävän, että se merkitsee x:ää’.

toisen kielen puhujan tilanteeseen, asettuminen hänen asemaansa sen ymmärtämiseksi, mitä x voisi tässä kielessä merkitä. Tässä Itkosen empatiakäsittely tulee lähelle sitä tapaa, jolla empatia on ollut esillä ja ymmärretty sosiologiassa: kyse on toisen ihmisen asemaan asettumisesta ja siitä, missä mielessä se kenties on mahdollista. Sosiologiassa tämä kysymyksenasettelu tunnetaan Weberin niin sanottuna ymmärtävänä metodina (nk. *Verstehen*-metodi; ks. esim. Shields 1996).¹⁵

5. Kielitieteellinen katsaus

Kielitiede pitäytyi 1900-luvun ajan suurimmalta osin strukturalistisissa asetelmissa, joten kieltä tutkittiin paljolti itseriittoisena järjestelmänä eikä kysymyksiä sen motivoituneesta suhteesta ympäröivään maailmaan tai edes ihmiseen ole pidetty erityisen relevantteina. Nyttemmin, viime vuosisadan loppupuolella ja vuosisadan vaihteen jälkeen on alkanut ilmetä kiinnostusta myös kielen ja kulttuurin suhteeseen ja kieliopin ja ihmisen väliseen suhteeseen, mistä tämäkin kirja on osoitus. Tieteenalamme on kuitenkin vielä kiinnittynyt strukturalistiselta ajalta periytyviin käsitteisiin, joita voi toki puolustaa tutkimusperinnettä ylläpitävinä mutta jotka toisaalta jossain määrin estävät näkemästä yhteyksiä esimerkiksi toisiin tieteenaloihin.

Empatia onkin hyvä esimerkki käsitteestä, joka ei vanhastaan ole kuulunut kielitieteen välineistöön, vaikka siihen liittyviä teemoja on hyvinkin pidetty esillä. Itkosen lisäksi ei ainakaan Suomessa ole montaa lingvistiä, jonka työkalupakkiin empatian käsite kuuluisi. Merkille pantava poikkeus on Jyrki Kalliokoski, joka on tätä käsitettä hyödyntänyt useissa artikkeleissa, joihin kohta palaamme (ks. myös Visapää tulossa).¹⁶ Nähdäksemme empatia on kuitenkin implisiittisesti läsnä useassa tutkimuksessa, mutta sitä – tai siihen suoraan kytkeytyviä ilmiöitä – lähestytään eri nimityksin puhuen esimerkiksi tunnistamisesta ja samastumisesta, kerronnan läheisyydestä, näkökulmasta ja niin edelleen. Seuraavassa käymme läpi näitä empatian lähikäsitteitä, joita kurssillammekin käsitelimme, ja suhteutamme niitä valitsemaamme empatian määritelmään.

Laitinen (1995, 2006) on tiettävästi ensimmäinen, joka on soveltanut tunnistamisen ja samastumisen käsitteitä fennistiikassa kieliopillisten rakenteiden selittämiseen. Hän on tarkastellut nollapersoonaa (esim. *Metsässä pelottaa, Kesällä nauttii kauniista illoista*) kieliopillisena rakenteena, joka epäspesifisyydessään tarjoaa puhetilanteen osallistujille mahdollisuuden tunnistaa itsensä kuvauksesta ja halutessaan samastua siihen. Visapää (2008) on soveltanut tunnistamisen ja samastumisen käsitteitä edelleen syntak-

¹⁵ Itkonen (ma.) kiteyttääkin seuraavasti: ”empathy, Weber-type *Verstehen*, Collingwood-type ‘re-enactment’.”

¹⁶ Empatia vilahtaa myös Leinon (2002: 336) tekstissä niin sanotun antamiskonstruktion allatiivijäsenen analyysin yhteydessä. Kaksitulkintaisen lauseen *sinä olet hänelle hyvä* allatiivijäsenen voi saada joko kokijan tai kohteen piirteitä. Jos subjekti tulkitaan epäagentiiviseksi, allatiivijäsenen on kokijamainen. Juuri tällöin lauseen esittäjä on valinnut empaattisen näkökulman, joka kuuluu allatiivijäsenen tarkoiteelle: tämä kokee sinut hyväksi. Toisessa tulkinnassa lause ”ilmoittaa puhujan näkemyksen subjektin tarkoitteen mentaalista asenteesta” (mp.), jolloin näkökulma on siis puhujan.

tisesti itsenäisten A-infinitiivikonstruktioiden analyysiin (esim. *Katsoa elämää silmiin, Mennä siinä sitten suihkuun*).

Tunnistamisella ja samastumisella tarkoitetaan näissä tutkimuksissa ennen kaikkea sitä, että vastaanottajaa kutsutaan tunnistamaan kuvatut asiointilat maailmankokemuksensa perusteella ('olen ollut vastaavassa tilanteessa', 'voisin kuvitella millaista tuollaisessa tilanteessa olisi'). Tunnistaminen mahdollistaa edelleen samastumisen, vaikkei teekään sitä välttämättömäksi: vastaanottaja samastuu kuvaukseen, jos hän eläytyy kuvatun tilanteen kokijan asemaan tai puhujan tilanteesta esittämään tulkintaan. Sen enempää Laitinen kuin Visapääkään eivät nosta empatian käsitettä analyysinsä keskiöön, mutta aiemmin käsiteltyjen empatiamääritelmien valossa (ks. erit. jaksoa 2) voidaan ajatella, että tunnistamisessa on kyse kognitiivisesta näkökulman omaksumisesta ja samastumisesta tunnetason eläytymisestä toisen tilanteeseen.

Nollapersoonana on suomen kielen vakiintunein geneerinen persoonakonstruktio sekä puheessa että kirjoituksessa. Se käyttäytyy kieliopiltaan kuin yksikön 3. persoona mutta esiintyy ilman ilmisubjektia. Nollakonstruktion implikoima persoona on tyypillisesti epäspesifi ja toimii kuten muutkin persoonat: indeksinä vuorovaikutustilanteen inhimillisestä referentistä. Nollapersoonan empaattisuus perustuu siihen, että spesifin referenssin konstruoinen sijaan se tarjoaa paikan, johon puhetilanteen osallistujat voivat halutessaan astua. (Laitinen mts. 343–344, 355; 2006.) Visapään analysoimat itsenäiset A-infinitiivit toimivat pitkälti samoin, sillä erotuksella, että ne eivät ole persoonaisia konstruktioita: finiittiverbittöminä rakenteina niistä puuttuu subjekti sekä verbin persoona-, tempus- ja modustaivutus. Tästä huolimatta infinitiivimuoto sisältää semantiikassaan tiedon inhimillisestä toimijasta, jonka kautta kuvataan jotakin tunnistettavaa. Esimerkiksi alla (esim. 1) puhuja pyytää vastaanottajaa eläytymään siihen, että kuvatulla tavalla toimiminen (so. Anselmin toiminta) on paheksuttavaa. Esimerkissä (2) päivitellään puolestaan sitä mahdollisuutta, että ihminen kuolisi pian valaistumisensa jälkeen, ja vastaanottajaa kutsutaan tunnistamaan tämä puhujan näkökulmasta epäoikeudenmukainen seikka:

1. Anselmi vetäytyi oluineen nurkkaan miettimään kuulemaansa. Perkele sen Alvarin kanssa! **Läheteä nyt naisiin ottamatta Anselmia mukaan!** Ennenkuulumatonta! Ja niin Anselmi päätti kostoksi olla välittämättä paskaakaan Alvarista ja veti päänsä täyteen. (i, blogi)
2. Tapahtuuko elämän loppumetreillä jonkinlainen valaistuminen, jokin syvällisempi ymmärrys ja tieto maailman olemuksesta ja kaiken tarkoituksesta? Jos vastaus on myönteinen, on asiantilvarsin epäoikeudenmukainen. **Joutua nyt sitten melkein saman tien kuolemaan.** (i, blogi)

Koska infiniittisen verbiprosessin suorittajalle ei tarkalleen ottaen voida paikantaa yksittäisiä, spesifejä tarkoitteita, niiden ihmisviitteisyys jää aina avoimeksi. Kyse on näkökulmasta, joka ei kytkeydy yhteenkään inhimilliseen tarkoitteeseen ja on sen vuoksi avoin kaikkien samastua.¹⁷

¹⁷ Vaikka infinitiivikonstruktiolla kuvataan tyypillisesti ihmiskeskeistä toimintaa, niillä voidaan kutsua eläytymään kaikkien *tietoisten* ja *tuntevien* yksilöiden asemaan. Empaattisuus edellyttää toisen tunteiden tiedostamista, jolloin empatian kohteella olevalla entiteetillä on oltava jonkinlainen tunnemaailma. Visa-

Empatian ilmaisemiseen kytkeytyy fennistiikassa myös Sorjosen (2001) analyysi siitä, miten suomen *joo*- ja *nii(n)*-partikkelit toimivat konteksteissa, joissa edeltävä vuoro hakee seuraavalta vuorolta jonkinlaista affilioivaa, toisin sanoen puhujan näkökulmaan ja affektiin orientoituvaa reaktiota (ks. mts. 132). Sorjosen mukaan *nii* voi toimia kuvatuissa konteksteissa affiliaation osoittamisen keinona, siinä missä *joo* toimii enemmän neutraalina kuittauksena ('kuulin ja ymmärsin mitä sanoit') (mts. 132) ja saattaa myös implikoida erimielisyyttä (mts. 154). *Nii* toisin sanoen orientoituu edeltävän vuoron affektisuuteen ja osoittaa sen kanssa samanmielisyyttä; sen voidaan näin tulkita toimivan indeksinä siitä, että vastaanottaja on omaksunut toisen näkökulman ja tunteen. *Joo* sen sijaan orientoituu vain sanotun asiasisältöön, ja se voidaan nähdä tietyissä konteksteissa suorastaan empatiaa torjuvana elementtinä.

Laajin eksplisiittisesti empatian kielellistä ilmenemistä käsittelevä suomen kielen tutkimukseen lukeutuva kirjoitus lienee Kalliokosken vanhoja uutistekstejä käsittelevä artikkeli vuodelta 1996. Kalliokoski tarkastelee tekstien välittämiä tunteita ja ideologiaa ja osoittaa tässä yhteydessä, millaisilla tavoilla uutistekstin kirjoittaja voi ilmaista empatiaa niitä henkilöitä kohtaan, joista hän uutisoi. Käsitteilyn taustalla on Labovin ajatus siitä, että kertomusten – uutistenkin – tehtävä on paitsi kertoa jokin tapahtuma myös arvioida sitä: arvioida kokemuksia ja välittää arvio muille. Empaattinen suhtautuminen on siis Kalliokosken mukaan osa evaluointia.

Evaluointi ilmenee usein siinä, miten uutistapahtumaan osallisina olleista ihmisistä puhutaan, ja Kalliokoski tarkasteleekin nimenomaan henkilötarkoitteisten ilmausten valintaa ja sitä, miten tämä valinta palvelee empatian osoittamista. Esimerkiksi *tuojäkäs wanhus* on Kalliokosken mukaan suoranaisesti ”empaattinen NP”, mutta vähemmänkin ilmeiset leksikaaliset valinnat voivat kieliä siitä, että uutisen kertoja on omaksunut kertomuksen henkilöahmon näkökulman. Yleisesti ottaen kuitenkin juuri leksikaalisesti spesifit ilmaukset osoittavat empaattista suhtautumista (mas. 42). Uutisen kirjoittaja voi myös vähitellen tekstin kuluessa viitata samaan hahmoon yhä spesifeimmillä ilmauksilla ja osoittaa tällä tavoin vähittäin lähestyvän kyseistä hahmoa (*poika, mäenlaskija, tuo pieni ruumis*).

Kalliokoski pohtii myös affektisten ilmausten funktiota ja kysyy, miksi uutisen ylipäättään pitäisi välittää empaattista suhtautumista (Kalliokosken sanoin ”tuottaa empatiaa”). Hänen vastauksensa on, että empatian ilmaisu palvelee kirjoittajan ideologiaa. Se, kuka empatiaa osakseen saa, kuka ei, paljastaa kirjoittajan näkökulman ja kertoo hänen arvoistaan. Esimerkiksi uutinen, joka on otsikoitu *Hirweätä eläinräökkäystä* on kirjoitettu hevosen näkökulmasta, sitä kohtaan empatiaa ilmaisten ja samalla räökkäjiä paheksuen. Tämä asetelma välittyy suoraan NP-valinnoilla (esim. *eläinparka - julmurit*) ja tuo esiin kirjoittajan eläinmyönteisen ideologian.

---

pää (2008: 80–82; 101) analysoikin kaunokirjallisuuskatkelmaa, jossa A-infinitiivikonstruktioita käytetään erilaisten elottomien olioiden ”tunteisiin” samastuttaessa (esim. *Viettää nyt kokonaisia viikkoja siinä istujitta. Olla vetolaatikko, jota ei milloinkaan vedetä auki, tai lamppu, jota ei sytytetä. Olla tyyny, jota ei milloinkaan käännetä tai pöyhittä tai pidellä. Olla pudonnut nuppineula, jota ei koskaan löydetä.*). Koska infinitiivit kutsuvat aina tunnistamaan ja samastumaan, ne pakottavat myös elottomiin olioihin tunteet ja tietoisuuden, personifioivat ne.

Kalliokoski on käsitellyt empatiaa jo aiemmin (1991) tyylinvaihdosta päärynäkertomuksissa käsittelevässä artikkelissaan, jossa hän tarkastelee muun muassa persoonapronominin vaihtelua ja possessiivisuffiksin käyttöä empatian näkökulmasta. Hänen mukaansa kertoja voi osoittaa empatiaa tarinan päähenkilöä kohtaan esimerkiksi *hän*-pronominia käyttämällä. (*Hän*-pronominin etäisyyttä ja empatiaa osoittavista funktioista ks. myös Laitinen 1995.)

Kalliokosken työtä empatian ja tekstin näkökulmaisuuuden suhteen parissa – kuitenkin empatian käsitettä suoranaisesti hyödyntämättä – on jatkanut Pallaskallio (2006), joka on hänkin tarkastellut 1800-luvun (katastrofi)uutisten kerrontaa. Pallaskallio fokusoi näkökulmaisuuuden lisäksi etäisyys–läheisyys-oppositioon. Eläytyvä suhtautuminen katastrofin uhriin niveltyy hänen analyysissään tämän näkökulman omaksumiseen, ja näkökulman omaksumista hän tarkastelee myös kuvauksen läheisyyden kautta – tämä empatian ja lähellettulon yhteyden ajatus on Kalliokoskellakin. Kerrontaa läheistävinä keinoina Pallaskallio käsittelee persoonapronominien lisäksi tempusvaihtelua, aspektia ja esimerkiksi passiivia.

Edellä esiteltyjen kieliopillisten keinojen ohella oli kurssillamme tärkeänä juonteena myös erilaisten empaattisten toimintojen käsittely. Tarkastelimme ensin Jeffersonin (1988) hengessä arkista huoltenkerrontaa, erityisesti sen kannalta, miten sitä leimaa jännite huoltenkerronnan ja ei-ongelmakeskeisen toiminnan välillä. Keskustelijat pyrkivät orientoitumaan ”normaaliuteen”, ja huoltenkerronnan keinot ovat muovautuneet sellaisiksi, että niillä voidaan sujuvasti, lähes huomaamatta siirtyä kuvattujen ääripäiden välillä. Jeffersonin mukaan huoltenkerrontaa voidaan kuvata vaihteittain sen mukaan, miten potentiaalista huolta aletaan lähestyä, miten sitä käsitellään ja miten huoltenkerrontajaksosta siirrytään pois. Enemmän kuin tarkkaan määrittelystä sekvenssistä kyse on monimutkaisesta, tunnistettavasti erilaisia jaksoja sisältävästä laajemmasta toimintajaksosta, joka rakentuu kerta kerralta erilaisin kombinaatioin.

Kun ongelmallisesta asiasta mainitaan, vastaanottaja voi Jeffersonin mukaan reagoida kahdella tavalla: joko pyytää toista kertomaan lisää asettumatta kuitenkaan suoranaisesti huoltenkerronnan vastaanottajaksi tai vaihtoehtoisesti reagoida empaattisesti ja osoittaa näin ottavansa vastaan toisen kuvaaman asiointilan huoltenkerronnan aloituksena (mts. 425). Huolen esittämistä seuraa tyypillisesti vastaanottajan reaktio, joka on mukautettu osoittamaan vastaanottajan jakavan huolenkertojan näkökulman ja/tai osoittavan suoranaisesti empatiaa. Huoltenkertoja puolestaan reagoi tämän jälkeen tyypillisesti nimenomaan edeltävän reaktion empaattista sävyä heijastaen. Huoltenkertoja ikään kuin päästää huolen valloilleen, ja keskustelussa saavutetaan emotionaalisesti latautunut tilanne. (Mas. 428.) Vähitellen, työstövaiheen jälkeen huoltenkerrontajaksosta pyritään erilaisten esimerkiksi tilannetta valoisasti arvioivien tai sitä keventävien keinojen avulla poistumaan ja palauttamaan keskustelunlinja jälleen ”normaaliksi”. Tutkimus korostaa sitä, miten empatia on aina kahden kaappa: empatiajaksot alkavat tai ovat alkamatta nimenomaan puhujien yhteistoimintana.¹⁸

¹⁸ Jefferson käyttää artikkelissa empatian käsitettä kahdesti, molemmilla kerroilla lainausmerkeissä. Käsitettä ei määritellä, vaan sitä käytetään yleisluontoisena intuitiivisena käsitteenä.

Ruodimme myös muun muassa hätäkeskukseen soitettuja itkupuheluita ja niihin reagoimista erilaisia reaktiotyyppejä tunnistuen (ks. Hepburn & Potter 2007), esirukouspyyntöjä¹⁹ sekä Ruusuvuoren (2005, 2007) tutkimuksia soveltaen erästä fiktiivistä terapiaistuntoa²⁰ sen kautta, millaisia kysymyksiä terapeutti esittää ja miten empatia kenties niiden kautta välittyy. Terapiaistunnossa osallistujien institutionaalinen asetelma asettaa rajoituksia empatian ilmaisulle: terapeutti ei tyypillisesti voi ilmaista empatiaa samoin keinoin kuin arkisessa vuorovaikutuksessa olisi luontevaa, mutta hänellä on keinonsa osoittaa pyrkivänsä ymmärtämään asiointiloja potilaan näkökulmasta. Tarkastelimmekin aineistoamme sen näkökulmasta, millaisia keinoja terapeutilla on osoittaa potilaalle jakavansa tämän näkökulman ja olevansa kiinnostunut tämän kokemisen tavasta, vaikka perinteiset empatian – psykoterapeuttisessa kirjallisuudessa: *sympatian*²¹ – ilmaisun keinot eivät olisi mahdollisia.

Kurssin lopuksi otimme esiin vielä erään genren, jota voi nähdäksemme pitää suoranaisesti ja jopa pääfunktioiltaan empatiaa tarjoavana toimintona. Kyseessä on itkuvirsi, perinteenlaji, jonka synty- ja elinympäristö mitä ilmeisimmin ovat olleet menot, joilla eri kulttuureissa on käsitelty kuolemaan ja muihin eron ja menetyksen kokemuksiin liittyviä tunteita ja uskomuksia (Nenola 2002: 28). Esitimme, että empaattinen jäsenitys on kiteytynyt tähän perinteenlajiin ja että tätä kiteytymistä voidaan pitää ainakin jossain määrin metatietoisena prosessina.

Itkuvirsi on primitiivistä valitusrunoutta, johon kuuluu melodia, kyyneleitä, kei-nuva liike ja itkevä ääni. Itkuvirsien esittämistä on kutsuttu usein ”äänellä” tai ”sanoilla itkemiseksi” erotuksena luonnollisesta, inhimillisestä kyynelehtimisestä, ”silmillä” itkemisestä. Sanoilla itkeminen onkin kontrolloitua ja opittua toimintaa, ja sikäli sen jäsenytyneisyys on helpommin tavoitettavissa kuin äsken mainitussa tapauksessa, jossa itkevä henkilö soittaa auttavaan puhelimeen ja itku on näyttäytyä ennemmin kommunikaatiota vaikeuttavana tekijänä kuin funktionaalisenä toimintana.

Itkemiseen kuuluu äänen lisäksi myös sanoja, mutta pelkkä teksti kertoo vain vähän itkun merkityksestä: vähintään yhtä oleellisia ovat itkun melodia ja rytmi sekä kaikkinaiset eleet ja itkijän koko intensiivinen olemus. (Honko 1963: 94–95.) Itkujen ruumiillisuus ilmenee muun muassa siinä, miten itkijänainen pitelee surijoita vuorotellen kaulasta ja siten ikään kuin sulkee piiriinsä ne, joita suru koskettaa (Nenola 2002: 31).²² Tässä kehollinen toiminta selvästi osoittaa sen, kehen empatia kohdistuu.

¹⁹ Tavoitteemme oli rinnastaa arkisesta huoltenkerronnasta tehdyt havainnot sellaiseen kirjoitetun kielen tekstilajiin, jossa huolet ja niihin reagointi nousisivat korosteisesti esille. Valitsimme aineistoksi esirukoukset siksi, että niissä ihminen ei rukoile itse itsensä tai läheistensä puolesta; kyse on pyynnöstä, joka esitetään toisille ihmisille, jotta he rukoilisivat pyynnön esittäjälle läheisten ihmisten tai asioiden puolesta.

²⁰ Autenttisen aineiston hankalan saatavuuden takia kelpuutimme aineistoksi fiktiivisen, terapiaistuntoihin keskittyvän televisiosarjan, *In treatmentin* (suom. *Terapiassa*), yhden jakson.

²¹ Psykoterapeuttisessa kirjallisuudessa empatia määritellään usein psykoterapeutin kykynä ymmärtää toisen kokemus ja näkökulma, kuitenkin siten, että hän *ei asetu* tunnetasolla potilaan asemaan. *Sympatialla* puolestaan viitataan siihen prosessiin, jossa terapeutti todella asettuu toisen tilanteeseen ja tuntee potilaan kanssa samoja tunteita. (Ks. tarkemmin Ruusuvuori 2005: 218.)

²² Ks. Nenola mts. 31 siitä, miten Lönnrot ensivierailullaan Arhippa Perttusen luona vuonna 1834 jää tämän piirin ulkopuolelle ja miten vieraana hän tämän naisellisen perinteenlajin muutenkin koki.

Jotakin itkemisen empaattisuudesta on nähdäksemme mahdollista tavoittaa myös kielitieteellisellä analyysillä, etenkin itkujen sanastoon keskittymällä. Kiinnostavia ovat tässä yhteydessä itkuille ominaiset, itkun esittäjää ja sen muita osallisia uudelleen konstruoivat nimitykset. Nämä lähinnä metonymisin merkityksensiirtymin rakentuvat nimitykset perustuvat usein itkun kohteen lähisukulaissuhteisiin, etenkin äidin ja lapsen väliin suhteeseen. Ne ovat esimerkiksi verbijohdoksia, joissa kantaverbi kuvaa äidin lapsen kohdistamaa toimintaa: *kantajani, pesijäni, hellijäni*. (Vrt. Nenola mts. 49.) Itkuvirsinimitykset paljastavat itkujen funktiosta paljon sen takia, että ne ovat yksi keino rakentaa uudelleen yhteisön sosiaalisia suhteita elämän taitekohdissa. Erityisen kiinnostavilta vaikuttavat itkuvirsissä esiintyvät vainajien nimitykset. Niissä tulee näkyväksi vainajan rituaalin aikainen häilyvä asema yhteisössä. Yhtäältä puhuttelu pitää vainajaa edelleen yhteisön osana, sillä tämän puhuttelu ikään kuin hänet relevanttina, jopa havaitsevana oliona (vrt. Ruonakoski 2011).

Itkijänaista voi pitää empaattisena toimijana, koska hän ilmaisee surua toisen puolesta: morsiamen äidin surua, kun tämä menettää tyttärensä, tai isänsä menettävän lapsen surua. Itkijän tunne ja toiminta kumpuavat siis toisen ihmisen tilanteesta; itkijän naisen roolissa hänen oma, henkilökohtainen tilanteensa ei ole edes relevantti. Kiinnostavaa on, että itkijä samastuu itkun kohteeseen siinä määrin, että kurssin lähtökohtainen empatian määritelmä ei ehkä kuitenkaan täyty, itkijähän ei välttämättä tee eroa oman ja toisen tilanteen kesken. Tätä kysymystä voisi analysoida pitemmälle miettimällä ensinnäkin itkijän professionaalisuutta, jota kuvastaa esimerkiksi Hongon (1978) käyttämä nimitys *The leader of souls*. Ammattimaisuuden kautta rakentuu ehkä sittenkin erillisyytensä.²³

Empatian käsite on ollut viime aikoina runsaasti esillä erityisesti keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa. Tämän tekstin puitteissa emme kuitenkaan referoi tarkemmin tätä meneillään olevaa tutkimusta, koska tekeillä on Anssi Peräkylän ja Marja-Leena Sorjosen toimittama, tunteita vuorovaikutuksessa käsittelevä artikkelikokoelma, jonka rinnalla oma esityksemme empatian roolista puhutussa vuorovaikutuksessa jäisi auttamatta kovin pintapuoliseksi. Toivomme kuitenkin, että tekstissämme omaksuttu monitieteinen ja kielitieteen osalta ennen kaikkea kielen kognitiivisiin ja evolutiivisiin puoliin keskittynyt näkökulmamme asettuisi hedelmälliseen keskustelusuhteeseen tekeillä olevan vuorovaikutustutkimuksen kanssa. Ilmeiseltä näyttää, ettei kielen empaattista ja intersubjektiivista luonnetta voi tutkia ottamatta huomioon sen vuorovaikutuksellisia, evolutiivisia ja kognitiivisia ulottuvuuksia.

---

²³ Toinen lähestymistapa voisi olla itkijän minuuden suhteuttaminen yleisemmin lyyrisen minän käsitteeseen, sellaisena kuin sitä on analysoinut Timonen (2004). Timonen erittelee yhteisöllisiä minuuden aspekteja, minuuden kollektiivisia poeettisia hahmotuksia. Tekstin subjektin ja puhuvan subjektin suhde hahmottuu näin jatkumona, jossa toisen puheen esittämisen äärimuoto on ekstaattinen tila, jossa puhujan identiteetti hetkeksi muuttunut toiseksi. Silti rituaalinen konteksti voi osoittaa, että kyseessä ei ole puhuja itse. Tällä tavoin konteksti tekee eron kahden eri kokijan välillä ja tavallaan näin määrittelee itkuvirret empaattiseksi toiminnaksi.

6. Kurssi

Kieli ja empatia -kurssilla pyrittiin yllä kuvatun kokonaiskäsitteksen muodostamisen ohella tutustumaan mahdollisimman laajalti empatiaa sivuavaan kielitieteelliseen kirjallisuuteen sekä ennen kaikkea analysoimaan empatiaa ilmentäviä kielellisiä ilmiöitä monista eri aineistoista. Erilaisia keskustelu- ja tekstiaineistoja tarkastellessamme analysoimme kielen ja empatian suhteita ennen kaikkea kurssia varten luodun kolmiakon näkökulmasta, empatiaa kutsuvia, empatiaa osoittavia ja empatiaa torjuvia kielen rakenteita ja toimintoja tarkastellen.²⁴

Tarkasteltavina olivat ensin *empatiaa kutsuvat* kielen keinot. Etsimme toisin sanoen erilaisia kieliopillisia konstruktioita, tekstilajeja ja toimintoja, joille ominaista olisi se, että vastaanottajaa pyydetään korosteisesti eläytymään puhujan näkökulmaan ja tunnetilaan. Tämän jälkeen tarkasteltiin sitä, millaisia keinoja kielessä on suoranaisesti *osoittaa* empatiaa toista ihmistä kohtaan. Lopuksi empatiaa tarkasteltiin empatian torjunnan näkökulmasta: analysoimme kieltä sellaisissa konteksteissa, joissa empatian osoittaminen olisi ehkä odotuksenmukaista mutta joissa se kuitenkin sivuutetaan; osoitettua empatiaa ei myöskään välttämättä haluta ottaa vastaan. Vaikka kutsumisen, osoittamisen ja torjumisen kategoriat limittyvät ja empatian eri puolia on tosiasiallisesti mahdotonta pitää erillään, jaottelu auttoi jäsentämään paitsi itse kurssia myös sen aikana käsiteltyjä aineistoja ja niistä löytyviä kielenilmiöitä; useimmat tässä kokoelmassa julkaistut artikkelit käyttävätkin sitä lähtökohtanaan. Seuraavassa esitämme lyhyen katsauksen artikkelikokoelmamme sisällöstä.

Artikkelikokoelman käynnistävässä Sari Häkkisen artikkelissa tutkitaan empatian roolia urheilijahaastattelussa. Tutkittavina ovat välittömästi kilpailusuorituksen jälkeen tehdyt haastattelut, joissa toimittaja työntää urheilijan eteen mikrofoniin ja kysyy, miltä tuntuu. Haastattelu tehdään usein suorassa lähetyksessä ja sen tehtävä voidaan mieltää informaation keräämiseksi: halutaan tietää, mitä mieltä urheilija on suorituksensa onnistuneisuudesta. Vuorovaikutustilanteena tällainen haastattelu voi kuitenkin olla hyvin vaikea niin urheilijalle kuin toimittajallekin: urheilijan oletetaan pystyvän analysoimaan onnistumistaan tai epäonnistumistaan vain hetki suorituksen päättymisen jälkeen, ja haastattelijan on pystyttävä valitsemaan oikeat ilmaukset kysymystensä julkittuomiseen potentiaalisesti affektisessa tilanteessa. Tilannetta säätelevät erilaiset ristiriidat: urheilijan on toisaalta seistävä suorituksensa takia, toisaalta epäonnistumisia ei haluta korostaa. Toimittaja taas on ammattilaisena keräämässä tietoa, mutta saattaa mieltää itsensä esimerkiksi kansainvälisissä kilpailussa voimakkaasti urheilijan kanssa ”samalla” puolella olevaksi. Häkkisen kiinnostuksen kohteena onkin erityisesti se, miten urheilijat ja toimittajat voivat tällaisessa monikerroksisessa tilanteessa hakea ja osoittaa em-

²⁴ Käsitteilyn pohjana olivat yleensä jo tehdyt kielitieteelliset tutkimukset, joiden tarjoamin käsittein analysoimme omaa aineistoamme kurssin alussa käsiteltyjen empatiamääritelmien valossa. Näin pyrimme saamaan otteen siitä, mitkä aiempien tutkimusten kuvaamat ilmiöt ovat nimenomaan ”empaattisia”, miten empaattisia kielenilmiöitä saisi näkyviin aineistosta ja millainen kokonaiskuva empatiasta ja kielestä näin muodostuu. Lähikäsitteinä pohdittiin esimerkiksi näkökulmaa, affektia, affiliaatiota, deiksistä ja ironiaa.

patiaa – joskus myös ohittaa sen. Aineistoksi Häkkinen on kerännyt Vancouverin talviolympialaisissa 2010 tehtyjä suomalaisurheilijoiden haastatteluja.

Laura Linkojoki paneutuu artikkelissaan yhteen kiteytyneeseen suomen kielen rakenteeseen, niin sanottuun *voi sinua* -konstruktion, jota käsiteltiin kurssilla alustavasti potentiaalisena konventionaalistuneena empatian osoittamisen keinona. Linkojoen tarkastelu lähteekin liikkeelle tästä oletuksesta, mutta aineisto kertoo lähemmällä tarkastelulla muuta: konstruktiota käytetään kyllä empatian ilmaisemiseen mutta sen ohella ja jopa tätä huomattavasti yleisemmin etäännyttämiseen ja ironisointiin. Empaattinen tulkinta edellyttääkin yleensä ylimääräistä vakuuttelua empatian ilmaisemisen vilpittömydestä, eikä konstruktio toisin sanoen aina itsessään riitäkään empatian ilmaisemiseen. Linkojoki pohtiikin *voi sinua* -konstruktion kautta sitä, miten kieleen konventionaalistuneet tunneilmaisut voivat haalistua ja kytkee havaintonsa ajatukseen siitä, että kieli pakenee tunnetta – ehkä siis myös empatiaa konventionaalisisessa muodossa?

Emmi Laukkanen tarkastelee artikkelissaan empatian ilmenemistä Dave Lindholmin *Joo, joo, mä rakastan sua* ja *Pieni & hento ote* -kappaleissa. Laukkanen pohtii Lindholmin tajunnanvirtamaisia tekstejä analysoimalla sitä, miten popkappale voi toimia empatiaa kutsuvana ja sitä tarjoavana välineenä, miten se kääntyy lukijan puoleen ja kutsuu tätä samastumaan kuvattuihin tunteisiin. Laukkasen mukaan poplaulajan voiakin mieltää eräänlaiseksi nykypäivän itkijänaiseksi. Toisen puolesta itkiessään itkijänainen helpottaa oloa saaden patoutuneet tunteet liikkeelle. Pop-laulajan rooli on usein sama: hän helpottaa kuulijan oloa, saa tämän samastumisen kautta tuntemaan ja käsittelemään tunteitaan. Samastumispintaa rakentaa myös pop-musiikin yhteisöllinen luonne antaessaan samastumismahdollisuuden kelle tahansa, kaikille samoin oikeuksin. Tunne siitä, ettei ole surunsa kanssa yksin, puolittaa huolen. On ainakin yksi, pop-laulaja, joka on pukenut surun sanoiksi, ja usein lukuisia muita, jotka samastuvat näihin sanoihin surijan seurana.

Jenni Ala-Röyskö tutkii artikkelissaan Matti Nykäsen mäkihyppymatkasta kertovaa *City*-lehden juttua. Sanalla *empaattinen* ei ehkä ensimmäisenä kuvailisi *City*-lehden tyyliä eikä varsinkaan tyyppillistä Matti Nykäsestä kertovaa lehtijuttua. Ala-Röyskö osoittaa kuitenkin, miten Nykänen kuvataan tarkastellussa jutussa inhimillisenä hahmona ja ennen kaikkea ammattilaismäkihyppääjänä. Aineistossa ei revitellä Nykäsen alkoholipainotteisilla totiluilla, vaan päinvastoin esimerkiksi jutun lopussa korostetaan, kuinka Nykänen juo baarissa vain yhden tuopin olutta, kun taas toimittaja itse vetää ”perskännit”. Ala-Röyskö paneutuu kirjoituksen kielipillisiin rakenteisiin ja pyrkii näin osoittamaan, miten kyseinen juttu konstruoi Nykäsen samastuttavaksi ihmiseksi.

Elina Vitikan artikkeli pureutuu Helsingin Sanomien uutisiin, jotka käsittelevät Finnairin ulkoistamien työntekijöiden ulosmarssia ja sen seurauksia joulukuussa 2009. Suomen luetuimman sanomalehden sympatiat tuntuivat olevan selvästi lähinnä matkustajien puolella – lakkoilevia työntekijöitä kohtaa ei välittynyt myötätuntoa. Vitikka pyrkiikin selvittämään, mikä uutisissa luo empaattisuuden tai ”epäempaattisuuden” vaikutelman tutkimalla sitä, miten työntekijät ja muut selkkaukseen liittyneet tahot on käsitteistetty, ja toisaalta sitä, keitä haastatteluissa on ylipäättään päästetty ääneen. Tutkimalla

muun muassa uutisten sananvalintoja, henkilöiden nimeämistä, semanttisia rooleja ja referointia hän osoittaa, miten kielelliset valinnat voivat ohjata tekstin näkökulmaa ja siten mahdollisesti kutsua, osoittaa tai torjua empatiaa.

Laura Linkojoen artikkelin tavoin myös Maria Mäkinen tarkastelee artikkelissaan yksittäistä suomen kielen konstruktioita. Tarkasteltavana on *sitä on oltu* -konstruktio ja sen kytkös empatiaan. Artikkelin asettuu osaksi fennistiikan geneeristen persoonaviitteisten konstruktioiden tutkimusta. Esim. nollapersoonia tutkinut Laitinen (1995) ja itsenäisiä A-infinitiivejä tutkinut Visapää (2008) ovat esittäneet, että heidän tutkimuksiinsa konstruktioihin liittyy keskeisenä tunnistamisen ja samastumisen käsitteet (ks. johdannon jaksoa 5). *Sitä on oltu* -konstruktiosta puuttuu nollapersoonien ja infinitiivien tavoin tekijää ilmaiseva NP, ja sillä on yleistävä ihmisviitteinen merkitys. Tarkastelun kohteeksi Mäkinen artikkelissa nouseekin kysymys siitä, käytetäänkö myös *sitä on oltu* -konstruktioita konteksteissa, joissa vastaanottajaa kutsutaan tunnistamaan jokin yleinen inhimillinen kokemus ja mahdollisesti empaattisesti samastumaan kuvaukseen.

Minna Pelkola tarkastelee artikkelissaan empatian ilmenemistä ja toisaalta sen puutetta internetin keskustelupalstoilla. Kirjoitus ottaa lähtökohdakseen Golemanin (2007) ajatuksen katseen keskeisestä roolista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Goleman suhtautuu avoimen kriittisesti moniin nyky-yhteiskunnan ilmiöihin sikäli, että ne etäännyttävät meitä toisista ihmisistä: iPodia kuunteleva ihminen sulkee itsensä ympäristönsä ärsykeiltä, ja internetistä puuttuu fyysinen läheisyys ja kasvokkaisuus; tietokonevälitteinen vuorovaikutus ei Golemanin mukaan koskaan voikaan olla tasavertaista kasvokkaisen vuorovaikutuksen kanssa. Pelkola tarkastelee internetkeskusteluja osittain Golemania hyödyntäen, osittain tämän ajatuksia kritisoiden. Internetin kasvottomuus tuo haasteita empaattisten reaktioiden herättämiselle, sillä tunnetartunta ei ole samalla tavalla mahdollinen kuin kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa. Aineiston tarkastelu osoittaa, että kirjallinen ilmaisu voi kuitenkin herättää lukijassa myötätuntoa ja että internetin kirjoitettuihin teksteihin on syntynyt aivan omanlaisiaan empatian herättämisen konventioita: esimerkiksi ihmiskasvoja jäljittelevät hymiöt.

Kirjan päättävässä artikkelissa ei enää tarkastella empaattista kielenkäyttöä vaan lähestytään sitä metatasolla tutkimalla konteksteja, joissa empatia jyrkästi torjutaan. Salmisen tutkimusessään tarkastelee nimittäin Bertolt Brechtin teatteriteoreettista vieraannuttamisen käsitettä *Kolmen pennin ooppera* -näytelmän kautta. Kuten Salminen toteaa, vieraannuttaminen ja empatia kytkeytyvät toisiinsa samastumisen käsitteen myötä. Vieraannuttamiseksi yksi pääperiaatteista on, etteivät niin katsoja kuin näyttelijäkään saisi tunnetasolla tiedostamattomasti samastua ja eläytyä näytelmään. Oman persoonan ja tarinan välittämän todellisuuden välillä on säilytettävä – tai siihen on luotava – etäisyys. Näin vieraannuttaminen esittäytyy vastakkaisena perinteiselle tunnesamastumista korostavalle aristoteeliselle teatteriperinteelle. Brechtin vieraannuttamista hyödyntävät draamat voikin nähdä itsessään empatiaa tai ainakin empatiaan vaadittavaa samastumista torjuvana genrenä. Teosta yksityiskohtaisesti tarkastelemalla Salmisen artikkeli tekee monitieteisen metatason läpileikkauksen empatian ja vieraannuttamisen suhteesta toisiinsa.

Sari Häkkinen

Miksi meno ei maistunut?

Empatia urheilujournalismissa

Johdanto

Kielen avulla tuotamme ja välitämme merkityksiä. Samalla kieli toimii keskellä näkökulmien ristiriitaa: toisaalta kielenkäyttäjät tiedostavat, että heidän maailmansa on yhteinen, toisaalta he tunnistavat eri kielenkäyttäjien erilaiset näkökulmat asioihin ja maailmaan. Empatia kytkeytyy tähän ristiriitaan siten, että empatian kokeminen edellyttää kykyä ymmärtää toisen ihmisen näkökulma.

Eisenberg (2000: 671) määrittelee empatian affektiiviseksi reaktioksi, jossa kokija ymmärtää toisen yksilön tunnetilan ja reagoi siihen itse samansuuntaisesti. Jos siis ymmärrän toisen yksilön kokevan surua, myös minun kokemani reaktio on suru tai surun kaltainen tunne. Max Scheler (*Stanford Encyclopedia of Philosophy* 2010) puolestaan erottelee varsinaisen empatian esimerkiksi sympatiasta, jossa kokija tuntee myötätuntoa kärsivää toista kohtaan, ja empaattisesta ahdistuksesta, jossa toisen tunteen tiedostaminen on niin voimakasta, että kokija ahdistuu.

Tässä artikkelissa tutkin urheilujournalismin empatiaa eli tarkemmin sanottuna sitä, millaisia empatian keinoja esiintyy haastattelutilanteissa, joissa toimittaja haastattelee urheilijaa heti kilpailusuorituksen jälkeen. Tällainen haastattelun muoto on urheilujournalismin hyvin tyypillinen: se antaa reaaliaikaista tietoa urheilijan tilanteesta ja omaa suoritusta koskevista näkemyksistä. Lisäksi nämä haastattelut ovat tavallisesti suorina lähetyksiä, ja ne rakentavat draamaa, jossa urheilijan ilo, pettymys tai kiukku välitetään lyhentämättömänä kotikatsomoihin.

Tutkimukseni aineisto koostuu kymmenestä suomalaisurheilijan haastattelusta, jotka on tallennettu vuoden 2010 Vancouverin talviolympialaisten aikana. Haastattelut on tehty heti urheilusuorituksen jälkeen. Haastateltavat edustavat neljää eri talviurheilulajia: maastohiihtoa, yhdistettyä, taitoluistelua ja pikaluistelua. Haastattelijoina toimii neljä Yle Urheilun toimittajaa.

Aineiston avulla pyrin selvittämään, hakeeko haastateltava urheilija empatiaa vai torjuuko hän sitä ja millaisin keinoin hän tämän pyynnön tai kieltäytymisen ilmaisee. Kiinnostavaa on myös se, osoittaako ammattitoimittaja empatiaa haastateltavaansa kohtaan ja mitä empatian osoittamisen keinoja hän käyttää. Entä miten suorituksen onnistuminen vaikuttaa haastattelutilanteeseen ja sen empaattisuuteen? Artikkelin lopussa pohdin lyhyesti myös sitä, haetaanko empatiaa haastattelijalta vai kotikatsomosta, sekä sitä, millainen merkitys suorituksen jälkeisillä haastatteluilla on urheilujournalismissa.

Haastatteluista kuusi liittyy epäonnistuneeseen suoritukseen, neljä kohtuullisen tai erittäinkin hyvin menneeseen suoritukseen. ”Epäonnistumisen” ja ”onnistumisen” määrittelen urheilijan aikaisemman menestyksen ja häneen kohdistuneiden odotusten perusteella: esimerkiksi pikaluistelija Mika Poutala, joka sijoittui viidenneksi, kuuluu mielestäni epäonnistujiin, sillä kauden aikaisempien suoritusten perusteella hän oli yksi voittajasuosikeista. Toisaalta taitoluistelija Laura Lepistö, joka sijoittui kuudenneksi, on selkeästi onnistuja, sillä aiempien kilpailujen perusteella hänen arvioitiin sijoittuvan 10.–12. tilalle.

Artikkelin loppupuolella konkretisoin empatian eri keinoja aineistostani löytyvin esimerkein. Haastattelut on numeroitu juoksevilla numeroinnilla ja kirjaintunnuksilla, joista O tarkoittaa onnistuneen ja E epäonnistuneen suorituksen jälkeen tehtyä haastattelua. Haastatteluaineistot kokonaisuudessaan ovat liitteenä artikkelin lopussa.

Empatia kielessä

Vuorovaikutustilanteena urheilusuorituksen jälkeinen haastattelu on vaikea niin urheilijalle kuin toimittajallekin. Urheilijan oletetaan pystyvän analysoimaan onnistumistaan tai epäonnistumistaan vain hetki suorituksen päättymisen jälkeen. Haastattelijan näkökulmasta haastattelun onnistuminen taas riippuu siitä, miten hyvin hän onnistuu valitsemaan oikeat ilmaukset kysymystensä julkituomiseen. Useinhan suoritusten jälkeisten haastattelujen ongelmana on se, että haastattelijalla esittää jokaiselle urheilijalle samat kliseiset kysymykset ja saa niihin samat kliseiset vastaukset, jolloin koko haastattelu jää yleisön näkökulmasta melko mielenkiinnottomaksi.

Keskustelutyypinä urheilijahaastattelu on lähempänä institutionaalista keskustelua kuin arkikeskustelua, sillä sen osapuolet eivät ole tasavertaisia keskustelukumppaneita. Haastattelua tekevä toimittaja on viestinnän ammattilainen, jonka ammattietikkaan kuuluvat neutraalin uutisvälityksen periaatteet. Toisaalta esimerkiksi suurissa kansainvälisissä urheilutapahtumissa samaa maata edustava urheilija ja toimittaja voivat kokea olevansa ”samalla puolella”, jolloin toisen näkökulman omaksuminen ja empatia ovat ehkä sallitumpia kuin journalismissa ylipäätään. Tässä artikkelissa etsin haastatteluaineistoista niin empatiaa hakevia, empatiaa osoittavia kuin empatiaa torjuviakin kielellisiä konstruktioita tai toimintoja.

Empatian hakeminen tarkoittaa, että haastateltava kutsuu haastattelijaa – ja samalla haastattelua seuraavaa yleisöä – tunnistamaan oman tunnetilansa ja samastumaan siihen. Kieli ja empatia -kurssilla tällaisiin tehtäviin erikoistuneina rakenteina käsiteltiin muun muassa nollapersoonaa, itsenäistä infinitiiviä ja dramaattista preesenssiä.

Nollapersoonana toimii muiden persoonamuotojen tavoin, mutta se on referenssiltään epäspesifi. Se avaa puhetahtuman osallistujille yhteisen kokemuksen, jaettavan tietoisuuden paikan. (Laitinen 1995: 355.) Myös geneerinen 2. persoona, niin sanottu *sä*-passiivi, kutsuu kuulijaa tunnistamaan itsensä geneerisen lausuman subjektista (Laitinen 1995: 347).

Itsenäiset A-infinitiivit puolestaan ovat persoonattomia, tempuksettomia ja moduksettomia. Tästä syystä ne olisi helppo tulkita abstrakteiksi rakenteiksi, joilla ei ole yhteyttä kieltä käyttävän ihmisen arkitodellisuuteen. Käytännössä itsenäisillä A-infinitiiveillä on kuitenkin aina myös pyrkimys asiointilan ja affektin jaettuuteen, skemaattisen paikan tarjoamiseen, josta vastaanottaja voi tunnistaa itsensä ja johon hän voi samastua. (Visapää 2008: 16, 97.) Infinitiivit ja dramaattinen preesens mahdollistavat samastumisen myös siksi, että ne ovat ajattomia. Dramaattista preesensia uutisteksteissä tutkinut Pallaskallio (2003: 33–34) sanoo, että tämä aikamuoto dramatisoi esimerkiksi katastrofiuutiset nykyhetkessä tapahtuvaksi: lukijasta tulee ikään kuin katsoja näytelmässä, jota parhaillaan esitetään.

Kielellisistä toiminnoista empatiaa hakevia voivat olla esimerkiksi huoltenkerrota (Jefferson 1988) tai itkeminen (Hepburn & Potter 2007). Jefferson (1988: 418–421) jaottelee huoltenkerronnan kuudeksi jaksoksi, joiden avulla varsinaista huolenaihetta voidaan lähestyä ikään kuin hienovaraisesti ja vähitellen ja joka toisaalta mahdollistaa siirtymisen pois huoltenkerronnasta yhtä hienovaraisesti. Tässä mallissa huoltenkerronta nähdään vuorovaikutuksena, jossa on jatkuva jännite huolen aktiivisen käsittelyn ja ”business-as-usual” -keskusteluun palaamisen välillä (ks. johdannon jaksoa 5). Niin huolenkertoja kuin keskustelun muutkin osapuolet voivat toisaalta kannustaa huolen käsittelyyn keskustelussa tai pyrkiä siirtymään muihin aiheisiin. Oman näkemykseni mukaan itku voi olla spontaani tunne, joka vain purskahtaa ilmoille, mutta sillä voi myös olla empatiahakuista merkitystä.

Empatian tarjoamisessa kuulija ilmaisee oman empaattisen reaktionsa puhujaa kohtaan. Tämä voi tapahtua joko sanallisesti, esimerkiksi *voi sinua* tai *voi harmi* -tyyppisten ilmausten kautta (ks. Linkojoen artikkelia tässä kokoelmassa). Lisäksi dialogipartikkeli *niin* toimii usein affektiivisissa empatiaa tarjoavissa yhteyksissä. Sorjonen (1999: 186–187) toteaa, että partikkelien *niin* ja *joo* tehtävät eroavat toisistaan samankaltaisissa konteksteissa: *niin* vastaa edellisen vuoron samanmielisyyttä hakevaan aspektiin, kun taas *joo* käsittelee vuoroa pelkästään tarjotun informaation näkökulmasta.

Myös puhetoimintoja voidaan lähestyä siitä näkökulmasta, voidaanko niitä käyttää empatian tarjoamiseen. Mahdollisia ehdokkaita ovat lohduttaminen, kysyminen ja esimerkiksi ajan antaminen.²⁵ Oman aineistoni kannalta keskeisin näistä on kysyminen. Iso suomen kielioppi (2004 § 1197, § 1678) toteaa, että kysymys ja vastaus muodostavat kiinteän vierusparin; kysymys siis virittää odotuksen vastaamisesta. Erityyppisillä kysymyslauseilla nämä odotukset ovat erilaisia: vaihtoehtokysymys edellyttää vastaukseen vähimmillään vain myöntöä tai kieltoa, avoin hakukysymys taas kysymyslauseella avoimeksi osoitetun kohdan täyttämistä. (ISK 2004 § 1209.) Oma kysymyslajinsa ovat niin sanotut jatkokysymykset, jotka perustuvat puhekumppanin edelliseen vuoroon, tarkentavat sitä tai päättelevät jotakin sen perusteella (ISK 2004 § 1200).

²⁵ Engl. *take your time*, tilanne, jossa puhujan vuoro keskeytyy esimerkiksi siksi, ettei hän pysty tunnetilaltaan puhumaan. Ajan antamisessa kuulija jää odottamaan, että puhuja jatkaa vuoronsa loppuun, eikä ota vuoroa itselleen, mihin tauko myös tarjoaisi mahdollisuuden. (Ks. Hepburn & Potter 2007.)

Jompikumpi haastattelun osapuolista voi myös pyrkiä torjumaan empatiaa kielellisin keinoin. Toisaalta haastattelijä voi ilmaista, ettei hän halua lähteä mukaan haastateltavan tunteeseen empaattisin keinoin, toisaalta haastateltava voi itse antaa ymmärtää, ettei hän kaipaa toisen empatiaa. Empatiaa torjuvia konstruktoita voivat olla esimerkiksi huokaaminen sekä joissakin konteksteissa *joo*-dialogipartikkeli. Oman näkemykseni mukaan huokaaminen voi indikoida esimerkiksi sitä, ettei käsiteltävänä oleva keskustelunaihe joko kiinnosta tai se koetaan jollain tavoin sellaiseksi, ettei sitä haluta käsitellä julkisesti. Sorjonen (1999: 186) puolestaan sanoo, että *joo*-vastaus pitää puheen faktuaalisissa seikoissa tai jopa implikoi erimielisyyttä, toisin kuin samanlaisissa konteksteissa empatiaa ilmaiseva *niin*-vastaus.

Empatiaa voidaan torjua myös siten, että kuulija tietoisesti jättää huomiotta puhujan empatiahakuisuuden. Esimerkiksi Hepburn ja Potter (2007: 96–97, 113) toteavat, että niin sanottu muina miehinä oleminen (vrt. *business-as-usual*) voi toimia empatian torjuntastrategiana institutionaalisessa keskustelussa, jossa ammattilainen ei roolinsa vuoksi voi mennä mukaan asiakkaansa tunnetilaan.

Empatian hakeminen

Etukäteisoletuksena ennen aineiston analyysia ajattelin, että urheilijan tavoitteena suoriutuksen jälkeisessä haastattelussa on saada katsojan tuki ja ymmärrys puolelleen riippumatta siitä, miten kilpailu on sujunut. Tämä edellyttäisi empatiaa hakevien keinojen käyttämistä. Jossain määrin tämä näyttää aineistoni perusteella myös pitävän paikkansa. Tyypillisin empatiaa hakeva kielellinen keino, joka toistuu kaikissa kymmenessä haastattelussa, on nollapersoonan käyttö. Näyttää siltä, että sitä käytetään erityisesti silloin, kun puheenaiheena on suorituksen epäonnistuminen tai muu aihe, joka on urheilijan kannalta epämurkava. Esimerkiksi haastattelussa E5 urheilija käyttää yksikön 1. persoonaa kuvatessaan kilpailun kulkua (esimerkki 1). Kun keskustelu kääntyy siihen, ettei kisa sujunut toivotulla tavalla, hän siirtyy käyttämään nollapersoonaa (esimerkki 2).

1) kyll **mä niinku yritin** [...] kovaa heti tohon nousuun [...] kun **mä oon** hyvä vuorohiihtäjä [...] ja **yritin** siinä sit saada vähän eroa noihin muihin.

2) jotenki **Ø:sta** tuntu et ehkä toi pito aavistuksen otti nyt kiinni tossa että nousussa **Ø** pysty niinku tekemään jotain mutta [...] tossa tasasella [...] **Ø:sta** tuntu vähä et ei – ei vaan paukut riittäny.

Toisaalta nollapersoonan käyttö näyttää olevan myös keino, joka on toisille haastateltaville tyypillisempi kuin toisille. Esimerkiksi haastattelussa O2 suorituksessaan hyvin onnistunut urheilija käyttää nollapersoonaa lähes koko haastattelun ajan (esimerkki 3). Toisaalta haastattelussa E3 urheilija puhuu epäonnistuneesta suorituksestaan pääosin yksikön 1. persoonassa (esimerkki 4), vaikka haastattelussa käydään läpi hyvinkin kiipeitä asioita. Oma käsitykseni on, että yksikön 1. persoonan käyttö tällaisessa yhteydessä korostaa sitä, että urheilija itse on vastuussa epäonnistumisestaan. Hän ei halua men-

nä piiloon olosuhteiden tai muiden selitysten taakse eikä hän halua muiden samastuvan omaan pettymykseensä. Tämä taas on mielestäni hyvin suomalainen tapa suhtautua epäonnistumiseen: jostain syystä oman syyllisyyden tunnustaminen ja julkinen häpeä tuntuu suomalaisessa kulttuurissa olevan kunniakas tapa saada epäonnistuminen anteeksi.

3) No kyllä se oli se kauden paras [suoritus], ylivoimaisesti että ihana että se tuli näihin kisoihin [...] jotenki **Ø** meni vaan pää tyhjänä ja just tosi keskittyneenä ja latautuneena että **Ø** teki vaan sen minkä osas, ei tarvinnu muuta tehdä.

4) Joo ei **mulla** nyt oikeestaan oo mitään muistikuvaa siitä luistelust sinänsä oo, ett **huomasin** et pari virhettä on ja eka ajatus mikä oli kun **tulin** maaliin oli et ei voi olla totta [että jäi viidenneksi].

Muut empatiaa hakevat konstruktiot, joita aineistostani löytyy, ovat dramaattinen preesens sekä erilaisten geneeristen ilmausten käyttö. Kumpaakin keinoa käytetään kuitenkin vain yksittäisissä haastatteluissa, joten erityisen tyypillisinä niitä ei voi pitää. Esimerkiksi haastattelussa E1 urheilija kuvaa tuntemuksiaan dramaattista preesensia käyttäen (esimerkki 5). Tämä kuvaus tuo hiihdon ja sen urheilijassa synnyttämät tuntemukset ehkä jo liiankin lähelle yleisöä.

5) kroppa **ei** vaan yksinkertaisesti **toimi** yhtään ja [...] hiihto **lähtee tuntumaan** alusta asti niin kauhealle ja **ei pysty** yhtään **hiihtämään** sitä vauhtia mitä pitäs.

Geneeristä 2. persoonaa aineistoni haastatteluissa ei käytetä, vaikka sitä pidetään ”urheilijakielelle” tyypillisenä kielellisenä keinona. Tämä voi johtua siitä, että kyseinen persoonamuoto on stigmatisoitunut ehkä jopa siinä määrin, että sitä vältellään tietoisesti. Sen sijaan paikoin haastateltavat puhuvat itsestään 3. persoonassa (esimerkki 6 haastattelusta O4) tai käyttävät muita geneerisiä ilmauksia (esimerkki 7 haastattelusta O1). Näiden lausumien tarkoituksena on yleistää oma näkemys kaikkien hyväksymäksi tosiaksi.

6) ite suorituksesta jäi kyllä tosi hyvä fiilis [...] oli iha **eri mies** ku siinä ekassa kisassa.

7) – Mitä mieltä tästä kilpailumuodosta olet?

– No enhän mie siitä tykkää [...] niinku ei varmaan moni muukaan urheilija.

– Mutta hiihdetään pois, kun on kilpailukalenteriin laitettu?

– Näinhän se on pakko [...] niinku johtajat päättää niin **urheilijat** juoksee perässä.

Empatiaa hakevista toiminnoista aineistostani löytyy niin huoltenkerrontaa kuin itkuaikin. Jefferson (1988) kuvaa arkikeskustelussa tapahtuvaa huoltenkerrontaa vaiheittaisena ja hienovaraisena prosessina. Nopeatempoisessa televisiohaastattelussa lähestyminen on kuitenkin toinen: siinä tupsahdetaan keskelle huolen yksityiskohtaista kuvailua ilman sen suurempia ennakkovalmisteluja tai monivaiheista lähestymistä. Katsojalle syntyvä vaikutelma voi olla se, että urheilija kaataa varoittamatta koko epäonnistumisensa taakan haastattelijan ja yleisön syliin. Tämä puolestaan voi aiheuttaa katsojassa mieluummin ahdistusta kuin empatiaa tai sympatiaa.

Itku on läsnä kahdessa haastattelussa (E3 ja E4). Niissä se ilmenee pääosin ei-kielellisinä toimintoina, kuten lasittuneena katseena, palana kurkussa ja katseen suuntautumisenä joko alas tai ylös. Näissä tapauksissa itku vaikuttaa spontaanilta surun ja pettymyksen ilmaukselta, ei niinkään empatiaa aktiivisesti hakevalta keinolta. Katsojaan itkulla toki voi olla empaattinen tai esimerkiksi tunnetartunnan aiheuttava vaikutus.

Muutamissa haastatteluissa haastateltavat käyttävät myös affektiivisesti latautunutta sanastoa (*surkeaa, kauheaa, taistelufilis, huippupäivä*). Itse uskon tämän olevan piirre, joka liittyy enemmän haastateltavaan kielenkäyttäjänä kuin empatian hakemiseen – osa urheilijoista käyttää hyvinkin värikkäitä ilmaisuja, toisille taas kaikki on ihan kivaa tai vähän hankalaa. Affektiiviset ilmaukset voivat kuitenkin vaikuttaa siihen, millaisena haastattelu yleisölle näyttäytyy. Toisaalta affektiivisuus voi luoda haastatteluun aitouden tuntua; sanomiset eivät vaikuta etukäteen käsikirjoitetuilta. Toisaalta ne voivat paljon käytettyinä ampua yli niin, että vaikutelma on ahdistava (esimerkki 8) tai jopa tahattoman koominen (esimerkki 9).

8) – Niin, ilme on ollu jonkun päivän tuossa totinen ja silloin kun olet tullu tänne jo niin tuota [...] mistä tämä kaikki tämmönen johtuu?

– (hhh) No [...] kyllä voi varmasti kaikki usko että on niin vaikee sanoo mistä se johtuu että sen jos tietäs tässä tilanteessa ei oltas, **se on huono**, tästä on **vaan mentävä eteenpäin** [...] ja tota (hhh) **suunta on ollu nyt alaspäin ikävä kyllä pitemmän aikaa** niinku oon sanonukki että **se ei siitä vaan korjaannu ja mitä enemmän hiihtää, sen pahemmalta tuntuu** [...] (hhh) jos vielä yli kaksikymmentä kilometriä ois lisää hiihtäny nii [...] **ei yksinkertaisesti pysty** [...] hiihtämään siinä mielessä loppuun asti.

9) – No voitko nyt vielä lopuksi sanoa, että [...] kuinka tästä eteenpäin, millä tavalla ajattelet asioita nyt?

– No onneks mullon kihlattu ja (hhh) sit semmone vuoden ikänen koira ja sit siellä on semmonen vanhempi kissaherra meillä kotona [...] että tota **sitte kun aurinko taas paistaa korkeemmalta niin [...] tuskinpa näitä [epäonnistumisia] edes muistaa**.

Empatian tarjoaminen

Ammattitoimittaja pyrkii työssään toimimaan uutisgenren normien, kuten neutraaliuden ihanteen, mukaisesti. Periaatteessa toimittaja ei siis voi ilmaista esimerkiksi empatiaa kovin voimakkaasti rikkomatta tätä normia. Toisaalta haastattelu on aina vuorovaikutustilanne, jossa kahden henkilön kemioiden on jollain tavalla kohdattava, jotta lopputulos olisi hyvä. Mitä paremmin haastattelija pystyy tavoittamaan haastateltavansa mielialan, sitä paremman haastattelun hän todennäköisesti saa.

Omasta aineistostani löytyy melko runsaastikin erilaisia keinoja, joilla toimittajat kuitenkin tarjoavat empatiaa haastateltavilleen. Monet näistä keinoista voidaan tulkita ”yhteistyötarjoajiksi”, osoituksiksi siitä, että toimittaja ja urheilija ovat ”samalla puolella”. Näitä keinoja käytetään selvästi enemmän silloin, kun haastattelu tehdään epäonnistuneen suorituksen jälkeen. Tyypillistä esimerkiksi on se, että kysymykset asetellaan varovaisesti tai niitä ei ikään kuin kohdisteta suoraan urheilijaan. Varovaisuudeksi tulkitseen esimerkiksi konditionaalien tai erilaisten pehmentävien ilmausten (*sopiiko kysyä*,

pystytkö jo ajattelemaan kilpailua) käytön. Kysymykset voidaan pukea mielipidekysymyksen muotoon (*miten itse suoritustasi kommentoisit, minkälaiset ovat tunnelmat*). Kohdistamattomuutta puolestaan korostetaan nollapersoonalla tai kiertämällä suora puhuttelu geneeristä ilmausta (esimerkki 10) tai 3. persoonaa (esimerkki 11) käyttämällä. Seuraavissa esimerkeissä geneeriset ilmaukset ja suora 2. persoonassa tapahtuva puhuttelu vuorottelevat mielenkiintoisella tavalla. Oma tulkintani tästä on, että geneeristä ilmausta käytetään merkinä yleistyksestä (esimerkki 10) tai kysyttäessä arkaluontoista asiaa (esimerkki 11).

10) Tauon aikana **kärkimiehellä** on aina kova paikka, mitä asioita **kävit** läpi?

11) Kun **otit** puheeksi [...] niin sopiiko kysyä, miten **olet** ajatellut uraasi eteenpäin – nähdäänkö vielä **Kiiran kohdalta** ne kolmannetkin [olympiakisat] sitten aikanaan?

Haastattelukysymykset ovat tyypillisimmin hakukysymyksiä, joihin usein liittyy haastattelijan esittämä pohjustus tai oma kannanotto käsiteltävään aiheeseen. Hakukysymysten runsaus liittyy todennäköisesti siihen, että urheilijalta halutaan informatiivisempi vastaus kuin pelkkä vaihtoehtokysymyksen edellyttämä myöntö tai kieltö. Toisaalta myös vaihtoehtokysymyksiin tarjotaan pidempiä analyttisiä vastauksia; edes pettynein urheilija ei rajaa vastaustaan pelkäsi kyllä/ei-minimipalautteeksi. Lisäksi aineistosta löytyy muutamia kysymyksiä, jotka on puettu deklaratiiivilauseen tai lausuman muotoon. Ne edustavat useimmiten *Ison suomen kieliopin* (ISK 2004 § 1200) kuvaamaa jatkokysymyksen tyyppiä, jolla joko pyydetään lisätietoa edelliseen vastaukseen tai tehdään päätelmiä tästä vastauksesta. Deklaratiiivilause voi myös kuvata toimittajan omia havaintoja suorituksesta ja ikään kuin pyytää urheilijalta samanmielisyyden ilmausta.

Jeffersonin (1988: 420) huoltenkerronnan analyysissä vastaanottajalla on erilaisia strategioita, joiden avulla hän voi reagoida keskustelukumppaninsa kuvaamaan huoleen. Näistä strategioista optimismi ja kertomuksen relevanssin arviointi näyttävät olevan toimittajienkin käytössä. Optimismia edustaa tyypillisimmillään haastattelun loppu, jossa toimittaja saattaa todeta esimerkiksi, että taistelu jatkuu, tai toivottaa tsemppiä tuleviin kisoihin. Kertomuksen relevanssin arviointia esiintyy erityisesti tilanteissa, joissa urheilija ripottelee tarpeettomastikin tuhkaa päälleen (esimerkki 12 haastattelusta E3).

12) H: Muutama vuosi sitten päätit panna kaiken likoon. Viides sija nyt, mitä ajattelet siitä? **Se ei kuitenkaan Suomen historiassa ole mikään turha saavutus, päinvastoin.**

U: (.) No ei joo (.) tällä hetkellä **se ei tunnu niinku minkään arvoselta että** (0.2) **ihan turha sitä on lähtee niinku kehittämään et se ois hieno juttu.**

Melko usein toimittaja käyttää myös lohduttamisen toimintoa osana omia vuorojaan. Osin huoltenkerronnan strategiat, kuten optimismi ja lohduttaminen, menevät päällekkäin, ja on itse asiassa vaikea sanoa, kumpaan luokkaan nämä toimittajien vuorot kuuluvat. Lohdutus-tyyppisten lausumien kohdalla näkyy mielestäni myös toimittajan henkilökohtainen kyky asettautua urheilijan asemaan. Esimerkiksi haastattelussa E4 toimit-

taja toteaa: *Täällä taisi tosiaan kaikki mennä pieleen*, mikä todennäköisesti on tarkoitettu empatian osoitukseksi, mutta vaikuttaa enemmän epäonnistumisen alleviivaamiselta ja dramatisoinnilta. Aineistoni on pieni, eikä sen perusteella voi asettaa toimittajia ”empaattisuusjärjestykseen”. Näyttää kuitenkin siltä, että toisen asemaan asettautuminen ei ole toimittajalle aivan helppo tehtävä eivätkä kaikki toimittajat suoriudu siitä yhtä hyvin.

Empatian torjuminen

Aineistoni haastatteluista on löydettävissä myös empatian torjuntaa. Viitataan tällä niihin keinoihin, joilla haastatteliija voi ilmaista, ettei hän halua lähteä mukaan haastateltavan tunteeseen empaattisin keinoin tai joilla haastateltava voi antaa ymmärtää, ettei kaipaa toisen empatiaa. Siihen, missä määrin empatiaa torjutaan, vaikuttaa ratkaisevasti se, miten suoritus on sujunut – epäonnistuneen suorituksen jälkeen tarvetta empatian torjuntaan näyttää olevan selvästi enemmän kuin onnistuneen suorituksen jälkeen. Olisiko tästä pääteltävissä, että ilo onnistumisesta halutaan jakaa, mutta epäonnistuminen käsitellään yksin?

Epäonnistuneen suorituksen jälkeen tehdyissä haastatteluissa yksi tyypillisimmistä keinoista, jonka olen tulkinut empatiaa torjuviksi, on huokaus. Haastatteluissa E1, E3 ja E4 huokaukset liittyvät keskustelun kohtiin, joissa urheilija joutuu toteamaan, ettei selvää selitystä epäonnistumiselle ole ainakaan heti suorituksen jälkeen löydettävissä. Huokaus indikoi jonkinlaista neuvottomuutta. Haastateltava on valmistautunut kilpailuun mielestään parhaalla mahdollisella tavalla, mutta lopputulos on silti ollut huono. Tavallaan huokaus sulkee muut ihmiset pois epäonnistumisen syyn etsinnästä: vika on urheilijassa, ja hänen yksin täytyy tilanne selvittää. Oman näkemykseni mukaan huokaus voi kuitenkin olla myös empatiaa hakeva. Esimerkiksi haastattelussa E1 syvät ja pitkät huokaukset vaikuttavat empatiaa ja lohdutusta pyytäviltä (ks. esimerkki 8, huokaukset merkitty *hhh*-merkinnöin). Empatian torjunnan kannalta voisi jatkossa analysoida vastaavissa konteksteissa myös urheilijoiden käyttämiä dialogipartikkeleita.

Onnistuneiden suoritusten jälkeisiin haastatteluihin liittyy huomattavasti vähemmän empatiaa torjuvia keinoja. Yksi lausumatyyppi kuitenkin pistää silmään: peräti kolmessa haastattelussa urheilija kiirehtii antamaan itselleen arvion onnistumisesta esimerkiksi toteamalla, että lopputulos oli ihan hyvä. Urheilija ei siis halua jättäytyä toimittajan tai yleisön arvioitavaksi, vaan tarjoaa omaa näkemystään melko painokkaastikin keskustelun muiden osapuolten hyväksyttäväksi.

Käytännössä vain niissä haastatteluissa, jotka on tehty epäonnistuneen urheilu-suorituksen jälkeen, toimittajat näyttäisivät noudattavan Jeffersonin (1988) muina miehinä olemisen strategiaa. Muutamassa haastattelussa urheilija torjuu empatiaa niin päätäväisesti joko sanallisesti tai esimerkiksi naurahduksin, että toimittajan tehtäväksi jää lähinnä neutraali kysymysten esittäminen.

Muina miehinä oleminen toteutetaan aineistossani pääasiallisesti kahdella eri tavalla. Ensiksikin toimittaja voi siirtyä ”empaattisesta journalismista” ”lööppijournalismiin”. Tällä tarkoitan sitä, että tavallisesti urheilujournalismissa toimittajan tehtävänä on raportoida tapahtumista sen kummemmin kantaa ottamatta, kun taas ”lööppijournalismissa” toimittajan pyrkimyksenä on etsiä tai luoda sensaatioita tavalla tai toisella. Muutamassa haastattelussa toimittaja vaihtaa tätä roolia kesken haastattelun (mm. esimerkki 13). Katsojan se saa pohtimaan, mitä toimittaja oikein mahtoi vuoroillaan tar koittaa ja minne katosi empatia.

13) – **Aiotko jatkaa vielä?**

- Näissä kisoissa?
- Loppukisat?
- Totta kai, meillähän on viesti jälellä.
- **Taistelua [...] on kuitenkin vielä tulossa?**
- No pakkohan se on, siinä ei oo mitään muuta vaihtoehtoa.

Toinen muina miehinä olemisen strategia on hyvin analyttisten kysymysten esittäminen. Toimittaja saattaa alkaa puhua esimerkiksi seuraavaan kilpailuun valmistautumisesta tai pyytää urheilijaa esittämään yhteenvedon koko kaudesta, kun urheilija vielä käy läpi juuri päättäneen kisan epäonnistumistaan (esimerkki 14).

14) – **Kuinka tästä tuhannelle metrille, mitä lähdet hakemaan?**

- E-en mä osaa yhtään sanoo, et kyllä tässä nyt menee hetki ennenku ruvetaan sitä tuhatta metriä miettiin. Et tota, voi olla pitkä yö edessä, ei varmaan tuu heti uni silmään.

Muita empatian ohittamisen keinoja esiintyy vain yksittäisissä haastatteluissa. Joissain tapauksissa toimittaja esimerkiksi siirtyy ylikorrektiin puhetapaan esimerkiksi haastattelua päättäessään (*kiitoksia oikein paljon haastattelusta*). Vaikuttaa siltä, että korostetulla kiitoksella toimittaja pyrkii myös viestimään jonkinlaista lohdutusta tai kannustusta. Kaikkiaan empatian torjunta keskittyy niihin haastatteluihin, joissa haastateltavana on syvästi pettynyt urheilija, joka näyttää pettymyksensä avoimesti.

Menestyksen vaikutus haastattelutilanteeseen

Olen jakanut aineistoni haastattelut epäonnistuneen ja onnistuneen suorituksen jälkeisiin haastatteluihin. Näyttääkin melko selvältä, että onnistuneen suorituksen jälkeen haastattelutilanne on urheilijalle helpompi: hyvin menneen suorituksen vaiheita on mukava kerrata, urheilija hymyilee ja katsoo suoraan haastattelijaan tai kameraan. Myös toimittajalle tämä tehtävä on selkeästi helpompi kuin kommenttien ”nyhtäminen” pettynneeltä urheilijalta.

Epäonnistuneen suorituksen jälkeiset haastattelut voidaan kuitenkin jakaa edelleen kahteen – tai oikeastaan kolmeen – ryhmään. Oman aineistoni haastatteluista kolmessa urheilija on silminnähden pettynyt ja kamppailee omien tuntemustensa kanssa. Nämä haastattelutilanteet ovat myös toimittajan kannalta haasteellisimpia. Empaattisik-

sikin tarkoitetut lausumat saattavat urheilijasta tai katsojasta vaikuttaa keinotekoisilta tai jopa loukkaavilta. Näissä haastatteluissa vaikuttaa siltä, että myös toimittaja jännittää tilannetta, mikä tekee siitä entistä hankalamman. Oman käsitykseni mukaan esimerkiksi ylikorrekti kirjakielen käyttö tai hyvin analyyttisten kysymysten esittäminen ovat yhteydessä tällaiseen puolin ja toisin vaivautuneelta vaikuttavaan haastattelutilanteeseen.

Toiset kolme epäonnistuneen suorituksen jälkeistä haastattelua ovat korostetun neutraaleja. Urheilija pyrkii analysoimaan suoritustaan eikä näytä pettymystään ulospäin, vaikka tuloksen ja ennako-odotusten valossa hän ei voi olla tyytyväinen. Nämä haastattelut tuovat oikeastaan analyysiin varsin vähän lisäarvoa, sillä myös toimittaja pitäytyy neutraalissa jutustelussa, eikä empatiaa sen paremmin haeta kuin tarjotakaan.

Kolmas pettyneiden urheilijoiden ryhmä puuttuu aineistostani, sillä nämä urheilijat kieltäytyvät haastattelusta tyystin suorituksen mentyä huonosti. Tämäkin reaktio lie-nee eräänlaista empatiasta – tai empatiaan mahdollisesti johtavasta tilanteesta – kieltäytymistä.

Loppupohdintaa

Tässä artikkelissa olen pyrkinyt selvittämään sitä, millainen rooli empatialla on heti suorituksen jälkeen tehtävissä urheilijahaastatteluissa. Pohdin ensiksikin sitä, hakeeko urheilija empatiaa, sekä sitä, mitä keinoja hän empatian hakemisessa tai siitä kieltäytymisessä käyttää. Toiseksi analysoin sitä, osoittaako toimittaja empatiaa haastateltavaansa kohtaan. Lopuksi pohdin suorituksen tason vaikutusta haastattelutilanteeseen ja sen empaattisuuteen.

Aineiston analyysin perusteella näyttää siltä, että urheilijat hakevat empatiaa melko varovaisin keinoin, esimerkiksi nollapersoonaa tai geneerisiä ilmauksia (*mies, urheilija*) käyttämällä. Osin empatian hauksi tulkitsemani ilmaukset, kuten itku, voivat olla spontaaneja tunnereaktioita, joilla ei itse asiassa tietoisesti pyritä empatian hakemiseen. Toisaalta urheilijat myös torjuvat empatiaa. Vastuu omasta suorituksesta otetaan usein itselle eikä olosuhteita, sairastumista tai muiden henkilöiden panosta haluta käyttää syynä huonoon menestykseen.

Ammattitoimittajan tekemä haastattelu on yksi institutionaalisen keskustelun muoto. Toimittaja ei välttämättä koe voivansa tarjota empatiaa, tai jos hän sitä tarjoaa, keinot ovat hienovaraisia. Lähinnä empatiaa tarjotaan ”yhteistyötarjouksen” muodossa, asettelemalla kysymykset tai kommentit esimerkiksi konditionaalissa tai nollapersoonaisina. Toimittaja voi kuitenkin valita myös empatian ohittavan strategian. Tällöin hän voi esimerkiksi siirtyä yhteistyöhakuisesta ”empaattisesta journalismista” syyttelevään ”lööppijournalismiin”.

Kilpailumenestys vaikuttaa selvästi haastattelutilanteeseen: positiivisella mielellä olevaa urheilijaa on helpompi lähestyä ja empatian tarjoaminen hänelle käy luontevammin kuin pettyneelle urheilijalle. Jäinkin miettimään, onko tämän taustalla jonkinlainen suomalaisille tyypillinen vaikeus kohdata surullista tai pettynyttä ihmistä luontevasti ja

ilmaista empatiaa sanallisesti. Mielestäni pettyneiden urheilijoiden haastatteluissa toimittajat kokevat tilanteen vaikeaksi, ja tästä syystä myös heidän vuoronsa alkavat kuulostaa luonnottomilta tai jopa tönkyiltä. Lisäksi näyttää siltä, että viestinnän ammattilaisissakin on melko suuria eroja sen suhteen, miten empaattisesti he pystyvät pettyneen urheilijan kohtaamaan.

Toinen keskusteluun vaikuttava tekijä on kameran ja yleisön läsnäolo. Urheilija tiedostaa olevansa osallisena julkisessa puheessa ja kohdistaa sanottavansa kotiyleisölle, vaikka hän saattaa suunnata katseensa ja eleensä haastattelijalle. Uskon, että urheilija myös tiedostaa omien kommenttiansa merkityksen. Väärin valituilla vastauksilla tai vaikkapa ärtyneisyydellä saa helposti urheilukansan suuttumuksen niskaansa. Urheilijoilla näyttää kuitenkin olevan kaksi erilaista käyttäytymisstrategiaa tässä tilanteessa: toiset suhtautuvat harkitun maltillisesti niin onnistumisiin kuin epäonnistumisiinkin, toiset taas käyttävät tilaisuuden hyväkseen ja tilittävät tuntojaan varsin avomielisesti.

Urheilusuorituksen jälkeinen haastattelu on osa suuren yleisön urheilukokemusta. Se voi antaa selityksiä siihen, miksi suoritus sujui niin kuin sujui – onhan tämä asia, joka urheiluun vakavasti suhtautuvia kotikatsomoita varmasti mietityttää. Toisaalta haastattelu voi kuitenkin edustaa urheilukilpailun suurinta draamaa, joka rinnastuu lähinnä iltapäivälehti-tyyppiseen viihdejournalismoihin. Silloin kiinnostuksen kohteena onkin se, miten urheilija selviytyy epäonnistumisen hetkellä ”sanallisesta testistä”, joka osalle urheilijoista voi olla suorituksena haasteellisempi kuin varsinainen fyysinen urheilusuoritus.

Liite: Haastatteluaineistot

Haastattelut on numeroitu juoksevilla numerolla. Kirjainkoodi kertoo, onko suoritus arvioitu onnistuneeksi (O) vai epäonnistuneeksi (E).

Haastattelu E1: Matti Heikkinen hiihdon yhdistelmäkilpailun jälkeen (keskeytys)

Haastattelija: Pekka Viinikka

H: Matti (.) sinulla myös (.) matka jäi keks-kesken niin (.) miksi?

U: No ei tällä hetkellä (0.2) yksinkertaisesti ei pääse mihinkään että (.) että meno on aivan surkeaa ja (0.2) ja sillä tavalla mitään ihmeempiä selityksiä ei voi ei voi edes keksiä että (.) kroppa ei vaan yksinkertaisesti toimi yhtään ja se (.) ja se meno on (.) on luokatonta ja (.) ja ei se (.) hiihto lähtee tuntumaan alusta asti niin (.) niin kauhealle ja ei pysty yhtään hiihtämään sitä sitä vauhtia mitä pitäis että vois kunnialliset sijat hiihtää niin (0.2) sen verran tähän päivään mennessä oppinu että (0.4) aina ei päätä kannata lyyä seinään.

H: Niin (.) ilme on ollu jonkun päivän tuossa totinen ja silloin kun olet tullu tänne jo niin tuota (.) mistä tämä kaikki tämmönen (.) johtuu?

U: (hhh) No kyllä se (0.2) kyllä voi varmasti kaikki uskoo että on niin vaikeee sanoo mistä se johtuu että .sen jos tietäs tässä tilanteessa ei oltas, se on huono, tästä on vaan mentävä eteenpäin (.) ja tota (hhh) suunta on ollu nyt alaspäin ikävä kyllä pitemmän aikaa niinku oon sanonukki että se ei siitä vaan korjaannu ja mitä enemmän hiihtää, sen pahemmalta tuntuu et siinä mielessä tänään (.) (hhh) jos vielä yli kaks-kymmentä kilometriä ois lisää hiihtäny nii (.) Siihen viestiin kuitenkin ne viimeiset rippeet pit- pitää kasata nii ei ei (.) ei yksinkertaisesti pysty (.) pysty hiihtämään siinä mielessä loppuun asti.

H: Teitkö tuolla leirillä jotakin .käytännössä väärin, oliko harjottelu oikeaa?

U: No sitä voi miettiä että oliko se leiri sitten täysin väärä asia kokonaisuudessaan, että eikö kroppa kestäny mennä korkeelle mutta se on turha niinku selittää että pitää nyt löytää selkeet syyt (.) miettiä ne tulevaisuutta ajatellen (.) ja arvokisoja ajatellen ja nyt ennen kaikkea että nyt on vielä se viesti jälellä. Se on yllätyksien kisa ja siihen on nyt pakko ladata kaikki että vielä ei nakata kirvestä kaivoon, se aika on sitte keväällä.

H: Aiotko jatkaa vielä?

U: Näissä kisoissa?

H: Loppukisat?

U: Totta kai, meillähän on viesti jälellä.

H: Taistelua (.) on kuitenkin vielä (.) tulossa?

U: No pakkohan se on, siinä ei oo mitään muuta vaihtoehtoa.

H: Kiitos.

U: Kiitos.

(Huom. syvät huokaukset, katsoo viistoon tai alas)

Haastattelu E2: Sami Jauhojärvi hiihdon yhdistelmäkilpailun jälkeen (keskeytys)

Haastattelija: Pekka Viinikka

H: Sami Jauhojärvi, tänään meno ei maistunut, miksi?

U: Olo ei ole nyt aivan täysin terve ja (.) sitte kö (.) e-ei kerta kaikkiaan ollut voimia yhtään ei pysy matkassa tuossa ja ku ei tunne itseänsä täysin terveeksi nii ei oo järkeä hiihtää (0.2) hiihtää loppuun asti tuolla (.) ynnä muilla sijoilla.

H: Mikä terveydessä tällä hetkellä on?

U: En tiä tarkkaan. Sprintin jälkeen pikkusen alko nokkaa tukottamaan ja vähän keuhkoputkessa tuntu- maan, mutta siellä ei niinkö (0.4) ainaskaan (0.2) ole lääkärin mukkaan mitään ihmeellistä, mutta (.) olo on tosi voimaton ja löysää limaa aika paljo.

H: Eli se oli se (.) käytännössä matkan aikana että teit sen päätöksen että nyt leikki jää kesken?

U: Urheilija on aina optimisti ja (.) alkuvieritytyksessä ei nyt mitenkään hirveän vahvalta tuntuu, mutta (0.2) sitä aina toivoo, että jos jos se nyt lähtis kulkemaan. Nyt ei lähteny kulkemaan ollenkaan nii silloin on (.) tehtävä järkipäätöksiä tulevaisuutta aatellen.

H: Miten nyt loppuviikko sitten, miten edetään?

U: Noo ainakin tästä nyt aletaan selvittämään että mikä miehessä on vikana ja otetaan pari päivää lepoa ja katotaan sitte että (.) jos kuntoutuu viestiin, mutta toivottavasti ainakin viiellekympille.

H: Toivotaan parasta. Kiitoksia.

U: [Kiitoksia]

(huom. katsoo haastattelijaaan lähes koko haastattelun ajan)

Haastattelu E3: Mika Poutala miesten 500 m:n pikaluistelukilpailun jälkeen (sijoitus 5.)**Haastattelija: Petri Sjöblom**

H: Edessäsi oli tilaisuus, mutta pari pientä horjas-horjahdusta tuli luisteluun. Kertoisitko hieman?

U: (.) Joo ei mulla nyt oikeestaan oo mitään muistikuvaa siitä luistelust sinänsä oo (.), ett huomasin et pari virhettä on ja (.) eka ajatus mikä oli kun tulin maaliin oli et ei voi olla totta et (0.2). Toisaalt mä vielä ajattelin et-et se ois riittänyt mitaleille mutta (.) siihen tais kolme sadasosaa jäädä ja (0.2) se ne sadasosat on aika kalliit tänään. Harmittaa aika paljo.

H: Ensimmäisen kierroksen jälkeen olit kuitenkin johdossa. Hipoiko se kierros täydellisyyttä ja mitenkä vertailisit sitä tähän toiseen?

U: (.) Noo (0.2) ei sekää nyt ehkä täydelline ollu mutta (.) siin oli iha mun parhaita-parhaita avauksia että-että (.) ja siinä niinku onnistu sinänsä kaikki. Siinäki oli ehkä muutama semmonen miss asento vähä heilahti mut ei mitää pahaa et kyll se oli mulle se oli niinku kaikkien aikojen paras sisälähdöllä ett se on aikasempina vuosina varsinki ollu suuri niinku ongelma mulle mut nyt se toimi (0.4). Ajattelin vielä että (.) nyt kun sisälähdöllä saa tomosen ajan niin pystyy sitä aikaa vielä parantamaan tolla tokalla parantamaan (huokaisee) tänää-tänään ei käyny niin.

H: Tauon aikana kärkimiehellä on aina kova paikka, mitä asioita kävit läpi?

U: En mä hirveesti käyny läpi et (huokaisee) et mull oli niin hyvä fiilis, ett aika vaan juoksi-juoksi, ja kuuntelin musaa, ajelin vähä pyörää ja söin vähä välipalaa et en mä siinä sen kummempaa-kummempia ajatellu, et mun mielestä otin sen tosi rauhallisesti sinänsä että-että (.) ei tullu mitään semmosta hirveetä (.) niinku pai-paineita siitäkää et

H: Muutama vuosi sitten päätit panna kaiken likoon. Viides sija nyt, mitä ajattelet siitä? Se ei kuitenkaan Suomen historiassa ole mikään turha saavutus, päinvastoin.

U: (.) No ei joo (.) tällä hetkellä se ei tunnu niinku minkään arvoselta että (0.2) ihan turha sitä on lähtee niinku kehittämään et se ois hieno juttu vaa (.) et kyll mä niinku (0.6) oon pitkään jo tuntenu et mä pystyn voittaan ja (0.4) ja mä todistin sen ainaki itelleni ekalla luistelulla (huokaus) ja-ja toine luistelu nii (huokaus) en-en mä osaa sanoo (.) jotain-jotain siin nyt tapahtu mikä ei ollu suunniteltu.

H: Varmasti käyt asioita läpi. Kuinka tästä tuhannelle metrille, mitä lähdet hakemaan?

U: (0.8) E-en mä osaa yhtään sanoo et (.) kyllä täss nyt menee-menee hetki ennenku ruvetaan sitä tuhatta metriä miettiin. Et tota, voi olla pitkä yö edessä, ei varmaan tuu heti uni silmään.

H: Kiitoksia oikein paljon.

U: Kiitos

(huom. lasittunut katse, katsoo kaukaisuuteen, pala kurkussa, lopussa jo selvästi katsoo yläviistoon ja pidättää itkua, huokaukset)

Haastattelu E4: Pekka Koskela miesten 500 m:n pikaluistelukilpailun jälkeen (sijoitus 33.)**Haastattelija: Petri Sjöblom**

H: Pekka Koskela, va-varsin rikkinäinen kausi sinulla nyt takana, kuinka vetäisit sen yhteen täällä Vancouverissa?

U: (1.5) (hymähtää) No e-en mä tiedä onko siinä ees mitään yhteen vetämistä että (0.6) harjotuskauden jälkeen kaikki oli iha ok ja (0.8) nyt oikeestaan tuntuu siltä että on menny (0.8) vaa semmoset seittemän vuotta elämästä iha hukkaan että

H: Mitä tarkoitat sillä?

U: (0.4) No siis mä oon (.) mä oon tehny töitä niinku näitten kisojen eteen aika paljo (.) ja tota (0.2) on siellä paljo hyviäki hetkiä mutta (0.4) mutta niin-niin (0.2) on tää aika vaikeeta.

H: Tämä on vaikee hetki . Pystytkö nyt ajattelemaan kilpailua ja kuntoasi, jouduit kuitenkin myös odottelemaan jäällä aika kauan ennen kuin pääsit itse radalle tositoimiin?

U: Ei sen pitäis mun rutiinilla olla mikään ongelma että (0.4) että tota (1.2) ei siis et kyllähän se niinku harmitti varmaan kaikkia muitakin ja (.) Wotherspoonhan siinä oli parina että tota (.) hyviä tuloksia siinä tuli että (.) Mä sanoin sillon ennakossa että kun ei ollut pitoo niin ei ollu pitoo mutta (.) kyllähän niinku kun kausi kokonaisuutena (.) kun se menee oikein päin prinkkalaa niin nyt se on sitten menny sitä että (.) on ollu hyviä syk-syksyjä ja sit kevät on ollu rikkonaisempi ja joskus on ollu toisinpäin ja nyt se oikeestaan lähti karsintakisoista alkaen niinku iha-iha niinku tonne Mettähallituksen puolelle niin sanotusti.

H: Täällä taisi tosiaan kaikki mennä pieleen. Murtoiko jää todellakin tuon kisasi aikana alla, tunsitko tosiaan että tuolla kaarteessa ei pitoo löydy?

U: (0.4) Joo siinä ekalla vedolla oli vähän sellasta oiretta niinku oli-oli toissapäivänäkin aika paljo ja (0.2) en mä tiedä onko se nyt jäästä kiinni et (.) turha tässä nyt on jäitä tai teriä tai muita syyttää et (0.4) sillon kun kaikki menee päin peetä (.) niin sillon se on tämmöstä (0.2). Peellä en nyt tarkota Pekkaa ainakaan.

H: No voitko nyt vielä lopuksi sanoa, että (.) kuinka tästä eteenpäin, millä tavalla ajattelet asioita nyt?

U: (0.4) No onneks mullon (0.4) kihlattu ja (huokaus) sit (0.4) semmone vuoden ikänen koira ja sit siellä on semmonen vanhempi kissaherra meillä kotona et (.) että tota sitte kun aurinko taas paistaa korkeemmalta niin (.) niin tuskinpa näitä edes muistaa.

H: Kiitoksia oikein paljon haastattelusta.

U: (katsoo haastattelijaa, poistuu)

(huom. urheilija itku silmässä, paikoin ei pysty puhumaan, katsoo haastattelijaan tai yläviistoon, näyttää helpottavan haastattelun edetessä: ilme kirkastuu kotiasioista puhuttaessa)

Haastattelu E5: Aino-Kaisa Saarinen naisten sprinttihiluokituksen jälkeen (sijoitus: putosi puolivälierissä)

Haastattelija: Teemu Niikko

H: Putosit jatkosta ensimmäisenä tässä erässä, osaatko noin tuoreeltaan arvioida tämän erän tapahtumia?

U: (0.2) Siis hyvä päivä tänään, ei mitään (0.2) mutta tota (0.8) jotenki tuntu et (0.4) ehkä toi pito aavistuksen otti nyt kiinni tossa että (.) nousussa pysty niinku tekemään jotain mutta sitte (.) sitte tossa tasasella niin (.) tuntu vähä (.) et ei –ei vaan paukut riittäny.

H: Miten hiihto mielestäsi taktisesti onnistui?

U: (0.4) No taktisesti ihan hyvin et kyllä mä niinku yritin silleen et tohon (.) kovaa heti tohon nousuun ja (0.4) sen takia kun mä oon hyvä vuorohiihtäjä eikä sillai..et se on niinku mun vahvuus ja (huokaa) ja yritin siinä sit saada vähän eroa noihin muihin siinä nousussa ja väsyttää niitä jotka on taas hyviä tasatyöntäjiä (.) ja tota (.) mut ei nyt sitte auttanut.

H: Taistelu jatkuu. Ei muuta kun pää pystyyn ja kohti seuraavia kisoja.

U: No joo, niitä riittää, onneks.

(huom. ei näytetä haastateltavaa koko aikaa, katsoo sivuun)

Haastattelu O1: Pirjo Muranen naisten yhdistelmähiihdon jälkeen (sijoitus 30.)

Haastattelija: Teemu Niikko

H: Pirjo, miltä hiihto tuntui, pientä hymyä on ainakin nähtävissä?

U: No joo (naurahtaa), pittää edes auringolle hymyillä, mutta tuota (0.2) oikeestaan meni sillälailalla kun olin lähteny ajattelemaankin että se tulee menemään. Tarkotus oli saaha sellanen hyvä rento suoritus pertsalla ja se onnistu tänään että (.) vapaalla niin (.) kaikkialla muualla meni loistavasti paitsi ylämäet, että ne oli kyllä yhtä-yhtä tuskaa mun reissille tänään (.) sen verran on tota (.) kuiteski tällä pursuittimonolla vaikea hiihtää vapaata, henk.kohtaisesti mulla ainanki (.) että sitte se (.) helposti teknisesti hajoaa.

H: Miltäs suksi (.) tänään sitte tuntui?

U: Suksi oli kyllä hyvä että huoltoryhmä oli kyllä tänäpäivänä minusta onnistunu loistavasti.

H: Minkälaisena sinä näät oman vireen ja herkkyyden tällä hetkellä, kun kisat on hyvässä vauhdissa ja viesti lähestyy?

U: No (.) kyllä mä nään ihan hyvänä-hyväne että sillälailalla niin (.) alunperinhän mun ei nyt välttämättä ollu ees tarkotus hiihtää tätä matkaa mutta (.) kuiteski päätettiin että (.) että vaikka nyt ei tuloksellisesti tuu mikään loistava sijoitus todennäköisesti niin ainaki saahaan tähän normimatka vähä erityyppinen kisa vielä alle (.) että jos se siitä vielä irtoais se viestipaikka.

H: Mitä mieltä tästä kilpailumuodosta olet?

U: No enhän mie siitä tykkää (nauraa) mutta tota (0.8) niinku ei varmaan moni muukaan urheilija.

H: Mutta hiihdetään pois, kun on kilpailukalenteriin laitettu?

U: Näinhän se on pakko, että (.) niinku johtajat päättää niin urheilijat juoksee perässä.

H: Kiitos.

U: Kiitti.

(huom. katsoo pääosin haastattelijaan, ironinen hymy, katsoo alas: päätös hiihtää tämä matka)

Haastattelu O2: Laura Lepistö naisten taitoluistelukilpailun jälkeen (sijoitus 6.)

Haastattelija: Tapio Suominen

H: Oli alkuun vähän ongelmia musiikin kanssa, mitä tuossa kohtaa ajattelit?

U: Noo joo, ei oo ite asiassa tuollasta enemminkin käyny (.) mutta ei siinä mitää (.) oli jotenki tosi latautunu ja keskittyny siihen omaan suoritukseen nii (0.4) sai vielä yhen hengähdyksen siihen niin oli ehkä iha hyväkin nii pääsi jotenki siihen hetkeen mukaan.

H: Tuo latautuminen näkyi sitten myös jäällä loistavalla tavalla, miten itse omaa luiste-luisteluasi kommentoit?

U: (.) No kyllä se oli se kauden paras, ylivoimaisesti että ihana että se (0.2) tuli näihin kisoihin (.) että (.) jotenki (.) meni vaan pää tyhjänä ja just tosi keskittyneenä ja latautuneena että (0.2) teki vaan sen minkä osas, ei tarvinnu muuta tehdä.

H: Uran ensimmäiset olympiakisat nyt takana, millainen kokemus tämä oli kaiken kaikkiaan?

U: No ihan mieletön kokemus, että on ollu ihan tosi (.) kiva (.) viikko täällä vaikka oli ongelmia (.hh) ehkä vähä enemmänkin kuin yleensä mutta (.) mutta muuten kyllä ihan-ihan uskomaton kokemus, en oo kyllä mitää tämmöstä ennen kokenu.

H: No se on mukava kuulla. Kiira kertoi aikaisemmin, että hän suunnittelee jatkavansa uraansa vielä vuoden 2014 olympiakisoihin, mites pitkälle sinä olet omaa luistelu-uraasi ajatellut?

U: (.) No kyllä sekin on mulla semmonen (.) tähtäin siellä vielä neljän vuoden päässä, mutta en mä toisaalta ehkä halua vaan olympialaisia varten harjotella, että kyllä mä (.)meen vuosi kerrallaan aina ämämien (MM-kisat) mukaan myös mutta kyllä se 2014 varmasti, jos ei mitään ihmeempiä satu, niin ollaan siellä kanssa.

H: Kiva kuulla. Onnittelut vielä.

U: Kiitos.

(huom. katsoo haastattelijaan, voimakkaat nyökkäykset)

Haastattelu O3: Kiira Korpi naisten taitoluistelukilpailun jälkeen (sijoitus 11.)

Haastattelijä: Tapio Suominen

H: Onnittelut kerta kaikkiaan loistavasta suorituksesta tänään, nyt ovat suupielet ylöspäin niin kuin olla pitääkin. Minkälaiset ovat omat tunnelmat?

U: joo kiitos, tosi hyvät tietenkin, että (0.2) vähän vielä hengästyttää, mutta (0.2) tosiaan sain sellasen hyvän taistelufiilksen tänään päälle (0.2) että tota (0.4) se oli hyvä kuitenkin että oli se välipäivä lyhytohjelman jälkeen että sitten sai kasattua sitä (0.2) taistelufiilistä tähän vapaaohjelmaan. Ja lähin kyllä tosi (.) päättäväisenä mutta silti sillai rennosti nauttien ohjelmaa ja lopputulos oli hyvä(.) ei tietenkään täydellinen, mitä urheilija aina hakee, mutta tässä kohtaa oon kyl todella tyytyväine.

H: Siihen on kyllä kaikki syy. Pieni horjahdus taisi tulla niihin kaksois-kolmosiin juuri ennen rittiä siinä ohjelman puolivälissä?

U: Joo, vähä tuli että kyllä mä nyt varmaan sen (.) oisin pystynyt jokatapauksessa siitäkin tekeen mut-mut se oli nyt (0.2) ehkä se (0.2) isoin virhe tässä ohjelmassa (.) että muuten hypyt napsahti ihan hyvin et (.) ett vaikkei lähteny ihan optimaalisesti kaikki nii (0.2) olin päättäny (hh) tulla ne alas niinku Plushenko konsanaa (.hhh) ett vaikka lähtis vähä vinoon, nii ei haittaa että (0.4) että tota oon kyllä et tänään oli hieno (0.2) oli hieno luistella täällä (.) toisissa olympiakisoissa. Siinä kun asetuin alkuasentoon olympiarenkaan päälle niin sit ajattelin (.) et täst et näistä kisoista on pakko jäädä hyvä mieli ja se onneks kuitenkin jäi.

H: Se on mukava. Kun otit puheeksi tuon toiset olympiakisat, niin sopiiko kysyä, miten olet ajatellut uraasi eteenpäin – nähdäänkö vielä Kiiran kohdalta ne kolmannetkin sitten aikanaan?

U: (.) No joo, kyllä mä oon sillai aatellu et 2014 kisat on (.) on se seuraava tähtäin (nauraa) enkä mä nyt ihan vielä tänään ala sinne keskittyä (nauraa)

H: eikä tarviikaan.

U: mut se on mieles ollu (.) ollu kuitenkin että mä oon kuitenkin 21-vuotias ja (.) siellä sitte 25, joka ei oo enää iha nuori tyttö taitoluistelijaksi, mutta kuitenkin (0.4) iha sopivan ikäne.

H: Juuri näin. Onnittelut vielä ja kiitokset.

U: Kiitos.

(huom. katsoo haastattelijaan, nauraa, nyökkäykset)

Haastattelu O4: Hannu Manninen yhdistetyn henkilökohtaisen kisan jälkeen (sijoitus 4.)

Haastattelijä: Teemu Niikko

H: Näin heti suorituksen jälkeen, päällimmäiset ajatukset?

U: Noo, (0.4) ite suorituksesta jäi kyllä tosi hyvä fiilis että tää tämän päivän hiihto kyllä (0.6) tuntu, oli-oli iha eri mies ku siinä ekassa kisassa ja (.) ja ja huoltoporukalle kiitos (.) suksi oli kyllä iha iha mieletömän hyvä (0.4) että varmaan joukon parhaimpia että (0.6) kyllähän tuo sijoitus on pahin mahdollinen (0.8) mutta (.) mutta suorituksen osalta jäi tosi hyvä mieli.

H: Millä ajatuksella ladulle lähdit?

U: Noo (.) ihan siinä (.) tai siis ihan sillä että lähin (.) lähin vähän niinkö tunnustelemaan sitä vauhtia (0.2) millä siinä edellä lähteny porukka siinä neljän sekunnin päässä lähti Lodwick ja Kircheisen ja Pittin siinä, mutta ei ne pojat kovin kovaa vauhtia pitäny että lähin sitte vetämään alusta asti sellasta rentoa vauhtia että se tuntu hyvälle; toki kolmannella kierroksella jo oli vähä vaikeeta, siinä Stecher nykäs toka kiekkan lopussa (.) että ei siinä helpoo ollu mutta hyvin jakso kuitenkin loppuun asti.

H: Jos ajattelet paluutasi ja kautta kokonaisuudessaan, kuinka korkealle tämän (.) sijoituksen arvostat?

U: Noo, onhan tää mun paras (.) niinkö paras sijoitus olympialaisissa että (.) seitsemäs on tätä enne ja nyt neljäs sija että (0.8)ei se kauas mitalista jääny mutta (.) mutta kuitenkin kuitenkin niinkö selkeesti että (.) ei se tuota (.) ei sitä (.) ei voi niinkö harmitella, jossitella tietysti voi mäkiösuuden osalta mutta tota kyllähän tää korkeelle (.) korkeelle nousee (0.2) mun (.) mun tota arvoasteikolla että vaikka mitali jäi (.) saavuttamatta.

H: Kiitos.

U: Kiitos.

(huom. peruslukemilla, katsoo haastattelijaan päin)

Haastattelu O5: Janne Ryynänen yhdistetyn henkilökohtaisen kilpailun jälkeen (sijoitus 12.)

Haastattelija: Teemu Niikko

H: Olympiakisojen päätöskisa on takana, minkälaisen maun (.) tämä kisa (.) jättää näistä olympialaisista?

U: Noo, siinä mielessä iha hyvä että (0.6) tää oli paras veto täällä, (0.4) ainakin tossa ladulla että (.) niinku ei jää jossiteltavaa siinä että nyt toi hiihto ainakin jo tuntu joltakin. (korjaa hiihtolaseja, katsoo sivuun)

H: Menikö tämä kilpailu kaikinensa niin kuin olit sen etukäteen ajatellut?

U: No ei se mäen osilta (.) että kyllä mä tiesin että (.) että hyppykunto on jotakin muuta kuin mitä (.) mitä se tänään anto-anto tuolla niinku näyttää (0.2) että-että kyllä normaaliolosuhteissa olis varmaan se mäki-mäki (.) ollu vielä parempi.

H: Entä hiihtotaktiikka, miten se onnistui?

U: No mun mielestä ihan hyvin. Mä läksin aluksi kuitenkin siihen (.) siihen mitali-mitalitaisteluun mukaan että (.) kuitenkin niitä täällä lasketaan vaan (katsoo sivuun) että jos ois ollu huippupäivä, niin siihen-siihen niiku ensin koitin, mutta (.) kun alko jäämään niin sitte vaan niinku omaa hiihtoa loppuun asti. Iha hyvä tulos.

H: Kiitoksia Janne tästä ja tsemppiä tuleviin kisoihin. Ensi viikollahan ne jo jatkuvat.

U: Kyllä. Kiitos.

(huom. katsoo aluksi paljon sivuun, ei kameraan, ei haastattelijaan; pokerinaama)

Laura Linkojoki

***Voi sinua Pakistan* – empatiaa vai etäännytystä?**

Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa konstruktioita: VOI + [[PERSONAPRONOMINI]-[PARTITIIVI]] (+ X), jonka tyyppiesimerkki on *voi sinua (raukkaa)*. Nimitän konstruktioita tästä eteenpäin *voi sinua* -konstruktioiksi.

Lähdin tarkastelussani liikkeelle siitä oletuksesta, että konstruktio toimii yleisesti empatian ilmaisun keinona. Aineistoa kerätessä kävi kuitenkin ilmi, että konstruktioilla on myös muita merkityksiä: empatian ilmaisemisen ohella sillä etäännytetään ja ironisoidaan. Internet-teksteissä konstruktio on etäännyttävässä merkityksessä huomattavan frekventti; Google-hakukoneella tehdyissä hauissa suurin osa konstruktion esiintymistä oli muita kuin empatian ilmaisuja.

Konstruktion etäännyttävällä käytöllä tarkoitan tässä sitä, että kirjoittaja haluaa erottaa oman näkökulmansa konstruktion ilmipannun henkilön, olion tai entiteetin näkökulmasta. Etäännytys voi olla suoraa, jolloin kirjoittaja ilmaisee erimielisyytensä eksplisiittisesti. Epäsuora etäännytys (ironia) taas muistuttaa pintatasolla empatiaa, mutta konteksti ohjaa lukijaa tulkitsemaan tekstin merkityksen etäännyttäväksi. Puhtaasti ironisia katkelmia internet-hauilla löytyi huomattavan vähän.

Aineistoa kootessani ja analysoidessani huomasin, että konstruktion empaattinen käyttö saa usein seurakseen vakuuttelua. Näyttääkin siltä, että konstruktio itsessään ei aina riitä ilmaisemaan empatiaa, kuten seuraavasta esimerkistä nähdään:

1) Voi sua, oikeesti alan kohta itkee, oikeesti multa tulee kyneleet silmistä ulos ;((
(<http://demi.fi/sfSimpleForum/topic/id/522324/title/miten-voi-satuttaa-n-auml-in-pahasti>)

Adverbin *oikeesti* toistolla kirjoittaja pyrkii selvästi ohjaamaan vastaanottajaa empaattiseen tulkintaan. Esimerkissä voidaan nähdä kielen pakenevan tunnetta: konstruktio sellaisenaan ei ehkä riitä uskottavaan tunnekuvaukseen ja vaatii seurakseen vahvistusta. Merkityksen haalistuminen on ominaista juuri konventionaalisille ilmaisuille, jollainen *voi sinua* -konstruktio empaattisessa merkityksessä luultavasti on. (Herlin & Visapää: *Kieli ja empatia* 2010.) On syytä huomioida, että adverbi *oikeesti* määrittää myös konstruktioita ympäröivää affektista kielenainesta, mutta näkisin sen viittausalaan kuuluvan myös *voi sinua* -konstruktion. Adverbin toisto toimii vahvistuksena (*oikeesti alan kohta itkee, oikeesti multa tulee kyneleet silmistä ulos*).

Vakuuttelun voi tulkita myös siten, että sillä pyritään etäännyttävän tulkinnan poissulkemiseen, sillä etäännyttävän käytön yleisyys saattaa ohjata vastaanottajaa tulkitsemaan konstruktion merkityksen ironiseksi. Näkisin kuitenkin, että juuri konstruktion

empaattisen käytön yleisyys on haalistanut ilmaisun tehoa. Tätä tukee havainto, että myös etäännyttävässä käytössä oletukseni mukaan harvinaiset affektiiviset ilmaisut saavat seurakseen vahvistusta, kuten: *tykkään sinusta oikeasti*. (Ks. ISK 2004 § 666.)

Aineistoni mukaan *voi sinua* -konstruktiota esiintyy siis joka tapauksessa sekä empaattisessa että etäännyttävässä merkityksessä. Määrittelen tässä empatian toisen yksilön tunnetilan ottamiseksi oman affektisen reaktion lähtökohdaksi (ks. johdantoa tässä teoksessa). Tulkitsen tässä kaiken myötäelävän tunnereaktion empatiaksi. Samalla myös sivuutan kysymyksen siitä, onko empatia aitoa vai onko kyse empatian teeskentelestä.

Etsin tarkastelussani vastausta seuraaviin kysymyksiin: Millaisia konstruktion toteamat ovat? Miten ja millaisissa konteksteissa *voi sinua* -konstruktiota käytetään ja miten konteksti vaikuttaa tulkintaan? Millaisia merkityksiä se saa? Miten konstruktion empaattinen ja etäännyttävä käyttö liittyvät toisiinsa?

Tutkimuskohteesta ja aineiston rajauksesta

Tutkimani konstruktion voi määritellä koostuvan skeemasta VOI + [[PP]-[PART]] (+ X). Se rakentuu toisin sanoen partikkelista *voi*, partitiivimuotoisesta persoonapronominista ([[PP]-[PART]]) (esim. *sinua*) ja tähän liittyvästä mahdollisesta määritteestä (X) (esim. *raukkaa*). Määrite on aineistossani partitiivimuotoinen nomini. Määritteettömään konstruktion voi liittyä myös nominatiivimuotoinen puhuttelu (esim. *Voi sinua, Pakistan*).

Tarkastelin konstruktion varianteista vain niitä, joissa esiintyy persoonapronomini, koska niitä oli yksinkertaisempaa hakea; suljin toisin sanoen tarkastelustani pois esimerkiksi *voi raukkaa* -tyyppiset tapaukset.

Aineistohaut tein Google-hakukoneella. Poimin tähän aineistostani kiinnostavimmat esimerkit, jotka kaikki kertoisivat osaltaan jotain konstruktion merkityksestä. Olen ottanut esimerkkeihin kontekstia tulkinnan helpottamiseksi.

***Voi sinua* -konstruktion analyysi**

Olen jakanut konstruktion elaboraatiot seuraavassa käsittelyssä kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä sisältää esimerkit, joissa *voi* esiintyy partitiivimuotoisen persoonapronominin kanssa (VOI + [[PP]-[PART]]). Toiseen ryhmään kuuluvat rakenteet, joissa partitiivimuotoisen persoonapronominin jäljessä on nominatiivimuotoinen substantiivi (VOI + [[PP]-[PART]] + [[X]-[NOM]]); kyse on oikeastaan ensimmäisen ryhmän alaluokasta, mutta käsittelen sitä kuitenkin omana esimerkkipesyeenään. Kolmannen ryhmän muodostavat esimerkit, joissa konstruktion partitiivimuotoinen persoonapronomini saa partitiivimuotoisen määritteen (VOI + [[[PP]-[PART]] + [[X]-[PART]]]).

Voi + [[persoonapronomini]-[partitiivi]]

Aloitan tarkastelun konstruktion empaattisista esiintymistä, joita oli aineistossani vain muutamia ja jotka olivat merkitykseltään keskenään hyvin samankaltaisia. Esimerkit 2 ja 3 ovat lohdutuksia parisuhteen päättymistä surevalle kirjoittajalle.

2) Voi sua, oikeesti alan kohta itkee, oikeesti multa tulee kyneleet silmistä ulos ;((
Yritä pärjätä 8(Haleja sulle <3
(<http://demi.fi/sfSimpleForum/topic/id/522324/title/miten-voi-satuttaa-n-auml-in-pahasti>)

3) voi sua .;(((voimia
(demi.fi/sfSimpleForum/topic/id/522324/title/miten-voi-satuttaa-n-auml-in-pahasti)

Esimerkissä 2 kirjoittaja ilmaisee empatiaa ja vahvistaa konstruktion tulkintaa sitä seuraavalla vakuuttelulla (esim. *voi sua + oikeesti, oikeesti multa tulee kyneleet silmistä ulos*). Empaattinen *voi sinua* -konstruktio toimii tällaisissa konteksteissa usein lohduttavan vuoron osana, johon siis kuuluu muutakin lohduttavaa kielellistä aineista, esimerkiksi 2 lohduttavien kielellisten ilmausten ohella esimerkiksi surullinen hymiö. Esimerkissä 3 empaattisen tulkinnan vahvistamiseen riittää hymiö. Hymiöiden käytöllä kirjoittajat tuovat ekstralingvistisen keinon repliikkiinsä, mikä korostaa keskustelun puheenomaista ja dialogista luonnetta (ks. myös Pelkolan artikkelia tässä kokoelmassa). Aineiston valossa vaikuttaa siltä, että erityisesti dialogimaisissa internet-keskusteluissa, joissa osoitetaan empatiaa, *Voi sua/sinua* saa rinnalleen vahvistusta.

Konstruktiota käytetään myös etäännyttävästi: empatian sijaan sitä käytetään erottamaan oma näkökulma konstruktiolla kommentoitujen yksilöiden näkökulmasta. Havainnollistan tätä aineistossani näkyvää ilmiötä seuraavilla esimerkeillä, jotka eroavat edellä tarkastelluista myös sikäli, että niitä ei ole suunnattu yksittäisille vastaanottajille vaan laajemmalle yleisölle:

4) Voi teitä (otsikko)
Voi teitä onnettomia joilla on PS2...!!!!
Se on ihan aatamin aikainen verrattuna xboxsiin!!
Grafiikka on ihan naurettavaa ja äänet...
(<http://keskustelu.suomi24.fi/node/214846>)

5) Voi meitä (otsikko)
Voi taivahan talikynttilät, eikö valtakunnassa ole enää mitäääääääääääään muuta puheaihetta kuin BB ?????? Voiko maailmassa olla enää idiottimaisempaa ohjelmaa ja toiset idiotit sitä silmät tapillaan vahtaavat, eihän siinä ole mitään todellista koko ohjelmassa. Jos viihteen taso on tätä niin ihmettelen syvästi mihin ollaan menossa !?!
(<http://portti.iltalehti.fi/keskustelu/showthread.php?t=220632>)

Esimerkissä 4 kirjoittaja tekee eronteon meidän (X boxin omistajien) ja teidän (PS2:n omistajien) välille ja asettaa itsensä toiseen ryhmään, *meihin*. Kirjoittajan mukaan X-box on vanhanaikainen ja grafiikaltaan naurettava, ja hän ottaa *voi teitä* -konstruktiota käyttämällä etäisyyttä vanhanaikaisen laitteen käyttäjiin. Huomattakoon, että esimerkiksi esiintyvä *voi teitä onnettomia* -esiintymä kuuluu ryhmään, jota käsittelen jäljempänä.

Esimerkissä 5 kirjoittaja paheksuu tositelevisio-ohjelman *Big Brotherin* katsojia. Asetelma on sikäli kiinnostava, että hän asettaa itsensä osaksi paheksuttavaa kollektiivia, tv-katsojien joukkoa, *meitä* (*voi meitä*). Mielestäni tämä pehmentää etäännyttävää tulkintaa (vrt. edellisessä esimerkissä käytetty *voi teitä*). Kirjoitus on tästä huolimatta vahvasti etäännyttävä sikäli, että *meidät* esitetään surkuteltavana eikä samastumisen kohteena (vrt. *idiotit* katsojat). Esimerkissä *meitä* kattaa oikeastaan kaikki suomalaiset televisionkatsojat, ja näin etäännytys kohdistuu suomalaisiin ja heidän ohjelmamieltymyksiinsä. Kirjoituksen funktio on mediaviihteen katsojien kritisointi kirjoittajan mielestä laaduttomien ohjelmien yleisönä.

Voi + [[PP]-[partitiivi]] + [[X]-[NOM]]

Tässä jaksossa käsittelem sellaisia *voi sinua* -konstruktiota, joiden yhteydessä on puhutteluna toimiva nominatiivimuotoinen substantiivi. Tämä substantiivi on tarpeellinen ”epähenkilökohtaisissa” teksteissä osoittamaan sitä, kehen empatiaa tai etäännyttäminen kohdistuu. Tässäkin ryhmässä konstruktiolla on siis empaattisia ja etäännyttäviä funktioita. Seuraava esimerkki havainnollistaa konstruktion käyttöä positiivisten tunteiden välittäjänä:

6) Voi teitä ihanaiset

voi että kun olette ihania... Kiitos kaikille ihanille onnitelijoille 😊.. tein lauantaina aamuna onni-testillä negan ja sunnuntai iltana saman merkisellä plussan.. haalea oli mutta oli selkeä.. se lauantainen oli siis ainoa testi perjantain jälkeen joka ei näyttänyt viivaa.. sunnuntaina tein aamullakin 🤔apteen testillä ja 3min kohalla tuli heti haalea plussaviiva (odotus 5min) ja tosiaan illalla vielä onnilla haalea plussa. et pikkusen on testejä tehty 🤔noloa
(www.verkkoklinikka.fi/keskustelut/&m=6832039&f=5742490&c=1743621&t=2759251&tree=1)

Tässä merkityksessä konstruktiota ei ole etäännyttävä, mutta ei myöskään varsinaisesti empaattinen. Konstruktiota käytetään kirjoittajan tunteiden ilmaisun keinona; nähdäkseni kirjoittaja ei kuitenkaan pyri tässä välittämään empatiaa vaan käyttää sitä ennemmin kiittämisen keinona. Tällainen positiivisten tunteiden välittäminen lienee *voi sinua* -konstruktiolle tyypillinen.

7) Voi Sinua, Pakistan!

Etelä-Aasian ydinasevaltiossa Pakistanissa järjestettiin lokakuun alussa presidentinvaalit. Tällä kertaa vaalin tulos ei ollut väärennetty. Laiton se kylläkin oli.
Diktatuurimaassa nimeltä Pakistan monet kansalaiset ymmärtävät hyvin demokratian ongelmat. Ennen valtaan pääsyä täytyy onnistua vain kahdessa asiassa: Ensin on voitettava vaalit - ja sen jälkeen on voitettava äänenlaskenta. Tällä tavalla toimii pakistanilainen versio demokratiasta. (yle.fi/uutiset/ulkomaat/article253718.ece)

Konstruktiota voidaan tässä tulkita jossain määrin empaattiseksi, sillä kirjoittaja oletettavasti toivoo Pakistanin heikon tilanteen kohenevan. Esimerkissä on kuitenkin myös etäännyttämisen piirteitä. Pakistan personifioidaan otsikossa inhimilliseksi olennoiksi, mikä mahdollistaa myös konstruktion empaattisen tulkinnan. Nähdäkseni kirjoittaja ei

tässä kuitenkin osoita empatiaa Pakistania tai edes sen väestöä kohtaan; konstruktio on toimittajan kannanotto Pakistanin demokratian epäkohtiin ja oletettavasti edelleen jatkuviin poliittisiin ja taloudellisiin ongelmiin.

Tulkinnan kannalta olennaista on, että kirjoittaja ei leipätekstissä enää vahvista empatiaa vaan raportoi Pakistanin vaalien laittomuudesta, ikään kuin perustele Pakistanin empatian tarvetta. Otsikon tarkoitus on ennemminkin pohjustaa lukijoille tulevaa tekstiä Pakistanin tilanteesta. Se on tavallaan johdanto asiaan, selvitys Pakistanin heikosta tilanteesta ja myös kirjoittajan säälittelevä kannanotto siihen.

Kirjoituksessa toimittaja tekee implisiittisesti eroa suomalaisen demokratian ja pakistanilaisen demokratian välillä. Jotta toimittaja voi esittää Pakistanin demokratian kriittisessä valossa, täytyy hänellä olla käsitys myös toimivasta demokratiasta. Koska tiedämme, että kirjoittaja on suomalainen, voidaan nähdä vastakkainasettelu suomalaisen (ja länsimaisen) demokratian ja pakistanilaisen toimimattoman demokratian välillä. Tämä asettelu toimii etäännyttävänä.

Seuraava konstruktio on myös empatian ja etäännytyksen rajatapaus:

8) Voi sinua, Läntisen Tommi

– Ensimmäinen Paskaa Lämmöllä -keikka oli Kulttuuritehdas Korjaamolla Helsingissä. Silloin setissä oli Collinsin jatkoksi Celine Dionia, We are the world sekä tietenkin Tommi Läntistä. Punaharjaksisen ex-Boycott-miehen soolotuotanto onkin osoittautunut Paskaa Lämmöllä -duolle kaikkein hedelmällisimmäksi. Hurskaisen mukaan Läntisen materiaalista voisi jaksessaan ammentaa loputtomasti toinen toistaan upeampia helmiä.

– Yleensäkin Turun suunnalta pukkaa runsaasti ehdotonta huonoutta, Läntisen ohellahan sieltä tulee myös Ressu Redford. Tommi on ehkä kuitenkin se paras lähde, hänellä on kaikki niin hyvin hallussa. Tommi on meille kuin mittatilausartisti, Hurskainen kiittelee. Lämmöllä.

(www.karjalainen.fi/Karjalainen/Viihde/voi_sinua_1%C3%A4ntisen_tommi_3956676.html)

Katkelmassa Paskaa Lämmöllä -yhtye kertoo toiminnastaan. Yhtyeen idea on esittää keikoillaan mahdollisimman huonoa musiikkia. Olennaista tässäkin on, että otsikko on toimittajan näkökulmasta esitetty. Teksti on siis suunnattu yleisölle eikä se ole Tommi Läntistä suoraan puhutteleva. Kirjoittaja haluaa ehkä esittää puheena olevan henkilön humoristisessa valossa, sillä näennäisesti suora puhuttelu (*Läntisen Tommi*) tuo tekstiin epämuodollisen ja humoristisen sävyn. Vaikka tekstissä puhutaan Läntisen musiikista huonon musiikin esimerkkinä, katkelmassa on piirteitä, jotka vihjaavat, että toimittaja saattaa myös pyrkiä kutsumaan lukijan empatiaa Läntistä kohtaan (vrt. katkelman moniselitteinen lopetus *lämmöllä*).

Seuraavan katkelman merkitys on vahvemmin etäännyttävä:

9) Voi teitä, vihreät. Lopettakaa se teatteri

Mielenosoitus ydinvoimaa vastaan. Hah hah, istutte kuin tatit Suomen kaikkien aikojen ydinvoimamyönteisimmässä hallituksessa kahden ministerin voimalla. Nyt vaalien lähestyessä, annatte teatterinäytöksiä, jotta säilyttäisitte asemanne Kokoomuksen puisto-osastona. Halveksittavaa makeilua ja äänestäjien aliarvioimista. Luuletteko että joku täysijärkinen antaa äänensä moisille tekopyhille porvareiden nuoleskelijoille?

(<http://portti.iltalehti.fi/keskustelu/showthread.php?t=307930>)

Esimerkissä empatiakonstruktioilla ilmaistaan negatiivista tunnetta ja kritisoidaan Vihreän Liiton politiikkaa. Kirjoittaja haluaa etäännyttää itsensä *vihreistä* konstruktion avulla ja ilmaisee tämän jälkeen suoran kriittisen kannanoton vihreiden politiikkaa kohtaan (ks. esim. *hah hah, puisto-osasto, halveksittavaa*).

Aineistossa konstruktio näyttää esiintyvään usein otsikkona. Näin konstruktio toimii jonkinlaisena johdantona kirjoittajan kannanotolle. Itse leipätekstissä kirjoittaja avaa sitten konstruktion merkitystä. Konstruktio tuntuu usein jopa edellyttävän selitystä, perustelua sen käytölle. Näin sen merkitys kytkeytyy vahvasti kontekstiin.

Voi + [[[persoonapronomini]-[partitiivi]] + [[X]-[partitiivi]]]

Tässä jaksossa käsitelen esimerkkejä, joissa konstruktion liittyy partitiivimuotoinen määrite, joka voi olla aineistoni perusteella ainakin substantiivi tai adjektiivi. Määrite voi olla luonteeltaan joko ”neutraali” tai affektinen. Myös tätä *voi sinua* -konstruktion varianttia käytetään keskustelukatkelmissa osana lohduttavaa empaattista repliikkiä (vrt. esimerkit 2 ja 3 edellä). Empaattinen *voi sinua* -konstruktio, joihin liittyy partitiivimuotoinen määrite, esiintyy hyvin samantyyppisissä konteksteissa kuin ensimmäisessä ryhmässä käsitellyt määritteettömät esimerkit. Katkelmassa 10 kirjoittaja lohduttaa parisuhteessaan vaikeuksiin joutunutta keskustelijaa:

10) Voi sua raukkaa

oikeesti tuntui pahalta lukea kirjoituksesi, myötätuntoni on puolellasi! En tiedä mikä meihin ihmisiin on mennyt, tuntuu että kaikki vaan odottavat ja vaativat jotain "uutta ja kivaa ja kicksejä antavaa" juttua elämänsä koko ajan. Ja mitä miehiin tulee niin ne vasta paskoja ovatkin. (keskustelu.plaza.fi/ellit/ihmissuhteet/parisuhteessa/1673416/mies-ei-ena-rakasta-minua/)

Otsikko *Voi sinua raukkaa* on tässä selvä empatian ilmaisu. Kirjoittaja vahvistaa empatiaansa vakuuttelulla ja tämän jälkeen ilmaisulla *myötätuntoni on puolellasi*. Hän tuo siis empaattisen tuntemuksensa esiin vielä eksplisiittisesti, jolloin lukija viimeistään tulkitsee kirjoituksen empatiaa ilmaisevaksi.

Myös esimerkin 11 *voi sua pientä* on tyypillinen empatian ilmaisu, mutta määrite (*pienä*) on nähdäkseni affektin kannalta neutraalimpi kuin edellisen esimerkin *raukkaa*:

11) voi sua pientä<3 saattaa kuulostaa tässä tilanteessa idioottimaiselta mut ajan kanssa helpottaa.. Paljon voimii ja hali sinne! <3 löydät viel ihan varmasti jonkuu paremman! (http://demi.fi/sfSimpleForum/topic/id/522324/title/miten-voi-satuttaa-n-auml-in-pahasti)

Pienuuteen assosioituu heikkoutta ja haavoittuvuutta, jotka voidaan yhdistää empatian tarpeeseen. Toisaalta attribuutti *pienä* voitaisiin toisessa yhteydessä tulkita myös hellittelyksi, kuten esimerkiksi *Voi sua pientä, kun olet niin ihana*. Tässä siis pelkkä määrite ei ohjaa tulkintaa empatian suuntaan vaan konstruktion merkitys syntyy monen tekijän yhteisvaikutuksesta, itse konstruktion ja määritteen merkityksestä ja kontekstin muista ilmauksista (esim. *ajan kanssa helpottaa, paljon voimii ja hali*).

Seuraavassa blogitekstissä empatia kohdistuu kollektiiviin, johon kirjoittaja itse kuuluu (vrt. esim. 5). Siinä käytetty määrite, *rehtoreita*, täsmentää puhuteltujen joukon, mutta ei ole itsessään affektinen:

12) Voi meitä rehtoreita

Päätyvänä syksynä on julkaistu kaksikin väitöskirjaa rehtoreista. Molemmista välittyy hieman surullinen kuva meistä, tämän ammatin harjoittajista.
(martifi.wordpress.com/2006/12/30/voi-meita-rehtoreita/)

Toisin kuin esimerkissä 5, tässä kirjoittaja todella kohdistaa empatiaa itseensä. Näin repliikki ei nähdäkseni voi olla täysin etäännyttävä. Itseen kohdistuvaan empatiaan ei esimerkissä kuitenkaan liity vahvistusta. Tämä saattaa selittyä sillä, että blogikirjoitus on suunnattu suuremmalle lukijakunnalle, joten tyyli heijastelee ennemminkin lehtitekstiä kuin dialogimaista keskustelua ja on täten yleiskielisempi. On myös mahdollista, että juuri lohdutus on omiaan keräämään vahvistusta.

Näyttää siltä, että edellä käsittelemissäni tapauksissa (esim. 10–12) substantiivimäärite yksilöi olion tai entiteetin, josta puhutaan, ja adjektiivimäärite kuvailee sitä. Toisaalta on huomioitava, että aineistossani adjektiivimääritteet ovat merkitykseltään tyypillisesti hyvin substantiivimaisia ja voitaisiin luokitella myös substantiiveiksi. Olennaista kuitenkin on, että adjektiiviksikin luokiteltava määrite yksilöi joukon tai puheena olevan henkilön jonkin ominaisuuden perusteella, jolla on empaattista tai etäännyttävää merkitystä. Substantiivimääritteen merkitys nojaa puolestaan vahvemmin kontekstiin.

Esimerkissä 13 konstruktio on tulkittava puhtaasti etäännyttäväksi. Jo adjektiivimäärite *junteja* paljastaa, ettei kirjoittaja pyri empatiaan:

13) ”*Voi teitä raukkoja junteja! Seppälä veti teitä pahan kerran nenästä!*”

Myyvät pois vaatteet, jotka on jo ihan out. Ja suomalaiset onnensa kukkuloilla raahaavat kassikaupalla ”2raitaverkkareita” ulos kaupasta *KUN KERTA SAI HALVALLA*. Voi voi, kyllä seppälä hommansa osaa hoitaa, eivät kehdanneet enää pitää ko. vaatteita valikoimissaan ja pääsivät niistä näin eroon.

Olen ollut vaatekaupassa töissä ja AINA tällaiset HIRMUaletuotteet koostuivat rytkyistä. No, jospa niistä on joillekin käyttöä! =)

(perhe.fi/keskustelut/alue/2/viestiketju/716733/_voi_teita_raukkoja_junteja_seppala_veti_teita_pa)

Kirjoittaja haluaa etäännyttää itsensä puheena olevista ale-vaatteiden ostajista, joihin hän viittaa sanoilla *teitä*, *raukkoja*, *junteja* ja *suomalaiset*. Kirjoittaja myös eksplisiittisesti erottaa itsensä *junteista* ja liittää itsensä kaupan henkilökuntaan, siis toiseen, ”parempaan” kollektiiviin.

Kiinnostavaa tässä on se, että määrite *raukkoja* voitaisiin tulkita empatiaa osoitavaksi, mutta sitä seuraava *junteja* on merkitykseltään etäännyttävä. Nähdäkseni *vois sinua* -konstruktion määritteet voivatkin varioida affektisesta neutraaliin ja etäännyttävästä empaattiseen suhteellisen vapaasti. Esimerkki osoittaa, että sävyltään erityyppiset määritteet voivat esiintyä myös yhdessä määriteketjuna. Tämä saattaa kieliä konstruktion monimerkityksisyydestä: se kantaa sisällään sekä etäännyttävää että empaattista

merkitystä. Tällainen konstruktion monimääritteisyys kielii nähdäkseni sen produktiivisuudesta.²⁶

Seuraavassa katkelmassa (esim. 14) konstruktio on pintatasoltaan empaattinen, mutta ohjaa tulkinnan muuksi.

14) voi minua parkaa
juuri varmistui duunipaikka ja muutto japaniin on edessa.kauheeta,joudun viettamaan kenties vuosia kauniiden naisten keskuudessa ja olen pakoitettu katselemaan heidän hyvinmuodostuneita kankkujaan muotihepenissa.
voi minua parkaa mita kaikkea joudunkaan kestamaan, nyyh.
(<http://keskustelu.suomi24.fi/node/9090099>)

Pidän esimerkkiä tyypillisenä ironisena tekstinä. Katkelmassa kirjoittaja kehuu tilannettaan, ja sääli on näennäistä. Kiinnostavaa on, että kirjoittaja vahvistaa tässäkin tunnettaan (vrt. *voi minua parkaa mita kaikkea joudunkaan kestamaan, nyyh*). Tässä ironinen tulkinta syntyy empatian liioittelusta ja ristiriitaisista kielenaineiksista, kuten pakottamisesta kauniiden naisten ihailuun. Tilanne sisältää ristiriidan, joka herättää lukijan etsimään tekstistä epäluotettavuuden merkkejä ja lopulta kääntämään tekstin merkityksen lähes päinvastaiseksi.

Yksikön ensimmäisen pronominin käyttö on konstruktiossa jossain määrin paradoksaalinen, sillä itsensä empatisoiminen voidaan nähdä mahdottomana, mikäli se määrittellään toisen henkilön tunnetilan ottamiseksi. Tämä ei kuitenkaan aukottomasti liity ironiaan, sillä aineiston valossa konstruktioilla oli myös selvä itseä kohtaan kohdistetun empatian ilmaisemisen funktio. En tarkastele ilmiötä tässä tarkemmin, sillä sen suhde empatiaan vaatisi lisäpohdintaa.

Lopuksi

Tutkielmassani on käynyt ilmi, että internet-teksteissä *voi sinua* -konstruktio esiintyy hyvin yleisesti etäännyttävässä merkityksessä. Aineistoni katkelmista etäännyttäviä *voi sinua* -konstruktioita oli selvä enemmistö. Empaattisten konstruktioiden määrä oli odotuksiin nähden pieni; kymmenestä ensimmäisestä Googlen hakutuloksesta vain yhden katkelman pystyi tulkitsemaan aidon empatian ilmaukseksi. Sama tendenssi näkyi aineistoa kootessa. Selvästi ironisia tekstejä aineistossa oli aineistossa vain yksi. Kiinnostavin tutkimustulos oli ehkä empatiakonstruktion käyttö muiden tunteiden ilmaisun välineenä.

Tarkastelussani kävi ilmi, että muodolliseen jaotteluun perustuvia merkityseroja ei esimerkeissä näkynyt. Konstruktion merkityksiin pääsi kiinni yleensä kontekstin ja joskus myös niissä käytettyjen määritteiden kautta. Myös persoonapronominin toivat

²⁶ Räsänen (2010: 36) esittää, että produktiivinen konstruktio tuottaa uusia esiintymiä kaiken aikaa, mutta konstruktion toistuva esiintyminen kiteyttää sitä fraasin suuntaan. Näkisin, että juuri produktiivisuus mahdollistaa konstruktion merkityksen varioinnin ja että tämä produktiivisuus näkyy *voi sinua* -konstruktiossa juuri siinä esiintyvien määritteiden kautta.

jonkinlaisia merkitystendenssejä konstruktion: *meitä* ja *minua* osoittautuivat etäännytyistä lieventäviksi aineksiksi, sillä kirjoittaja asettui itse, osin paradoksaalisestikin, etäännyttävään joukkoon. On myös ilmeistä, että esimerkiksi *minä*- ja *sinä*-pronominit ovat empaattisen tulkinnan kannalta hyvin erilaisia. On tulkintakysymys, onko itsen ”empatisoiminen” ylipäänsä mahdollista.

Voi sinua -konstruktion empaattiset esiintymät asettuivat yleensä osaksi lohduttavia vuoroja. Niissä toteutui lähes poikkeuksetta ilmiö, jossa voidaan ajatella kielen ”pakenevan tunnetta”. Tarkoitan tällä sitä, että konstruktio itsessään ei ”riitä” empaattisen tulkinnan varmistamiseen, vaan kirjoittaja joutuu vakuuttamaan empatiaansa myös muilla kielellisillä keinoilla. Empatiakonstruktion merkityksen haalistuminen ja sen vakiintuminen etäännyttävään käyttöön tuntuu siis ohjaavan tulkintaa pois päin empatiaa osoittavasta merkityksestä.

Siinä missä empatiaa ilmaisevat tapaukset olivat luonteeltaan hyvin homogeenisiä, etäännyttävien esimerkkien merkityksessä oli huomattavasti enemmän variaatiota, ehkä myös konstruktiota tuoreuttavaa käyttöä. On mahdollista, että kirjoitetussa kielessä konstruktion etäännyttävä käyttö on yleisempää kuin puheessa.

On huomattava, että tutkielman aineisto oli hyvin heterogeeninen: aineistohakuja ei tehty mistään tietystä korpuksesta, vaan aineisto oli otanta Google-hakukoneella etsityistä teksteistä. On mahdollista, että toisenlainen rajaus olisi johtanut erilaiseen tutkimustulokseen: esimerkiksi sanomalehtiteksteissä on mahdollisesti osin erilaista empaatiakonstruktion käyttöä kuin internet-teksteissä. Ehkä kiinnostavin jatkotutkimuksen aihe voisi olla se, miten *voi sinua* -empatiakonstruktiota käytetään puhutussa kielessä. On mahdollista, että kasvokkaisuorovaikutuksessa sen empaattinen funktio korostuu; esimerkiksi lapselle puhuttaessa konstruktio saattaa olla yleinen puhtaasti empaattisessa merkityksessä. Myös *voi sinua* -konstruktion käyttö muiden kuin empaattisen tunteiden ilmaisun välineenä olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe.

Emmi Laukkanen

Pieni ja hento ote – siinä kaikki

Empatia Dave Lindholmin *Pieni & hento ote* ja *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleissa

Tarkastelen artikkelissani laulaja-lauluntekijä Dave Lindholmin lyriikan empaattisia ulottuvuuksia. Helsingissä vuonna 1952 syntynyt Lindholm on tehnyt pitkän uran sekä sooloartistina että lukuisten kokoonpanojen riveissä. Uskon Lindholmin rakastetuimpien kappaleiden yltäneen saavuttamaansa suosioon juuri empaattisten ja samastuttavien ulottuvuuksiensa vuoksi.

Empatia voidaan määritellä kyvyksi myötäelää, ymmärtää ja sisäistää toisen ihmisen mielentila. Psykologiassa empatia-sanaa käytetään kolmessa eri merkityksessä: puhuttaessa toisen tunteiden tiedostamisesta, saman tunteen tuntemisesta sekä myötätunnon heräämisestä. Myötätunnon herääminen johtaa usein kärsivän olon helpottamiseen. Toisen tunteiden tiedostaminen taas on pohja, jolle tunteista puhuminenkin pohjimmitaan rakentuu.

Olen valinnut aineistokseni kaksi Lindholmin tunnetuimmista kappaleista. *Joo, joo, mä rakastan sua* on julkaistu vuonna 1979 *Vanha & uusi romanssi* -albumilla; *Pieni & hento ote* vuonna 1982 vain neljän kappaleen mittaisella *Aino*-levyllä. Tarkastelen artikkelissani, kuinka empatiaa tarjotaan, haetaan ja torjutaan valitsemisni teksteissä.

Lindholmin lyriikkaa voisi kuvailla monitulkintaiseksi ja paikoin vaikeaselkoisiksikin tajunnanvirraksi, joka on kuitenkin pullollaan teräviä huomioita ja painokkaita ajatuksia. Laulaja-lauluntekijän 40-vuotisen uran varrelle mahtuu lukuisia tyyllilajeiltaan ja tulkintakieliltään vaihtelevia julkaisuja, mutta tajunnanvirtamaisuutta voidaan pitää Lindholmin suomenkielisen lyriikan kulmakivenä. Tutkimuskohteena Lindholmin lyriikassa kiehtoo eritoten tunneaiheisen ja tunnepitoisen kielenkäytön sekoittaminen sekä empatian hakemisen, tarjoamisen ja torjumisen monitasoisuus ja päällekkäisyys.

Tarkastelen empatiaa sekä sen hakemisen, tarjoamisen että torjumisen näkökulmasta. Tätä tarkastelua ryhmittävää kolmijakoa voi puolestaan lähestyä kielellisten konstruktioiden, inhimillisten toimintojen ja kielenkäytön genrejen tasolla. Empatiaa hakevat konstruktiot kutsuvat empatiaa esiin, pyytävät vuorovaikutukseen osallistujaa ottamaan puhujan näkökulman ja tunteen oman reaktionsa lähtökohdaksi. Empatiaa tarjoavat konstruktiot lohduttavat ja antavat empatiaa tarvitsevalle tilaa; empatiaa torjuvat etäännyttävät ja torjuvat empaattisen lähestymistavan. Torjuvana konstruktiona voidaan pitää esimerkiksi *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen tekstissä toistuvaa *joo*-partikkelia. Tarkastelenkin kyseistä kappaletta sekä empatian hakemisen että torjumisen näkökulmasta. *Pieni & hento ote* -kappaletta koskevan analyysini lähtökohdaksi otan empatian tarjoamisen ja hakemisen. Ennen valitsemieni tekstien analyysia luon katsauksen lyyrin minän käsitteeseen sekä siihen, miten se suhteutuu Langackerin teoriaan

ilmausten subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta.

Subjektiivinen vai objektiivinen lyyrinen minä?

Lyriikan tai runon puhujasta käytetään usein termiä *lyyrinen minä*. Lyyrisellä minällä tarkoitetaan kertojaa, runon puhujaa, jonka näkökulmasta asiat esitetään. Lyyristä minää voidaan verrata proosan kertojaan. Molemmista puhuttaessa viitataan, karkeasti yksinkertaistaen, samaan toimintoon: teoksen tekstin tuottamiseen. Lyyrisen minän ja proosan kertojan tehtävissä on kuitenkin eroja. Lyyrinen minä voi sekä kertoa että kuvata eli esittää ainoastaan yksittäisiä ilmiöitä, hetkiä, mielentiloja. Proosan kertojakin voi kuvailla samankaltaisia asioita, mutta tekstilajina kertomus vaatii tarinallista jatkumoa. (Viikari ym. 1990: 91–92.)

Tarkastelemani tekstit rakentuvat hyvin pitkälti lyyrisen minän näkökulmasta käsin. Ne katsovat maailmaa yksikön ensimmäisen persoonan silmin ja osoittavat puheensa usein ”lyyriselle sinälle”. Käsite on omani, ja palaan sen merkitykseen myöhemmin. Tyypillisesti lyyrinen minä kohdistaa puheensa lyyriselle sinälle. Ainoa merkittävä poikkeus ovat hetket, joihin lyyrinen minä analysoi omia heikkouksiaan ja negatiivisia tuntemuksiaan. Oleellista on, ettei lyyrinen minä puhu tällöin tunteistaan lyyristä sinää kohtaan tai suoraan lyyriselle sinälle vaan ennen kaikkea omasta olostaan, voinnistaan ja siitä, miltä käsillä oleva ”tilanne” hänestä itsestään tuntuu. Kohdat, joissa lyyristä minää ei konstruoida näkyviin yksikön ensimmäistä persoonaa käyttäen, saavat empatiahakuisen tulkinnan esimerkiksi nollapersoonan tai passiivimuodon kautta.

Ajatusta lyyrisestä minästä voidaan verrata siihen, mitä kognitiivisen kieliopin perustaja Ronald W. Langacker kirjoittaa ilmausten subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta. Langacker esittää, ettei ilmauksen merkitystä voi yksinkertaistaa objektiiviseksi kuvaukseksi tilanteesta. Hänen mukaansa on tärkeää analysoida käsitteistäjän valintoja, sitä, kuinka hän konstruoi ja esittää kuvailemansa tilanteen. Ilmauksen tarkka semanttinen merkitys määräytyy lukuisten konstruoinnin ulottuvuuksien, kuten esittämistarkkuuden, taustaoletusten tai perspektiivin, kautta. (Langacker 1991: 315.) Subjektiivisuus ja objektiivisuus ovat perspektiivin aspekteja; ne määrittävät, kuinka vahvasti kuvatus asiain tilan osallistajat ovat osa kielellistä ilmausta (mts. 316).

Langacker käyttää subjektiivisuuden ja objektiivisuuden käsitteitä päinvastoin kuin olemme arkipuheessamme tottuneet käsittämään. Hän pitää objektiivisina ilmauksia, joissa puhuja on konstruoitu selkeästi kuvitellulle näyttämölle esimerkiksi yksikön 1. persoonan verbinmuodon tai konkreettisen *minä*-persoonapronominin avulla. Tällöin puhuja voi tarkastella itseään ikään kuin ulkopuolelta, objektiivisesti. Subjektiivisina ilmauksina Langacker pitää ilmauksia, joissa puhujaa ei ole ilmipantu, asemoitu näkyviin. (Langacker 1991: 315–318.) Jos puhujan piilottamisella ajatellaan viitattavan esimerkiksi nollapersoonaisiin lauseisiin (Laitinen 1995) ja niiden samastumispaikan synnyttämään empatiahakuisuuteen, asettuu objektiivisesti konstruoidun lyyrisen minän empaattisuus kyseenalaiseksi.

Langacker ei yhdistä ajatustaan ilmausten mahdolliseen empaattisuuteen tai samastumispotentiaaliin, ja sitä onkin sovellettava lyyrisen minän konstruointiin hyvin varoen. On huomioitava ennen kaikkea, ettei lyyrinen minä viittaa automaattisesti tekstin kirjoittajan minuuteen vaan on oma minuutensa – tekstin puhuja, tekstin minä.

Tarkastelemissani teksteissä lyyrinen minä on vahvasti läsnä: konstruotuna näytämölle. Asetelman muuttuessa ja lyyrisen minän häipyessä taka-alalle näkökulma muuttuu yleisemmäksi. Kyse on siis ennen kaikkea näkökulman asettamisesta. Lyyrisen minän ja nollapersoonasten lauseiden voidaan ajatella muodostavan samastumispaikan eri tavoin. Jos lyyrisessä minuudessa on pohjimmiltaan kyse yhteisöllisestä minuudesta, lyriikalle tyypillisestä minuuden kollektiivisesta hahmotuksesta, laulut ovat aina jollakin tasolla samastuttavia. Lyyrisen minän avulla kuulija voi asettua laulun tarjoamaan asemaan ja tilanteeseen, ”lyyrisen minän saappaisiin”. Tällöin kyse ei välttämättä ole varsinaisesta lyyristä minää kohtaan tunnetusta empatiasta – pikemminkin empatiasta lyyriseksi minäksi samastuvaa kuulijaa itseään kohtaan. Subjektiivisesti konstruoidut ilmaukset, jotka eivät konstruoi puhujaa näkyviin, antavat painon itse asialle: ikävälle tunteelle, tilanteelle, tapahtumalle, jonka kuulija voi tunnistaa oman kokemuksensa perusteella. Näiden ilmausten empatiahakuisuus perustuu juuri tunteen tai tilanteen yleispätevyydelle, yleiselle tunnettuudelle.

Joo, joo, mä rakastan sua ja empatian hakemisen ja torjumisen ristiriita

Joo joo mä rakastan sua -kappaleen teksti on empatian etsijän näkökulmasta ristiriitainen. Läsnä on empatian torjumisen ja hakemisen ristiriita, joka muodostuu, kun lyyrinen minä torjuu empatian ”lyyriselle sinälle” puhuessaan, mutta hakee empatiaa omia tunteitaan valottaessaan. Lyyrisen sinän käsite ei ole yleisesti käytetty, mutta kuvaa nähdäkseni hyvin asetelmaa, jossa lyyrinen minä tai laulaja itse kääntyy jonkun itselleen tärkeän sinän puoleen ja tarjoaa samalla kuulijalle paikan, johon samastua. Lyyrinen sinä ei ole itsessään geneerinen, mutta toimii käytännössä hieman saman tyyppisesti luomalla vastaanottajalle yhden mahdollisen samastumispaikan.

Lyyrinen minä osoittaa puheensa suoraan lyyriselle sinälle kappaleen ensimmäisessä säkeistössä ja kertosaäkeessä. Kappaleen lopussa kohdistus ei ole enää yhtä selkeää ja lyyrinen minä alkaakin hahmottaa tilanteen itsessään herättämiä tunteita.

1)²⁷

Ku **mä** lähin menee
sä jäit leikkii paikallisten nopeiden kanssa.
Juoksit minkä tahansa rahan mukaan,
tunteellisuus ei ollu sun ystävä, ei.
 Nyt **mä** oon takaisin, hunaja,

²⁷ Lyriikat ovat peräisin *Vanha & uusi* -tekstikokoelmasta (Lindholm 1983: 45, 123–124), joka kattaa Lindholmin laulutekstit vuodesta 1979 vuoteen 1983. Tekstit saattavat erota hieman *Vanha & uusi romanssi-* ja *Aino*-levyillä lauletuista versioista.

ja **jatkan sunkin edestä** lausuntaa.
Joo, joo, mä rakastan sua,
 niinku aallot kuuluu meriin,
 tai niinku vuoret on aina kivee.

Ensimmäisessä esimerkissä, kappaleen ensimmäisessä säkeistössä, lyyrinen minä konstruoi puheensa yksikön toiselle persoonalle. Empatian torjuminen voi perustua tunteita pakenevan tai lieventävän kielen käyttöön eli esimerkiksi kieltosanan tai partikkelin toiston voimaan. Neljännellä rivillä lyyrinen minä määrittelee lyyrisen sinän tunteettomaksi ja kylmäksi sekä toistaa kieltosanan vahvistaen näin lauseen sanomaa, joka on jo itsessään empatiaa torjuva.

Kappaleen nimi ja kertosäkeessäkin toistuva *joo, joo, mä rakastan sua* -lause taas on koko kappaleen ristiriitaisuuden ydin. Lauseen ristiriitaisuus perustuu *joo*-partikkelin toistoon ja sen merkityksen konventionaalistumiseen sekä tunteita kuvaavan ja tunteita välittävän kielen sekoittamiseen.

Kielen ja tunteiden välistä suhdetta voidaan siis lähestyä karkeasti jaettuna kahdella tavalla: tarkastelemalla kieltä joko tunteiden kuvaajana tai niiden välittäjänä (Kövecses 2000: 2). Esimerkkilauseen *rakastaa*-verbi kuvaa tunnetta – rakkautta. Myös esimerkiksi metaforia voidaan käyttää tunteita kuvaamaan. Niiden empaattisiin ulottuvuuksiin palaan artikkelissani myöhemmin. Tunteita välittäessään kieli hyödyntää esimerkiksi affektisia sanoja, konstruktioita ja toimintoja. Tunteita kuvaavan ja tunteita välittävän kielenkäytön leikkauspisteessä ollaan esimerkiksi silloin, kun käytetään tunteita kuvaavia verbejä yksikön ensimmäisessä persoonassa (Kövecses 2000: 2). *Joo, joo, mä rakastan sua* -lause toimii juuri näin: yhdistää tunteita kuvaavan ja välittävän kielen rakkaudentunnustuksessa, jonka se samalla kyseenalaistaa *joo*-partikkelin toistolla.

Siiroinen (2001: 44) määrittelee *rakastaa*-verbin kokijasubjektiseksi statiiviseksi tunneverbiksi, sillä se esittää tilanteen muuttumattomana asettaen kokijan subjektiksi ja ärsykkeen objektiksi. *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen rakkaudentunnustus sisältää sekä tämän statiivisen tunneverbin, joka kuvaa rakkauden tunnetta itsessään, että ajatuksen konkreettisesta tunteen välittymisestä verbin ollessa yksikön ensimmäisessä persoonassa ja puhutellussa lyyristä sinää. *Joo*-partikkelin toisto kuitenkin kumoaa statiivisen tunneverbin luoman muuttumattomuuden illuusion sekä koko lausuman merkityksen – tai ainakin lieventää sitä huomattavasti. Kyse on ilmauksen konventionaalistumisen aiheuttamasta merkityksen haalistumisesta (ks. esim. Laitinen & Lehtinen 1997: 10–11).

Nii(n)- ja *joo*-dialogipartikkeleita keskusteluaineistossa tutkinut Marja-Leena Sorjonen toteaa *joo*-partikkelin usein rekisteröivän edeltävän lausuman ymmärretyksi, mutta pitävän keskustelun faktuaalisella tasolla sen sijaan, että puuttuisi sen affektiseen ainekseen. Konteksteissa, joissa affektinen ulottuvuus on selkeästi läsnä, *joo*-partikkelin voidaan katsoa toimivan myös etäännyttävässä ja erimielisyyttä implikoivassa merkityksessä. (Sorjonen 1999: 183.) *Joo joo* taas on hyvin konventionaalistunut lausahdus, jota käytetään usein juuri keskustelukumppania tyynnyttelevässä merkityksessä, esimerkiksi vastauksena lukuisia kertoja toistuneeseen pyyntöön. Se voidaan mieltää paitsi

myöntymisen myös vastahakoisuudeksi ilmaukseksi, joka lausutaan tilanteessa, jossa keskustelukumppanin pyyntöön, toiveeseen, kysymykseen tai odotuksiin ei ole aikomustakaan vastata konkreettisella toiminnalla. Kappaleen kertosäkeessä lyyrininen minä avaa tätä konventionaalistumisen prosessia kuulijalle metatekstinomaisesti itsekkin.

2)

Kun mä sanon ”rakastan sua”
mä tarkotan sitä kokonaan.
Kun mä sanon ”joo, mä rakastan sua”
mä epäilen jo paljoo.
Mutt, kun mä sanon
”joo, joo, mä rakastan sua”
mä oon varma, ett valehtelen. Nii ett
joo, joo, mä rakastan sua,
niinku aallot kuuluu meriin,
tai niinku vuoret on aina kivee.

Siironen mukaan suomen kielen tunnesanastolla on joitakin erityispiirteitä: tunneverbien väliset johtosuhteet ja pareittain esiintyminen (*harmistua, harmittaa*) sekä se, miten tuntemisen aktiivinen ja passiivinen konstruointi eroavat toisistaan. Tunteen kokija on mahdollista asettaa joko aktiiviseksi tuntijaksi tai passiiviseksi tunteen kohteeksi. Hän joko *pelkää* tai häntä *pelottaa*. Siironen nimittää kokijan passiiviseksi konstruovaa *minua pelottaa* -rakennetta tunnekausatiivilausekehikseksi, jolle on tyypillistä subjektin puuttuminen ja kokija-argumentin lauseenalkuisuus – huolimatta siitä, ettei se ole syntaktisesti subjekti. (Siironen 2001: 198.) Passiivinen konstruointi tekee tunteen kokijasta ikään kuin uhrin, joka on tunteen vietävissä. ISK:n (2004 § 467) mukaan tunnekausatiivilause, kuten *minua pelottaa*, esittää kokijan jonkin usein spesifioimattoman ärsykkeen vaikutuksen alaisena. Kokijaa edustaa partitiiviobjekti tai nolla. Passiivista konstruointia voidaankin pitää kokijan passivoinnin vuoksi empatiahakuisempina kuin aktiivista konstruointia. Siironen ei määrittele toisen esimerkin kaltaista *epäillä*-verbiä tunneverbiksi (2001: 22–23; ks. kuitenkin Salminen tulossa), mutta ajatus on sovellettavissa siihenkin, sillä esimerkin kontekstissa *epäillä* saa merkityksensä juuri lyyrisen minän tunteista ammentamalla. Lyyrininen minä olisi siis voinut muotoilla epäilyksensä (esimerkissä 2, rivillä 4) passiivisemminkin. *Mä epäilen jo paljoo* olisi ilmaistavissa myös toisin: *mua epäilyttää jo paljon*. Tällöin lause olisi saanut aavistuksen empatiahakuisemman tulkinnan. Lyyrininen minä ei kuitenkaan näytä juuri tuntevan empatiaa lyyristä sinää kohtaan. Rivillä 7 hän toteaa varmasti valehtelevansa käyttäessään *joo, joo* -alkuista rakkaudentunnustusta. Samaan hengenvetoon hän toteaa: *nii ett / joo, joo, mä rakastan sua*.

Miksi lyyrininen minä torjuu empatian? Kyse voi olla tosiasioden kohtaamisen helpottamisesta. Väljähtynyt ihmissuhde tuntuu turhalta, sen toinen osapuoli läpikotaisin tutulta ja mielenkiinnottomalta. Tunteiden haalistuttua suhteesta on tullut harmaa ja tarpeeton itsestänselvyys. Kertosäkeen viimeisten säkeiden vertauskuvat vahvistavat itsestänselvyden ajatusta. Aaltojen ja meren yhteys on itsestään selvä, samoin vuoren ja kiven. Vertaamalla ihmissuhdettaan näihin yhteyksiin lyyrininen minä tekee siitä paitsi

itsestäänselvyyden myös järkkymättömän tilan, jonka horjuttaminen tuntuu absurdilta samalla tavoin kuin vuoren rakentuminen jostakin muusta materiaalista kuin kivistä. Toista kohtaan ei tunneta enää empatiaa – jos tunnetaan ylipäänsä mitään. Lopullisten ratkaisujen aika voi olla käsillä, mutta niiden tekeminen on hankalaa, sillä suhteesta on tullut ikuinen, loppumaton, itsestään selvä jatkumo. Päätösten tekeminen voi helpottua, jos lähestymistapa on empaattisen sijaan viileä ja asiallinen.

Kappaleen suhde empatiaan muuttuu selkeästi, kun lyyrinen minä alkaa kertoa omista tunteistaan. Kappaleen ensimmäisessä säkeistössä ja kertosäkeessä lyyrinen minä kohdistaa puheensa lyyriselle sinälle kuvaillen lyyrisen sinän luonnetta ja omia tunteitaan tätä kohtaan. Kappaleen loppupuolella lyyrinen minä pohtii ensimmäisen kerran, millaisia tunteita tilanne hänessä itsessään herättää.

3)

Sä tiedät ett **mies**
jaksaa kantaa painavaa taakkaa.
Mutt jos näkee, ett syyt ei oo,
 luonnonvalot tulee ja **on mennyt** pois.

Kolmannessa esimerkissä puhuttelu muuttuu lyyriselle sinälle kohdistuneesta monologista yleistykseksi nollapersoonan astuessa kuvaan. Ensimmäinen virke (*sä tiedät ett mies jaksaa kantaa painavaa taakkaa*) kohdistetaan vielä lyyriselle sinälle, mutta se sisältää jo ensimmäisen yleistyksen. Lyyrinen minä puhuu itsensä sijaan geneerisestä miehestä osana yhtenäistä joukkoa, joka jaksaa raskaitakin vastoinkäymisiä. Koska sukupuoli on ilmipantu, syntyy mielikuva, jossa mies jaksaa kantaa taakkaa, jota nainen ei jaksaisi. Miehen ja naisen välistä erontekoa oleellisempaa on kuitenkin ilmauksen geneerisyys. Seuraavassa virkkeessä (*mutt jos (0) näkee, ett syyt ei oo, luonnonvalot tulee ja (0) on mennyt pois*) nollapersoonana avaa samastumispaikan ja etäännyttää puheen konkreettisesta tilanteesta. Nollapersoonana toimii siis kolmannessa esimerkissä empatiaa hakevana konstruktiona tarjoamalla kuulijalle paikan, johon samastua (Laitinen 1995: 344). Se kutsuu kuulijaa eläytymään, samastumaan kuulemaansa, tiedostamaan tunteen ja ehkä tuntemaan samoin. Laitisen (1995: 344) mukaan samastuminen merkitsee itsensä määrittelemistä ”persoonaksi, potentiaalisesti puhetahtuman osallistujaksi”.

Pragmaattisen selityksen mukaan puhuja häivyttää nollapersoonamuodolla lausumasta joko itsensä tai kuulijansa. Laitinen kuitenkin korostaa nollarakenteiden merkitystä pikemminkin persoonan välittämisen kuin välttämisen keinoina. (Laitinen 1995: 337–338.) ISK (2004 § 1347) taas määrittelee nollapersoonan ilmiöksi, josta puuttuu substantiivilauseke (NP) viitattaessa kehen tahansa ihmiseen, johon sanottu soveltuu, myös – ja usein nimenomaan – puhuteltavaan tai puhujaan itseensä. Kolmannessa esimerkissä on kyse juuri tästä. Lyyrinen minä voi viitata tulkinnasta riippuen joko lyyrisen sinään tai itseensä huolimatta siitä, että edellisen virkkeen geneerinen *mies*-ilmaus hieman rajoittaa tulkintaa. Näkeminen on pääasia, ei se, kuka näkee. Oleellista on ymmärtää, milloin raskaan taakan kantaminen on turhaa. Oleellista ei sen sijaan ole, onko ymmärtäjä lyyrinen minä vai lyyrinen sinä. Myös kuulija voi ymmärtää turhan mureh-

timisen tarpeettomuuden omassa elämässään. Siksi lyyrinen minä kutsuu kuulijan nollapersoonan avulla samastumaan tunteeseen, jonka olettaa yleisemmän tason kokemukseksi, kuulijalle tutuksi tilanteeksi ja tapahtumaksi.

4)

**Kaikki pirut mun päässä
tanssii eri rytmeissä balettii.**
Se on kyll yksinäisyyden huipulla,
 ku **kaikki mitä puhuu** on valehteluu.
 Ajattelen mitä vaan, **ristiin menee, sotkeutuu.**
 Ääh, mä oon nii tottunu suhun,
 mä en jaksa ees yrittää pääst sust eroon.
 Mä myötäilen sun juttuja
 ja jatkan samaa tarinaa.
 Joo, joo, joo, joo, joo, mä rakastan sua,
 niinku aallot kuuluu **ainoostaan** meriin,
 tai niinku vuorten **on pakko olla** kivee.

Lyyrinen minä jatkaa tuntemustensa kuvailua käyttämällä sekavia ajatuksiaan kuvaavaa metaforaa: *kaikki pirut mun päässä tanssii eri rytmeissä balettii*. Pirut voidaan tulkita ikävien ajatusten, balettitanssi niiden monimutkaisuuden ja sinnikkyuden metaforaksi. Yksikön ensimmäisen persoonan omistusmuodon (*mun päässä*) käyttö kieli, että kyse on lyyrisen minän ajatuksista. Seuraavassa lauseessa (*se on kyll yksinäisyyden huipulla, ku kaikki mitä (0) puhuu on valehteluu*) lyyrinen minä jatkaa nollapersoonan viitoittamalla empatiahakuisella tiellä. Hän viittaa selvästi omaan yksinäisyyteensä, yksinäiseen oloonsa omassa parisuhteessaan, mutta esittää asian empatiahakuisesti nollapersoonaisessa muodossa luoden kuulijalle jälleen samastumispaikan, mahdollisuuden tunnistaa yksinäisyyden kokemus ja suhtautua siihen empaattisesti ja ymmärtävästi. Lyyrisen minän tunteeksi yksinäisyys sijoittuu muun muassa edellisen virkkeen omakohtaisuuden (*mun päässä*) ja tarinallisten yhtymäkohtien vuoksi. Lyyrinen minä on viitannut juuri kappaleen kertosäkeessä valehteluun ja tunteidensa valheellisuuteen. Neljännessä esimerkissä mainittu valehtelun ja yksinäisyyden yhteys viitanee juuri tähän.

Lyyrinen minä jatkaa puhettaan nollapersoonarakennetta käyttäen ja viittaa vielä kerran sekaviin ajatuksiinsa: *ajattelen mitä vaan, (0) ristiin menee, (0) sotkeutuu*. Lyyrinen minä viittaa ensimmäisen lauseen (*ajattelen mitä vaan*) perusteella omiin ajatuksiinsa, jotka menevät ristiin ja sotkeutuvat, mutta jättää subjektin paikan tyhjäksi. Täten hän luo samastumispaikan ihmisen sijaan asialle. Kuulija voi sijoittaa avoimelle paikalle minkä tahansa monimutkaisen ajatuksen tai tilanteen omasta elämästään tai tulkita virkkeen lyyrisen minän tavoin kaikkia ajatuksia koskevaksi, kyvyttömyydeksi ajatella johdonmukaisesti.

Esimerkin lopussa lyyrinen minä avaa parisuhteensa tilaa vielä aiempaa suuremmin ja konkreettisemmin. Viimeisissä lauseissa hän painottaa sanomansa merkitystä täydentämällä jo aiemmin käyttämiään meri- ja vuori-vertauksia tilanteen muuttumattomuutta ja pysyvyyttä korostavilla lisäyksillä: *ainoostaan meriin, pakko olla kivee*. Lisäykset voivat viedä lauseiden merkitystä myös päinvastaiseen, valheelliseen, suun-

taan kertosäkeen *joo*-konjunktion tavoin, sillä ne eivät pidä enää sanatarkasti paikkaansa. Aaltoja on muuallakin kuin merissä, ja vuorella voidaan viitata muuhunkin kuin peruskalliosta muotoutuneeseen yksilöön.

Joo, joo, mä rakastan sua -kappaleen empaattiset ulottuvuudet rakentuvat siis empatian torjumisen ja lyyrisen sinän puhuttelun sekä empatian hakemisen ja lyyrisen minän tuntemusten avaamisen varaan. Lyyrinen minä torjuu empatian puhutellessaan lyyristä sinää tai kertoessaan tunteistaan tätä kohtaan, mutta hakee kuulijoiden empatiaa puhuessaan omista heikkouksistaan ja pahasta olostaan. Tilanne on luonnollinen. Parisuhde tuntuu aikansa eläneeltä. Empatiaa toista, eli lyyristä sinää, kohtaan ei ehkä ole enää jäljellä, tai jos onkin, sen osoittamista kartetaan lopullisten ratkaisujen tekemisen helpottamiseksi.

***Pieni & hento ote* hakee ja tarjoaa empatiaa**

Analysoin seuraavaksi toista valitsemaani tekstiä, *Aino*-levyllä (1982) julkaistua *Pieni & hento ote* -kappaletta, empatian hakemisen ja tarjoamisen näkökulmasta. Tarkastelen tunteita kuvaavan ja välittävän kielen leikkauspistettä, lyyrisen sinän käsitettä sekä kappaleen kehollista ulottuvuutta empatian tarjoamisen keinoina. Aloitan analyysini selvittämällä, millainen merkitys kappaleen metaforisella kielellä on empaattisen tulkinnan muodostumisessa. Lopuksi tarkastelen passiivirakenteen ja empatiahakuisuuden yhteyttä.

Poettisia metaforia tutkineet George Lakoff ja Mark Turner muistuttavat tyypillisestä runollista kieltä koskevasta harhaluulosta. Runoutta pidetään erityislaatuisine tekniikoineen ja metaforineen usein perustavanlaatuisesti erilaisena ja erityisempänä tapana käyttää kieltä kuin tavallista arkipuhetta. Lakoff ja Turner muistuttavat runoilijoiden käyttävän täysin samaa kieltä ja samoja työkaluja kuin ”tavallisetkin” ihmiset – ainoastaan heitä taitavammin. (Lakoff & Turner 1989: xi.)

Lindholmin lyriikka on hyvin metaforista. *Pieni ja hento ote* -kappaleen metaforat ovat melko konventionaalistuneita ja tyypillisiä, mutta Lindholmin persoonalliset sananvalinnat tekevät niistä kiinnostavia. Tarkastelen seuraavaksi, millaisen roolin kappaleen metaforat saavat empatiaa haettaessa tai tarjottaessa.

Yksinkertaistettuna metaforan käyttäjä hyödyntää kahta käsitteistyksen aluetta: abstraktia ja konkreettista. Lakoffin ja Johnsonin klassisen metaforateorian (1980) mukaan metaforat voidaan jakaa kolmeen alaluokkaan: rakennemetaforiin, suuntametaforiin ja ontologisiin metaforiin. Rakennemetaforat esittävät asiointilat metaforisesti toisten asiointilojen termein. Suuntametaforat perustuvat käsitteiden välisiin suhteisiin. Monet näistä suhteista ovat kolmiulotteisia vastakkainasetteluja: ilon mielletään sijaitsevan ylhäällä, surun alhaalla. Nämä avaruudelliset hahmotukset perustuvat pitkälle kehollisuuteemme ja kykyymme hahmottaa maailmaa ruumiimme kautta. (Lakoff & Johnson 1980: 14.)

Ontologiset metaforat perustuvat taipumukseemme luokitella myös abstraktit

kokemuksemme entiteeteiksi, tehdä niistä konkreettisesta aineesta tai massasta koostuvia subjekteja. Näin voimme nimetä, luokitella, ryhmitellä, arvottaa ja samalla ymmärtää kokemuksiamme ja tunteitamme. (Lakoff & Johnson 1980: 25.) Lindholm käyttää tunteista puhuessaan paljon ontologisen RAKKAUS ON PERSOONA -metaforan mallia. Koska hän käsittelee tekstissään rakkauden lisäksi lukuisia muitakin tunteita, on tässä yhteydessä luonnollisempaa puhua TUNNE / OMINAISUUS ON PERSOONA / OLIO -metaforista.

5)

**Olemisen riemu
ei ravistele olkapäitä.
Runoilijan kehto
ei ole ruusuista tehty koskaan.
Hiljaisuuden hunttu
ei milloinkaan petä kuulijaa.
Mikä nämä yhdistää?
Rakkaus suureen elämään.**

6)

**Turhanpäiväinen älykkyys
syö ihmistä rotan lailla.
Miten kaikki voi olla valmista
kun ei ole edes tehty mitään?
Miten niin jalat maassa?
Oletko nähnyt kenenkään kävelevän ilmassa?
Pidän sinusta siinä kaikki.
Pitääkö se todistaa tuhansilla sanoilla?**

Pieni ja hento ote...

Valoa ja pimeää
ei siinä ole mitään luonnotonta.
Kummassakin laulussa
hyvä tunne kasvaa ja kasvaa.
En pidä siitä
että siirtyminen vaatii
mahtavia tekoja.
**Sateen jälkeen hiekkatiellä kauneus hehkuu
ja kumartaa syvään.**

Tekstin metaforat rakentuvat siis ennen kaikkea ”elollistamisen” eli personifikaation (Lakoff & Johnson 1980: 33–34) varaan. Esimerkissä 5 riemu personifioituu olkapäitä ravistelevaksi hahmoksi. Kuudennessa esimerkissä turhanpäiväinen älykkyys saa kyvyn nakertaa saalistaan kuin rotta; kauneus kumartaa ja hehkuu kuin onnellinen ihminen. Metaforat toimivat Lindholmin teksteissä etäännyttävässä ja yleistävässä merkityksessä. Metaforisesti rakennetut lauseet tarkastelevat tilannetta yksikön ensimmäisen persoonan häivyttäen. Ne siis eivät konstruoi lyyristä minää objektiivisesti näyttämölle (Langacker 1991: 315–318).

Metaforat saavatkin yleistävän merkityksensä juuri muualla tekstissä konkreetti-

sesti läsnä olevan lyyrisen minän häivyttämisestä. Lauseissa viitataan geneerisiin käsitteisiin: olkapäihin, runoilijaan, kuulijaan, ihmiseen. Kyse voi olla kenen tahansa olkapäistä; kenestä tahansa runoilijasta, kuulijasta tai ihmisestä. Vaikka lyyrinen minä viittäisi itseensä ja omiin tunteisiinsa, hän tekee ajatuksistaan yleisemmän tason ongelmia juuri geneerisiä NP:itä (ISK 2004 § 1407) käyttämällä. Lyyrisen minän häivyttäminen voidaan tulkita aiempien esimerkkien tapaan samastumista ja empatiaa hakevaksi eleeksi, mutta myös keinoksi tarjota sitä. Konkreettisista asiointiloista etäännyminen, toisin sanoin sanominen, voi helpottaa asioiden lähestymistä ja käsittelemistä.

Konkreettisemmaksi lyyrisen minän omien tunteiden analyysi tulee passiivimuotoisissa tai nollapersoonaisissa, tarkan persoonaviitteen häivyttävissä lauseissa: 1. *miten kaikki voi olla valmista, kun ei ole edes tehty mitään?* 2. *Pitääkö (0) se todistaa tuhansilla sanoilla?* Konstruoinnissa toistuu sama ajatus kuin *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen tekstissä. Puhuessaan huolistaan ja epävarmuudestaan lyyrinen minä ei enää konstruoi itseään näyttämölle. Hän tekee huolista yhteisiä ja yleisiä käyttämällä persoonan häivyttävää verbimuotoa: passiivia tai nollapersoonaa.

Viidennen esimerkin ruusumetafora (*runoilijan kehto ei ole ruusuista tehty koskaan*) on varsin konventionaalistunut ja viitanee joko englannin kielessä paljon käytettyyn *bed of roses* -metaforaan tai ajatukseen ruusuilla tanssimisesta. Molemmissa tapauksissa ruusut symboloivat helppoutta, pehmeää laskua. Vaikkei lyyrisen minän ajatusmaailmaa sovi tulkita tekstin kirjoittajan kuvaksi, ruusumetaforan voidaan ajatella viittaavan myös Lindholmiin itseensä. *Runoilijan kehto* on nähtävissä viittauksena Lindholmin asemaan kirjoittajana sekä valitun elämäntavan haasteisiin. Myös seuraava virke (*hiljaisuuden huntu ei milloinkaan petä kuulijaa*) voidaan tulkita tiivistykseksi runoilijan elämän haasteista. Kuulijoilla ei ole odotuksia hiljaisuudelle, eikä se siksi koskaan petä heitä. Runoilijalta kuulija vaatii, odottaa aina jotakin. Jos tämä ei täytä odotuksia, kuulija pettyy.

Erityisen sävöyksen Lindholmin metaforiikalle antaa tapa, jolla kuudennessa esimerkissä kyseenalaistetaan metaforien ja vertausten käyttö ylipäänsä: *Miten niin jalat maassa? Oletko nähnyt kenenkään kävelevän ilmassa?* Teksti tekee abstraktista perustavanlaatuisella tavalla konkreettista kyseenalaistamalla realistiseen ja tasapainoiseen ihmiseen viittaavan *jalat maassa* -sanonnan merkityksen: ilmassa käveleminen ei ole mahdollista. Tekstissä kyseenalaistetaan luonnollisesti vertauksen merkitys, ei kävelyä itsessään. Kyseenalaistuksen voisi tulkita itseironiaksi. Käyttähän Lindholm kritisoi- miaan vertauksia itsekin teksteissään. Kiinnostavaksi jalat maassa -vertauksen tekee myös se, että se asettuu vastoin Lakoffin ja Johnsonin ajatusta perinteisimmistä suunta- metaforista. Onnen, ilon ja muiden positiivisten tunteiden on mielletty ”sijaitsevan” ylhäällä, surun ja negatiivisten tunteiden alhaalla. Lakoff ja Johnson toteavat myös järkipäisyyden ajattelun sijaitsevan perinteisesti ylhäällä ja tunteellisuuden alhaalla. (Lakoff & Johnson 1980: 14–19.) Ajatus on ristiriidassa juuri järkipäisyyden ajatteluun viittaavan *jalat maassa* -ilmauksen kanssa. Ehkä kritiikille onkin paikkansa?

Pieni & hento ote -kappaleen empatiahakuisuus perustuu siis etäännyttämiseen ja yleistämiseen, metaforisen ja passiivi- tai nollapersoonamuotoisen kielen käyttöön. Pait-

si empatiaa hakevaksi *Pieni & hento ote* on tulkittavissa ennen kaikkea empatiaa tarjoavaksi kappaleeksi. Kokonaisuutena sen teksti on hyvin lohdullinen ja lempeä. Jos empatian tarjoamista ajatellaan kielen konstruktioitasoa laajemmin myös inhimillisten toimintojen, kuten lohduttamisen, kuuntelemisen tai tunteista puhumisen, tasolla, voidaan koko *Pieni & hento ote* -kappaleen ensimmäistä säkeistöä pitää empatiaa tarjoavana.

7)

Pidin siitä mistä **kerroit**,
ihmisestä joka halusi muistoksi talon.
Pidän siitä miten **kerrot**
asioita, tunteita.
Pidän siitä mitä **teet**,
teet sen kauniisti ja hyvin.
Sinä yllätät kaikki,
paitsi ne jotka tietää.

Ensimmäisessä säkeistössä (esimerkki 7) lyyrinen minä kertoo tunteistaan ja puhuu lyyrisestä sinästä arvostavasti. Tämä on tulkittavissa empaattiseksi eleeksi, mutta esimerkiksi 7 se saa erityisen kohteen lyyrisen sinän toimiessa jälleen samastuttavasti. Lyyrinen minä siis ikään kuin kehuu ja arvostaa lyyrisen sinän paikalle asettuvaa kuulijaa.

Visapää (2008: 103) avaa Silvermanin (1983: 47) esittämää elokuvateoreetikkojen teoriaa elokuvatuotannon subjekteista. Visapää viittaa puhuviin subjekteihin eli niihin, jotka tuotantomenetelmineen kokoavat elokuvan, lausuman subjekteihin eli elokuvan fiktiivisiin hahmoihin sekä puhuttuun subjektiin eli diskurssissa rakentuvaan subjektiin. Viimeksi mainittu syntyy katsojan samastuessa lausuman subjektiin, eli elokuvan hahmoon. Puhutun subjektin käsitettä voidaan soveltaa myös kaunokirjallisiin aineistoihin niiden lukijan samastuessa henkilön maailmaan. Sama ajatus soveltuu myös lyyristen tekstien tarkasteluun. Lyyrisen sinän käsite, tai ”puhuttu lyyrinen subjekti”, syntyy konkreettisesti, kun kuulija samastuu laulun sinään, asettuu tarjotulle kohteen paikalle.

Esimerkissä 7 tarjotaan siis kuulijalle samastumispaikka. Säkeistöä voidaan pitää myös tunteita kuvaavan ja tunteita välittävän kielenkäytön leikkauspisteenä samoin kuin *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen kertosäettä. Tunneverbi *pitää* muuttuu tunnetta välittäväksi konstruktioksi, kun sitä käytetään yksikön ensimmäisessä persoonassa eli lyyrisen minän tunteiden välittämisen keinona. Siiroinen ei ole laskenut *pitää*-verbiä tarkastelemiensa tunneverbien joukkoon, sillä hän katsoo sen muodostavan *tykätä*-verbin kanssa omanlaisensa poikkeavan ryhmän. Näillä verbeillä on elatiivimuotoinen argumentti, mutta niiden merkitys ei sisällä muutosta. (Siironen 2001: 23.) Muuttumattomuudessa piilee myös seitsemännen esimerkin empaattisuuden ydin. Tunteen kokija, lyyrinen minä, on konstruoitu aktiiviseksi, konventionaalistuminen ei ole laimentanut tunneilmauksen merkitystä (kuten *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleessa), eikä *pitää*-verbin perusmerkitys sisällä ajatusta tunteen muutoksesta – eli katoamisesta.

Empatian tarjoamista voidaan tarkastella myös konkreettisten eleiden ja toimintojen tasolla. Tällöin *Pieni & hento ote* -kappaleen nimi ja kertosäe (esimerkki 8) ovat

jo lähtökohtaisesti empatiaa tarjoavia.

8)

Pieni ja hento **ote**
ihmisestä kiinni
 Aivan sama **tunne**
 kuin koskettava tuuli
 Pieni ja hento ote
 siinä kaikki

Lohduttamista ja kuuntelemista pidetään perustavanlaatuisina keinoina osoittaa empatiaa; kädestä kiinni pitäminenkin on usein lohduttamista parhaimmillaan. Otteesta puhuminen voidaan nähdä empatian tarjoamisena, sillä kehollisuudellakin on oma tärkeä merkityksensä empatian tuottamisessa ja välittämisessä. Tekstissä ei mainita, kenen otteesta puhutaan tai kehen se kohdistuu. Geneerinen ihmisviittaus (*ihmisestä kiinni*) luo mielikuvan fyysisestä kosketuksesta, mutta jättää kosketuksen kokijan paikan avoimeksi kuulijalle.

Klassisen merkitysteorian mukaan kehon asema merkityksenmuodostuksessa on ainoastaan välillinen; se on vain väline, joka laittaa mielen tuottamat komennot täytännöön. Kehollisen teorian näkökulmasta kognitio on sen sijaan perustavanlaatuisesti riippuvainen kehollisuudesta, havaintojärjestelmistä, motoriikasta sekä kehollisista kokemuksista ja vuorovaikutuksesta maailman kanssa; tästä näkökulmasta kielen ja empatian suhdetta kannattaa tarkastella osana ihmisen ruumiillista kokemista. *Pieni & hento ote*-kappaleen tekstin ja ydinsanomien voi tulkita empaattisena kallistuipa tulkitsija kumman teorian puoleen tahansa. Vaikka ote olisi klassista teoriaa mukaillen vain kehon kautta toteutuva mielen komento, se on silti mielen tuottama empaattinen ele – ei merkityksetön pakkoliike.

Lopuksi

Viikari (1998: 281–283) on todennut runon olemassaolon ja merkityksen olevan aina alttiita riskeille, joiden voittamiseen tarvitaan muutakin kuin tahtoa ja harjaantuneisuutta. Kyse on myös sattumasta, ”oikeasta hetkestä”, kuten Viikari toteaa. (Mp.) Riskien minimoimiseksi runon onkin luotava tilanne, jossa lukijuus muuttuu tekijyydeksi, osallisuudeksi. Tämän on tapahduttava hetkessä, sillä toista tilaisuutta ei välttämättä tule. (Mts. 282.) Ajatus kuvaa hyvin asetelmaa, jossa lukijan tai kuulijan on asetuttava runon maailmaan, Lindholmin tekstien tapauksessa lyyrisen sinän muovaamalle samastumispaikalle.

Lyyriikan empatiahakuisuuden tarkastelussa on omat ongelmansa. Jo empatiahakuisuus itsessään on lyyriikan kontekstissa hitusen ongelmallinen käsite. Jotta päästäisiin käsiksi vastaanottajan reaktioihin ja jotta voitaisiin puhua empatian torjunnasta, on oletettava tilanne, jossa empatiaa kuuluisi odotuksenmukaisesti ilmaista ja jossa sitä ei il-

maista. Tarkemman tulkinnan tehdäkseen on pystyttävä havainnoimaan, miten vastaanottaja reagoi, miten hän tilanteeseen asettuu. Lyriikan tapauksessa kuulijan reaktiota ei ole mahdollista seurata – paitsi kontekstissa, jossa teos esitetään yleisölle. Yleisön empaattisista reaktioista ei tule näin ”pakollisia”. Monet empaattisiksi mielletyt reaktiot perustuvat sosiaalisissa tilanteissa paitsi todelliseen empatian tunteeseen, toisen asemaan samastumiseen, myös sosiaalisiin normeihin. On opittu, kuinka empatiahakuisuuteen vastataan, millaiset reaktiot osoittavat myötätuntoa ja ovat siten toivottuja ja sosiaalisesti hyväksytyjä toimintamalleja. Reaktiot ja vastaanottajan asema varioivat myös konteksteittain ja rooliasetelmittain. Sosiaalisilla tilanteilla on kullakin omat norminsa.

Lyyrisen minän käsite taas tulkitaan usein jo itsessään kollektiiviseksi minuuden hahmotukseksi, keinoksi, jonka kautta voi samastua kappaleen tekstiin. Tällöin minämuotoinen pop-lyriikka on jo lähtökohdiltaan, tekstien sisältöön sen suuremmin puutumatta, hyvin samastuttavaa. Pop-lyriikan lähtökohtaista empaattisuutta voikin pohtia esimerkiksi vertaamalla lauluja itkuvirsiin. Molempien funktio on pohjimmiltaan sama. Kyse on tunteiden ilmaisemisesta, ilmaisun välittämisestä eli toisen puolesta itkemisestä ja toisinaan myös ilmaisun säätelemisestä.

Itkuvirret ovat improvisoiden esitettyjä, primitiivisiä valitusrunoja, joilla on ollut erityinen empatiaa tarjoavaksikin mielletävä merkitys esimerkiksi häiden ja hautajaisien kaltaisissa konteksteissa. Itkijänaisen rooli on kautta aikain ollut käsitellä muiden murheita itkemällä heidän puolestaan. Itkiessään toisen puolesta itkijänainen helpottaa tämän oloa saaden patoutuneet tunteet liikkeelle. Pop-laulajan rooli on usein sama: helpottaa kuulijan oloa, saada tämä samastumisen kautta käsittelemään tunteitaan. Myös tunteiden ilmaisun säätelystä on paikkansa pop-musiikissa. Itkijänaisen tehtävä on määritellä surun rajat, itkeä ja itkettää toista sen verran kuin kokee itse tarpeelliseksi. Itkijänainen toimii auktoriteettina, sillä surija, jonka puolesta itketään, näkee tunteensa tai tilanteensa harvoin selkeästi. Ulkopuoliseen auktoriteettiin on helppo tukeutua vaikealla hetkellä. Pop-laulajan voidaan ajatella toimivan samanlaisena auktoriteettina, nykypäivän itkijänä. Pop-kappale on tiivis, jäsennelty kokonaisuus. Sillä on tietty kesto, tietty tarina, pysyvä alku, pysyvä loppu. Kappaleeseen samastuva kuulija voi hakea lohtua juuri tästä tuttuudesta, auktoriteetista, joka esittää asiat turhia kyseenalaistamatta.

Samastumispintaa rakentaa myös pop-musiikin yhteisöllinen luonne. Itkijänaiset tekevät suruista yhteisiä ja julkisia; pop-laulut pyrkivät samaan. Ne esittävät asiat usein yleisinä malleina, kaavoina, samastumispintoina. Ne antavat samastumisen mahdollisuuden kelle tahansa, kaikille samoin oikeuksin. Tunne siitä, ettei ole surunsa kanssa yksin, puolittaa huolen. On ainakin yksi, pop-laulaja, joka on pukeutunut surun sanoiksi, ja usein lukuisia muita, jotka samastuvat näihin sanoihin surijan seurana.

Myös kielen metaforisuus on sekä itkuvirsille että pop-lyriikalle tyypillinen piirre. Itkuvirsien kontekstissa kielen metaforisuus on saanut alkunsa uskonnollisista käsitteistä, mutta sen funktio on nykyään sekä itkuvirsien että pop-lyriikan kontekstissa sama: löytää riittävät ilmaukset tunteiden kuvaajiksi – tai ilmaisun oikotiet turhan ras-kaille tunteille.

Tarkastelemissani teksteissä empatian tarjoamisen, hakemisen ja torjumisen kei-

not vaihtelevat konkreettisista toiminnoista konstruktioitasoiisiin vivahteisiin. *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen empaattiset ulottuvuudet tuntuvat perustuvan näkökulman vaihdoksille. Lyyriselle sinälle puhuessaan lyyrinen minä torjuu empatian muun muassa latistamalla tunneilmaukset *joo*-partikkelin konventionaalistuneella käytöllä. Empatiahakuisesti lyyrinen minä toimii kuvaillessaan omia heikkouksiaan ja tilanteen itsessään herättämiä tunteita. Tällöin lyyrisen minän läsnäolo paradoksaalisesti häivytetään nollapersoonaisilla konstruktioilla. *Pieni & hento ote* -kappaleen samastuttavuus ja empatiaa tarjoava ote rakentuvat analyysini perusteella metaforiikan ja konkreettisten, keuhollisten merkitysten varaan. Näkökulman vaihdoksilla on samankaltainen rooli kuin *Joo, joo, mä rakastan sua* -kappaleen tekstissä: pääosin lyyriselle sinälle puhuva lyyrinen minä etäännyttää itsensä passiivi- ja nollapersoonarakenteilla omia huoliaan kerratessaan.

Olen tarkastellut tässä artikkelissa poplyriikkaa sen näkökulmasta, miten se voi paitsi kutsua empatiaa myös tarjota kuulijalle mahdollisuuden samastua laulussa kuvattuun tunteeseen. Pop-lyriikassa on näin kyse tietyn tunnetilan representaatiosta mutta se voidaan nähdä myös toisen puolesta tuntemisena, laulajan pyrkimyksenä tehdä kuulijan tunteista näkyviä. Jos pop-laulaja tekee näin työtään saadakseen kuulijalleen paremman olon, ei ole lainkaan liioiteltua pitää häntä poikkeuksellisen empaattisena toimijana.

Joo, joo, mä rakastan sua

Ku mä lähin menee
 sä jäit leikkii paikallisten nopeiden kanss.
 Juoksit minkä tahansa rahan mukaan,
 tunteellisuus ei ollu sun ystävä, ei.
 Nyt mä oon takaisin, hunaja,
 ja jatkan sunkin edestä lausuntaa.
 Joo, joo, mä rakastan sua,
 niinku aallot kuuluu meriin,
 tai niinku vuoret on aina kivee.

Kun mä sanon ”rakastan sua”
 mä tarkotan sitä kokonaan.
 Kun mä sanon ”joo, mä rakastan sua”
 mä epäilen jo paljoo.
 Mutt, kun mä sanon
 ”joo, joo, mä rakastan sua”
 mä oon varma, ett valehtelen. Nii ett
 joo, joo, mä rakastan sua,
 niinku aallot kuuluu meriin,
 tai niinku vuoret on aina kivee.

Sä tiedät ett mies
 jaksaa kantaa painavaa taakkaa.
 Mutt jos näkee, ett syyt ei oo,
 luonnonvalot tulee ja on mennyt pois.

Kaikki pirut mun päässä
 tanssii eri rytmeissä balettii.
 Se on kyll yksinäisyyden huipulla,
 ku kaikki mitä puhuu on valehteluu.
 Ajattelen mitä vaan, ristiin menee, sotkeutuu.
 Ääh, mä oon nii tottunu suhun,
 mä en jaksa ees yrittää pääst sust eroon.
 Mä myötäilen sun juttuja
 ja jatkan samaa tarinaa.
 Joo, joo, joo, joo, joo, mä rakastan sua,
 niinku aallot kuuluu ainoostaan meriin,
 tai niinku vuorten on pakko olla kivee.

Sanat: Dave Lindholm

© Warner/Chappell Music Finland Oy

Julkaistu kustantajan luvalla

Pieni & hento ote

Pidin siitä mistä kerroit,
 ihmisestä joka halusi muistoksi talon.
 Pidän siitä miten kerrot
 asioita, tunteita.
 Pidän siitä mitä teet,
 teet sen kauniisti ja hyvin.
 Sinä yllätät kaikki,
 paitsi ne jotka tietää.

Pieni ja hento ote
ihmisestä kiinni
Aivan sama tunne
kuin koskettava tuuli
Pieni ja hento ote
siinä kaikki

Olemisen riemu
ei ravistele olkapäitä.
Runoilijan kehto
ei ole ruusuista tehty koskaan.
Hiljaisuuden huntu
ei milloinkaan petä kuulijaa.
Mikä nämä yhdistää?
Rakkaus suureen elämään.

Turhanpäiväinen älykkyys
syö ihmistä rotan lailla.
Miten kaikki voi olla valmista
kun ei ole edes tehty mitään?
Miten niin jalat maassa?
Oletko nähnyt kenenkään kävelevän ilmassa?
Pidän sinusta siinä kaikki.
Pitääkö se todistaa tuhansilla sanoilla?

Pieni ja hento ote...

Valoa ja pimeää
ei siinä ole mitään luonnotonta.
Kummassakin laulussa
hyvä tunne kasvaa ja kasvaa.
En pidä siitä
että siirtyminen vaatii
mahtavia tekoja.
Sateen jälkeen hiekkatiellä kauneus hehkuu
ja kumartaa syvään.

Sanat: Dave Lindholm

© Warner/Chappell Music Finland Oy

Julkaistu kustantajan luvalla

Aineisto:

LINDHOLM, DAVE 1983: *Vanha & uusi*. Vaasa: Johanna Kustannus.

Jenni Ala-Röyskö

Matti Nykänen herättää empatiaa

Empatia lienee monelle arkikielestäkin tuttu käsite, silti sen tarkempi tieteellinen määrittely tuottaa hankaluuksia. Empatia on tunnetta, jonkinlaista auttamisen halua ja samastumista. Kyky empatiaan on osa ihmisyyttä, mutta mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan ja miten se ilmenee? Empatiaa on vaikea määritellä tieteellisesti siksi, että se on pitkälti kokemuksellinen asia, jota ei voi mitata tai esittää numeroin. Kokemuksellisuus tarkoittaa tietynlaista subjektiivisuutta ja henkilökohtaisuutta – ulkopuoliset henkilöt eivät välttämättä voi jakaa samanlaisena empatiaa tuntevan ihmisen kokemusta. Näin ollen empatialle ei ehkä yksiselitteistä määritelmää voikaan löytää. Toisaalta on myös esitetty, että mikä tahansa empatian määritelmä on hyväksyttävä, kunhan se sisältää viittauksen yksilön kykyyn elämyksellisesti tuntea, aistia ja tietää toisen näkökulmasta; nähdä toisen silmin se, mitä toinen tietynä hetkenä kokee ja ajattelee. (Kalliopuska 1983: 13.)

Psykologiassa empatian on määritelty olevan toisen asemaan eläytymistä. Sillä tarkoitetaan kokonaistapahtumaa, josta voidaan erottaa tunne- ja kognitiivisia sekä fysiologisia ja kinesteettisiä tekijöitä. Empatian on määritelty olevan myös myötäelämisen ja -ymmärtämisen taitoa, kykyä muodostaa mielikuva toisen tunnetilasta ja astua tämän asemaan, kykyä vaihtaa asioiden tarkastelunäkökulmaa. (Kalliopuska 2005: 51.) Empatian perustana on roolinotto, joka on osin biologinen ja osin sosiaalisesti kehittynyt valmius (Kuusela 2007: 200). Esittelen artikkelissani myös muita empatian määritelmiä ja käytän niitä hyväksi tarkastellessani empatiaa kirjoitetussa kielessä. Empatia ei ole tarkkarajainen ilmiö, joten sen määrittelykin riippuu aina kontekstista. Empatian määritelmät voivat hiukan vaihdella tilanteesta riippuen, ja empatian eri piirteitä voidaan korostaa tarpeen mukaan. Esimerkiksi nyt, tutkiessani kirjoitettua kieltä, joudun kiinnittämään huomioni osin erilaisiin empatian ilmenemismuotoihin kuin silloin, jos tutkisin esimerkiksi sitä, miten empatiaa osoitetaan nonverbaalasti tai kasvokkai keskustelussa.

Aineistonani on *City*-lehden juttu *Matin kanssa Sloveniassa* (6/2010), joka käsittelee Jussi ”Käkkis” Arhinmäen matkaa Matti Nykäsen mukana Sloveniaan veteraanien mäkihypyn MM-kilpailuihin. Luettuani kerta toisensa jälkeen repäisevämpiä juttuja Nykäsen värikkästä elämästä kiinnitin huomiota *City*-lehden jutun tapaan tuoda Nykäsestä esiin positiivisia asioita, kuten hänen ammattilaisuutensa mäkihypyäjänsä. Artikkelissani pohdin, voisiko positiivinen mielikuva johtua jutussa käytetyn kielen empaattisuudesta. Tarkastelen toimittajan empaattista suhtautumista Nykäseen ja tekstin muihin henkilöihin eli toimittajan osoittamaa empatiaa. Lisäksi pohdin lukijan mahdollista empaattista suhtautumista Nykäseen sekä toimittajaan eli niitä kohtia, joissa lukijalle tarjotaan paikka empatian kokemiseen. Otan käsitteelyyni mukaan myös Robert McKeen (1997) määritelmät samastuttavista henkilöihahmoista.

Lähestyn tutkimuskysymystäni pohtimalla aluksi erilaisia empatian määritelmiä sekä sitä, miten empatia voi ilmetä kielen tasolla. Sovellan aineistooni kielitieteellisiä empatian lähikäsitteitä ja analysoin niiden avulla aineistostani hahmottuvaa empatiaa. Lisäksi käsitteelen nollapersoonaa ja tekstissä käytettyä, dramaattista preesensia muistutettavaa preesensia. Nämä ovat niitä kielellisiä rakenteita, jotka aineistoni tekstissä selvimmin hakevat empatiaa ja tarjoavat lukijalle samastumisen paikkoja. Pohdin myös sitä, missä määrin teksti oikeasti on empaattinen: *City*-lehden tyyliin ei kuulu liika empatian osoittaminen, ja välillä empatia saattaa ironiaksi. Vaikka aineistoni ei kuitenkaan varsinaisesti ole ironinen, tarkastelen koherenssin yhteydessä myös empatian ja ironian suhdetta erään aineistoni esimerkin kautta.

Aineistosta

Matti Nykänen on viime vuosina ollut esillä keltaisessa lehdistössä niin toilailujensa kuin uusien tempaustensakin vuoksi mutta vähemmän mäkihyppyansioidensa johdosta. *Matin kanssa Sloveniassa* -juttu käsittelee kuitenkin ennen kaikkea Nykäsen mäkihyppääjänuraa, ja asetelma on muutenkin Nykästä kunnioittavampi kuin keltaisen lehdistön kohu-uutisissa. Yksi syy tähän on se, että juttu on kirjoitettu matkasta, jonka tarkoituksena on ollut kuvata Nykäsen mäkihyppääjänurasta kertova dokumentti. Fokus on siis alusta alkaen enemmän urheilussa kuin skandaalien hakemisessa.

Teksti on reportaasimainen juttu Arhinmäen ja Nykäsen matkasta Sloveniaan veteraanien mäkihypyn MM-kilpailuihin. Arhinmäen tehtävänä on paitsi taltioida Nykäsen kisaviikko tämän urheilu-urasta kertovaan dokumenttiin myös toimia Nykäsen henkilökohtaisena autonkuljettajana ja tulkkina. Arhinmäki ja Nykänen ovat tekstin mukaan viettäneet ainakin viikon yhdessä, joten heidän välilleen voisi ajatella syntyneen jonkinlaisen tuttavallisen suhteen. Tuttavallisuutta lisää esimerkiksi se, että toimittaja puhuu tekstissä Nykäsestä usein etunimellä. Tekstissä korostetaan monessa kohtaa Nykäsen erinomaisuutta mäkihyppääjänä ja viitteet Nykäsen uran toiseen puoleen käsitellään hienotunteisesti ja Nykäsen omaa ääntä kuullen tai sitten huumorin keinoin, kuten esimerkissä 1.

1) *Matin* mainoslause ”**Jos teillä menee hyvin, niin ei kun meikäläinen paikalle ja se on sen seitsemän sekuntia ja kaikki on päin persettä**” on tehnyt mieheen suuren vaikutuksen –

Esimerkissä 1 on Nykäsen sitaatiksi laitettu mainoslause hänen parisuhdeoppaastaan. Nykänen viittaa toilailuihinsa itseironiseen sävyyn, jolloin hänen voisi ajatella ivailevan paitsi itselleen myös sille kuvalle, joka hänestä on keltaisessa lehdistössä luotu.

Nykänen on mäkillegenda ja superlahjakkuus, mutta lisäksi hänen menneisyyteensä kuuluu useita avioliittoja ja -eroja, pahoinpitelyjä, vankilareissuja, alkoholiongelmia ja jopa ura ammattistriparina (Jokinen 2010: 7; Arve 1988: 6). *City*-lehden kirjoittaja ei tartu Nykäsestä kertovien kohu-uutisten tapaan tämän elämän skandaaleihin ja sekoiluihin vaan paikka paikoin ilmenevää hienoista ironiaa ja huumoria lukuun otta-

matta puhuu Nykäsestä varsin asiallisesti ja kunnioittavasti. Tekstistä mahdollisesti konstruoituva ironiakaan ei monestikaan kohdistu Nykäseen, vaan kirjoittaja laittaa usein itsensä pellen osaan. Jo jutun ingressi viittaa kirjoittajan eikä Nykäsen seikkailuihin:

2) **Gonzo-ohjus Käkki Arhinmäki seikkailee nyt** Matti Nykäsen kuvaajana, autonkuljettajana ja kisamatkaseurana. Mutta kun molemmat hyppäävät mäkeä, kumpi kerää suuremman yleisön? Suora lähetys kisamontusta alkaa.

Kuten esimerkissä 2 myös koko tekstin tasolla päähenkilöksi ei välttämättä nousekaan Nykänen vaan kirjoittaja itse. Tätä tulkintaa tukee myös runsas yksikön ensimmäisen persoonan käyttö, joka onkin melko ominaista reportaaseille. Yksikön ensimmäisen persoonan käyttö viestii kirjoittajan omasta läsnäolosta tilanteessa (Makkonen-Craig 2005: 30). Tyypillistä sanomalehtiteksteille on, että niihin halutaan henkilökohtaista näkökulmaa, muttei mielellään yksikön 1. persoonaa, sillä sen koetaan liian vahvasti korostavan toimittajan omaa egoa. (Mts. 221–223.) *City*-lehden kohdalla tällaisia ongelmia ei kuitenkaan ole: toimittajan oman egon korostamista ei tämän lehden kohdalla mielletä epäprofessionaaliksi toiminnaksi vaan vaihtoehtojournalismin tyyllilliseksi piirteeksi.

Nykänen on aineistossani mäkihypyn vanha konkari, ”maailman paras mäkihyppääjä”, josta toimittaja haluaa ottaa oppia ja jonka perään fanit kirkuvat. Nykäsestä kirjoitettuihin kohu-uutisiin verrattuna eri henkilöiden roolit ovat päinvastaiset, sillä Nykäsen sijaan seikkailijana ja huumorin lähteenä on kirjoittaja ja huonosti käyttäytyvinä öykkäreinä muut ihmiset, kuten esimerkissä 3:

3) Vietettyäni jo viikon *Matin* seurassa, olen oppinut, ettei kesken harjoittelun pidä mennä **häiriköimään**, mutta tätä tietoa ei ole paikallisella naistoimittajalla. *Matin* kavutessa montusta **lyllertää** toimittaja *Matin* rinnalla **survoen** mikrofontia hänen naamaansa. Matti yrittää aluksi kohteliaasti pyytää naikkosta jättämään hänet rauhaan, mutta kun puhe ei tuota tulosta ja nainen yrittää **tunkea** härveleineen mukaan mäkihissiinkin, Matti lopulta tuuppaa toimittajan tieltään ja painaa hissini oven kiinni.

Esimerkissä 3 naistoimittajan huonoa käytöstä ja vaikutelmaa korostetaan verbivalinnoilla *häiriköidä*, *lyllertää*, *survoa* ja *tunkea*. Nykäsestä sen sijaan kerrotaan, että häntä on häiritty kesken harjoittelun ja että hän on aluksi yrittänyt kohteliaasti saada naisen jättämään hänet rauhaan. Nykänen kuvataan aineistossani siis asiallisena mutta myös inhimillisenä henkilönä.

Erilaisia empatian määritelmiä

Empatia on myötäelämistä ja -ymmärtämistä; kykyä astua toisen saappaisiin. Empatia on sekä affektinen että kognitiivinen reaktio, joka on peräisin toisen ihmisen tilanteesta, ei omasta. Empatiaa kokiessaan yksilö eläytyy siihen, mitä toinen ajattelee, tuntee, kokee ja miksi tämä toimii siten kuin toimii. Empatiaa kokeva kurottaa välähdyksellisesti

toisen ihmisen sisäiseen maailmaan ja tarkastelee tämän aikomuksia, tarpeita ja tunteita tämän näkökulmasta, tilanteesta ja asemasta. (Kalliopuska 1983: 13–14.) Tärkeää on siis eronteko itsen ja toisen tuntemusten ja näkökulmien välillä.

Erilaiset empatian määritelmät eroavat siinä, pidetäänkö empatiaa ensisijaisesti kognitiivisena, tietoon ja kokemukseen perustuvana, vai affektiivisena, tunteeseen ja elämyksiin liittyvänä (ks. myös tämän teoksen johdantoa). Ääritapauksien sijaan empatiaa voi kuitenkin tarkastella näiden jatkumona. (Kalliopuska mp.) Empatiaa kokeva tarkastelee asiantiloja toisen kognitiivis-affektisesta lähtökohdasta. Empatian kognitiivinen puoli ilmenee muun muassa kykyä ymmärtää toisen näkökulma, affektinen puoli taas siinä, että toisen ihmisen tunnetila otetaan oman affektisen reaktion lähtökohdaksi. Monissa määritelmässä lähtökohtana onkin juuri se, että empatian kokijan tunnereaktio on osa empaattista kokemusta. Aineistossani korostuu erityisesti empatian kognitiivinen puoli: siinä esiintyvä empatia on ennen kaikkea kykyä ymmärtää toisen näkökulma.

Elokuvakäsikirjoittaja Robert McKee (1997) käyttää empatia-käsitettä puhuesaan katsojan samastumisesta elokuvan päähenkilöön. McKeen empatiamääritelmä eroaa edellä esittelemistäni määritelmistä, sillä hänen määritelmässään on kyse siitä, että empaattinen henkilö on sellainen, johon katsoja voi samastua. Tyypillisesti tuollainen määritelmä viittaisi empatiaa tuntevaan ihmiseen, mutta McKee ottaa empatiasta puhuesaan lähtökohdaksi empatian kohteen, jonka ominaisuudesta käyttää termiä *empaattinen*. Hänen mukaansa elokuva on onnistunut silloin, kun päähenkilö on ”empaattinen”, eli kun katsoja voi samastua tähän. Hän viittaa myös empatian lähikäsitteeseen *sympatiaan*. Siinä missä ”empaattisuus” viittaa yksinkertaisesti samastuttavuuteen, *sympaattinen* hahmo on McKeen mukaan sellainen, josta katsoja pitää. (McKee 1997: 113–117.)

McKeen mukaan henkilö voi olla *sympaattinen*, mutta se ei ole pakollista elokuvakokemuksen onnistuneisuuden kannalta toisin kuin *empaattisuus*. McKee toteaa, että empatia eroaa *sympatiasta* muun muassa siinä, että se on jotain syvällisempää. *Empaattinen* eli samastuttava päähenkilö on McKeen mukaan ”kuten minä”. Katsoja tunnistaa päähenkilössä jonkin tai joitakin inhimillisiä piirteitä, jotka tunnistaa myös itsessään. Tämän vuoksi katsoja haluaa, että päähenkilö saavuttaa haluamansa, oli se sitten moraalisesti oikein tai väärin. (Mts. 115.) Samastuttavan hahmon ei toisin sanoen välttämättä tarvitse olla ”*sympaattinen*”. McKeen mukaan tunnemme empatiaa hyvin henkilökohtaisista syistä. Empatian avulla ikään kuin hyväksymme omat halumme ja toiveemme ja testaamme omaa ihmisyyttämme. (Mts. 115–117.) Elokuvamaailman lisäksi tätä näkemystä voidaan soveltaa myös muuhun tarinankerrontaan ja tässä tapauksessa lehtiartikkeliin.

Kun McKee puhuu empatiasta, hän ei tarkoita sillä altruismia tai myötätuntoa, vaan kyse on nimenomaan samastumisesta (mts. 115–116). Myös Kalliopuska sanoo, että empatiaan liittyy samastumista, mutta empatiassa tapahtuva samastuminen on vain hetkittäistä. Samastumisen hetkittäisyyttä voi kuvata esimerkiksi siten, että empatiaa kokeva samastuu toiseen ihmiseen, mutta samastumisen jälkeen hän on tietoinen siitä, mitkä ovat omia tunteita, ja siten myös siitä, mitkä ovat toisen tunteita. Itsen ja toisen

välillä valitseva erillisuus säilyy empatiaa kokiessa. (Kalliopuska 1983: 22–23.) Empatian yhdistäminen jonkinasteiseen samastumiseen sopii myös tutkimaani artikkeliin *Martin kanssa Sloveniassa*. Mikäli artikkelia voidaan pitää jollakin tavalla empaattisena, liittyy tämän tunteen syntymiseen olennaisesti samastuminen. Vaikka tarkastelujeni taustalla on myös McKeen määritelmä empaattisista henkilöistä, en kuitenkaan ensisijaisesti tarkastele aineistoani Nykäsen tai toimittajan empaattisuuden näkökulmasta, vaan minua kiinnostaa erityisesti toimittajan tekstin välityksellä osoittama empatia sekä lukijassa mahdollisesti syntyvä empatia.

Tarkastelujeni taustalla on ajatus empatiasta kykynä asettua toisen yksilön asemaan ja ymmärtää tämän näkökulma, tunne ja tilanne. Empatian havaitseminen voisi olla helpompaa jossakin tunteellisemmassa tai surullisemmassa kontekstissa, kuten vuorovaikutustilanteessa, jossa lohdutetaan surevaa, tai vaikkapa terapiaistunnossa, jossa koetetaan osoittaa ymmärrystä toista kohtaan. En näe aineistoni tarkastelussa empatiaa myötätunnon heräämisenä kärsivää kohtaan, vaan tarkastelen empatiaa erityisesti tarjottuna mahdollisuutena samastua. Vaikka aineistoni ei olekaan kovin tunteellinen, sisältää se kuitenkin empatiaa tai ainakin kohtia, joissa lukijalle tarjotaan mahdollisuus empatian kokemiseen tai jotka lukijan on mahdollisuus tulkita empatian osoittamiseksi.

Miten empatia ilmenee kielen tasolla?

Empatia ilmenee kielen tasolla niin pienemmissä yksiköissä, kuten kieliopillis-leksikaalisissa rakenteissa (esimerkiksi sananvalinnoissa), kuin suuremmissakin kokonaisuuksissa, kuten tekstilajeissa ja toiminnoissa. Aineistoni kohdalla pohdin erityisesti empatian ilmenemistä kieliopillis-leksikaalisella tasolla. Seuraavaksi avaan aineistoni avulla kielitieteellisiä empatian lähikäsitteitä *näkökulmaa*, *affektia*, *sympatiaa* ja *deiksistä*. Myöhemmin käsitelen vielä *koherenssia* ironian yhteydessä.

Näkökulma liittyy kaikkeen kielenkäyttöön; kaikki kielelliset toiminnot tehdään jostakin näkökulmasta käsin. Empatian kokemisessa oleellista on omaksua toisen näkökulma. Tarkasteleman artikkeli on kirjoitettu ikään kuin matkapäiväkirjamuotoon, vaikka siitä puuttuvatkin päiväkirjatekstien päivämäärät. Päiväkirjamaisuutta luo kuitenkin runsas yksikön ja toisinaan monikon 1. persoonan käyttö. Koska teksti on kirjoitettu suurelta osin minä-muotoon, on näkökulma useimmiten toimittajan. Näin ollen tapahtumat aukeavat Arhinmäen näkökulmasta, mikä ehkä edesauttaa lukijan samastumista Arhinmäkeen.

Myös affekti liittyy läheisesti empatiaan. Affektiset ilmaukset ovat konventionaalistuneita konstruktioita ja muita kielenaineksia, joilla puhuja osoittaa suhtautumistaan tai asennoitumistaan puheenalaiseseen asiaan. (ISK 2004 § 1707.) Toisia ilmauksia voidaan pitää affektisempina kuin toisia, ja jotkut affektiset ilmaukset voivat esimerkiksi hakea tai osoittaa selvemmin empatiaa kuin toiset. Esimerkin 4 affektiset sananvalinnat voi tulkita toimittajan empatian osoittamisen keinoksi:

4) Mäellä [Ø:n] silmille **rävähtää** heti **karmea näky**. Eläkeikäinen papparainen ryssii hyppynsä alastulon, **täräyttää turvalleen** ja **leviää rujan näköisesti pitkin mäkeä**.

Esimerkissä on käytetty useitakin affektisia sananvalintoja, mutta etenkin ilmauksilla *rävähtää*, *karmea näky*, *täräyttää* ja *leviää rujan näköisesti pitkin mäkeä* toimittaja ilmaisee tapahtuman järkyttävyyttä ja vakavuutta. Esimerkissä käytetty nollapersoonaa sekä preesens-aikamuoto voivat myös lisätä tilanteen tunnistettavuutta.

Affektisuus ei kuitenkaan rajoitu esimerkiksi sanamuotoihin, vaan affektisessa tehtävässä käytettäviä keinoja on kielen kaikilla tasoilla (ISK 2004 § 1709). ISK:n mukaan affektin syntaksin tason keinoja ovat muun muassa affektisiin tehtäviin erikoistuneet konstruktiot, toisin sanoen eksklamatiivi- eli huudahduslauseet. Aineistoni ei juurikaan sisällä huudahduslauseita; yksi sellainen löytyy kuitenkin kuvatekstistä:

5) **Eihän kukaan vaan nähnyt!** Käkiksen haaroista revenneet housut.

Esimerkin 5 huudahduslause ilmaisee tapahtuman päivittelyä ja nolostumista. Toisaalta sillä on vahva humoristinen ja ironinenkin kaiku. Jos ilmausta ei tulkitseisi humoristiseksi, voisi se herättää lukijassa empatiaa eli ymmärrystä siitä, miltä Arhinmäestä on mahanut tuntua nolon tapahtuman seurauksena. Lauseen kontekstin tuntien se on kuitenkin tulkittavissa ennen kaikkea humoristiseksi, jolloin se voi herättää lukijassa empatian sijaan pikemminkin sympatiaa. Humoristista tulkintaa tukee myös se, että jutussa ylipäätään on kuva Arhinmäen revenneestä sepaluksesta.

Sympatian on psykologiassa määritelty tarkoittavan myötätuntoa (Kalliopuska 2005: 195). Sympatia ja empatia liittyvät olennaisesti yhteen, mutta niiden välillä on kuitenkin merkitysero (ks. myös johdannon jaksoa 2). McKee määrittelee empatian olevan sympatiaa syvällisempää. Voidaankin ajatella, että sympatiaa kokeva ihminen tuntee ja ilmaisee toista kohtaan myötätuntoa, kun taas empatiaa kokeva hetkellisesti samastuu ja eläytyy toisen tilaan sekä jakaa toisen tunteet ja ajatukset (Kalliopuska 1983: 26–27). Tarkastelemassani artikkelissa ilmenee sekä sympatiaa että empatiaa, eikä näiden raja ole aina selvä. Empatiaa kutsuviksi voidaan käsittää ne kohdat, joissa lukijalle annetaan paikka samastua. Kieli tarjoaa näitä samastumisen paikkoja eri keinoin: lukija voi samastua toisen näkökulmaan esimerkiksi tekstissä runsaasti käytetyn 1. persoonan kautta, koska se käsitteistää tapahtumat henkilökohtaisen kokemuksen kautta (vrt. Laukkasen artikkeliin tässä kokoelmassa). Lisäksi esimerkiksi nollapersoonaa kutsuu samastumaan, vaikkakin eri tavoin.

McKee (1997: 115) määrittelee sympaattisen hahmon ”nice guy” -tyyppiseksi hahmoksi. Hänen määritelmänsä eroavat psykologian määritelmistä muun muassa siinä, että hänelle niin empatia kuin sympatiakin ovat henkilön ominaisuuksia pikemmin kuin vastaanottajan tunnereaktioita. Tällaista McKeen määritelmien mukaista sympaattisuutta on löydettävissä toimittajasta, kuten esimerkki 6 osoittaa:

6) Mäelle kavutessani heiluttelen käsiäni kuin kuninkaallinen valtiovierailulla, vaikka näytän lähinnä kylähullulta, jolla on Nykäsen hyppypuku päällä.

Esimerkissä 6 Arhinmäki kuvaa kapuamistaan mäelle ennen mäkihyppykoitostaan. Myös hän haluaa koettaa mäkihyppyä eikä kielellisissä ilmauksissaan kaunistele amatöörityttään. Vertaukset kuninkaalliseen ja kylähulluun luovat itseironista, humoristista ja sympaattista kuvaa Arhinmäestä.

Deiksis tarkoittaa sellaisia kieliopillisia ja leksikaalisia elementtejä, jotka liittävät ilmauksen kontekstiinsa, laajemmin katsoen aikapaikkaisiin kehyksiinsä. Deiktisiä keinoja ovat muun muassa persoonapäätteet, tempus sekä persoona- ja demonstratiivipronominit. (ISK 2004 § 1423.) Näitä ja muitakin deiktisiä keinoja on aineistossani luonnollisesti paljon. Deiksis voi liittyä empatian kielelliseen ilmenemiseen, sillä sen kautta luodaan ilmauksen ajalliset ja paikalliset puitteet, jotka auttavat lukijaa tunnistamaan, samastumaan ja ymmärtämään toisen näkökulman. Jutun alussa kerrotaan seuraavasti toimittajan ja Nykäsen matkan tarkoituksesta:

7) **Olemme** matkalla Sloveniaan veteraanien MM-kilpailuihin, jossa tehtäväni olisi taltioida Matti Nykäsen kisaviikko hänen urheilu-urastaan kertovaan dokumenttiin.

Esimerkin 7 persoonapäätteet, persoonapronomini ja tempus liittävät ilmauksen aikapaikkaiseen kehykseensä. Preesens-aikamuotoa ei tässä yhteydessä voida pitää dramaattisena preesensinä, sillä preesens on aineistossani vallitsevin aikamuoto. Kuitenkin aineistossani käytetyllä preesensillä on yhteyksiä dramaattiseen preesensiin, sillä tapahtumathan ovat jo luonnollisesti ohi. Nähdäkseni tällainen preesens auttaa muita aikamuotoja paremmin lukijaa samastumaan ja eläytymään tapahtumiin. Deiktiset elementit luovat siis kontekstin, josta käsin tapahtumia tarkastellaan. Lukija pystyy tietynlaisten deiktisten elementtien avulla samastumaan toisen näkökulmaan. (Ks. tarkemmin seuraavaa jaksoa.)

Empatiaa hakevia konstruktioita

Tietyt kielelliset konstruktiot hakevat empatiaa toisia enemmän. Tällaisia empatiaa hakevia konstruktioita ovat muun muassa nollapersoona sekä dramaattinen preesens. Preesens on aineistoni vallitsevin aikamuoto, ja myös nollapersoonaa esiintyy aineistoni tekstissä runsaasti. Nollapersoona tarjoaa tunnistettavan paikan, johon puhetilanteen osallistujat voivat halutessaan samastua. ISK:n (2004 § 1347) mukaan lauseesta voi puuttua substantiivilauseke eli NP silloin, kun siinä tarkoitetaan ketä tahansa ihmistä, johon sanottu soveltuu, myös puhujaa itseään tai puhuteltavaa. Nolla on verrattavissa persoonapronomineihin: sanottu koskee vähintään puhujaa tai kuulijaa siten, että samalla se kuitenkin yleistetään. Alla esimerkki nollapersoonatapauksesta aineistossani:

8) Hyppyjensä jälkeen Matti valittelee, ettei mäestä (Ø) saa kunnon vauhteja ja Jyväskylän mäkiin verrattuna tuntuu (Ø:sta) kuin köröttäisi kävellen alas. Perään hän kuitenkin toteaa, ettei jossittelu tässä lajissa paljon auta (Ø:aa).

Nollan voi tulkita viittaavan tässä Nykäseen, mutta samalla se on yleistävä ja tarjoaa lukijalle paikan samastumiseen.

Dramaattisessa preesensissä eli eläytymisesityksessä puhuja tarkastelee ISK:n (2004 § 1529) mukaan mennyttä tilannetta ikään kuin silminnäkijänä, siten kuin hän olisi läsnä tuossa menneessä. Dramaattisessa preesensissä myös näkökulma siirtyy menneen tilanteen aikaiseksi. Mennyt tilanne ”dramatisoidaan” ja ainutlaatuinen tilanne korostuu. Tarkastelemassani tekstissä kirjoittaja käyttää preesensia muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta koko ajan, joten aineistoni preesensia ei voi tulkita täydelliseksi dramaattiseksi preesensiksi. Toimittaja käyttää aineistossani preesensia tyylikeinona. Se lisää reportaasimaisuutta mutta myös tuo menneet tilanteet ikään kuin lukijankin silmien eteen. Näin lukija pystyy helpommin eläytymään ja samastumaan, jolloin hänelle tarjotaan myös paikka empatiaan. Vaikkei aineistoni preesens olekaan dramaattinen preesens, on sillä paljon yhteyksiä siihen, kuten esimerkin 9 dramaattisen tilanteen kuvaus osoittaa:

9) Pää paiskautuu mäkeen todella pahan näköisesti ja mies raahautuu montun pohjalle elottomana räsynukkeksi. Ensiapujoukot ovat paikalla hetkessä ja lopulta muutaman minuutin elvytystoimien jälkeen seniorihyppääjän käsi nousee huterasti ylös elonmerkiksi.

Preesens tuo kerrontaan dramaattisen preesensin tapaan intensiteettiä, ja yhdessä aikamuodon ja affektisten ilmausten kanssa lukijalle tarjotaan paikka samastumiseen ja empatiaan.

Koherenssi: empatiasta ironiaan

Tutkittaessa kielen tasolla ilmenevää empatiaa nousee esiin myös koherenssin käsite. Koherenssilla tarkoitetaan yhtenäisyyttä ja mielekkyyttä, jota tulkitsija automaattisesti hakee esimerkiksi lukiessaan jotakin tekstiä (Rahtu 2005: 293). Tulkitsija pyrkii siis löytämään tulkitsemaansa viestiin jonkin järjen suhteessa teksti- ja muuhun kontekstiin (Rahtu 2006: 25). Empatia ja koherenssi voivat liittyä hyvin monellakin tavalla yhteen, esimerkiksi tunnistamisen ja samastumisen osalta. Lisäksi koherenssi liittyy empatian eräänlaisena vastaparinakin pidettyyn ironiaan, sillä ironinen viesti osoittaa tahallista inkoherenssia. Eräs kohta aineistossani rikkoo koherenssia liukumalla yhden virkkeen sisällä empatiasta ironiaan:

10) Matille tulee haikea olo, kun joudumme lähtemään mäkien luota, **koska ne ovat hänen todellinen kotinsa.**

Ironian tahallisuudesta tai tahattomuudesta ei ole helppo ottaa selvää, ja viime kädessä onkin lukijasta itsestään kiinni, tulkitseeko hän jonkin ilmauksen ironiseksi vai ei. Viesti saattaa yhdistyä eri tulkitsijoiden mielessä erilaisiin konteksteihin, eikä samakaan vastaanottaja välttämättä tulkitse samaa viestiä joka tilanteessa samalla tavalla (Rahtu 2006: 19). Ironian monitulkintaisuudesta huolimatta – tai paremminkin siitä johtuen –

tulkitsen esimerkin 10 viimeisen lauseen ironiseksi. Esimerkin 10 edellä ei alkuperäisessä kontekstissaan ole ironisia ilmauksia, vaan teksti on asiallista ja tietyllä tapaa nostalgisoivaa. Virkkeen kaksi ensimmäistä lausetta tekevät Nykäsestä inhimillisen ja herkän, ja tässä kohtaa lukijalle tulee jopa paikka empatian kokemiseen. Tulkitsen virkkeen viimeisen lauseen kuitenkin ironiseksi sen sisältämän tahallisen kömpelön metaforisuuden takia. Tulkintaa lauseen ironisuudesta lisää taustatieto Matti Nykäsestä, Nykänen on tunnettu kömpelöistä metaforistaan (ks. esim. Jokinen 2010).

Ironinen merkitys koostuu jonkun tuottajan aiheuttamasta, johonkin kohteeseen kohdistuvasta pilkallisesta tai muuten negatiivisesta sanomasta. Olennaista on moniääninen esitystapa, joka kätkee pilkan äänten kudokseen. Niinpä ironiassa jotain esitetään tahallisen kätkeytyksi mutta kuitenkin niin, että vastaanottajalle annetaan jokin vihje tuottajasta ja/tai tämän oikeasta tiedosta tai asenteesta. Ironisen esitystavan ivallinen sanoma, tuottaja, kohde ja uhri paljastuvat vasta kontekstista, siksi ironiaa ei ole helppo huomata. (Rahtu 2005: 287.) Esimerkin 10 viimeinen, ironiseksi tulkitsemani lause on moniääninen. Siinä kuuluu Nykäsen ja toimittajan ääni sekä ihmisten puheissa ja Nykäsestä kirjoitetuissa kirjoissa elävät Nykäsen lentävät lauseet, joita toimittaja käyttää hyväkseen tehden Nykäsestä samalla vaivihkaa pilkkaa.

Ironia palvelee koherenssia siten, että se saa sopimattomalta tai irralliselta vaikuttavan segmentin jäsentymään yhtenäiseksi osaksi kontekstia, mikä sopii esimerkkiin 10 (ks. mts. 292–293). Viimeinen lause ikään kuin katkaisee tekstistä aiemmin virinneen tunnelman, sillä se tuntuu muuhun tekstiin nähden melkein sopimattoman runolliselta ja töksähtävän vertauskuvalliselta, mutta kun sen tulkitsee ironiseksi, muuttuu koko virkekin koherentiksi. Ironiaan kuuluu tällainen näennäinen inkoherenssi, tekstin pintatason yhtenäisyyttä tai mielekkyyttä rikkova piirre, joka voi olla esimerkiksi jokin tilanteeseen sopimattomuus tai liittymättömyys. Ironisen viestin inkoherenssi ei ole tahatonta, vaan se on nimenomaan ironian voimavara: viestin tuottaja tarjoaa inkoherenssia vihjeeksi siitä, että viesti voidaan tulkita yhtenäiseksi ja mielekkääksi kontekstin avulla löydettävän ironian kautta. (Mts. 294.)

Empatiaa voi pitää lähentämisen keinona ja ironiaa taas etäännyttämisen keinona. Ironia etäännyttää sen sisältämän negatiivisen sanoman vuoksi; ironian juju on siinä, että joku tai jokin joutuu pilkan kohteeksi. Toisaalta ironiaa pidetään myös viihdyttävänä ja yhdistävänä, ja tämäkin perustuu viestin negatiivisuuteen. Ironisessa viestissä piilevän kätketyn kielteisyyden löytäminen tuottaa mielihyvää, lisäksi ironian ymmärtäminen vaatii viestin tuottajalta ja tulkitsijalta yhteistä maaperää. Vaikka ironia sisältää kielteisen sanoman, ei sitä suinkaan aina käytetä negatiivisista vaikuttimista. Tuottaja saattaa käyttää ironiaa myös empaattisuuttaan tai leikinpäiten ja huumorin vuoksi, kuten on laita esimerkissäni. (Rahtu 2006: 47–48.) Loppujen lopuksi empatia ja ironia eivät ainakaan tässä artikkelissa hahmotu toistensa vastakohtiksi. Esimerkissä 10 piilevä ironia on huumoria, jossa Nykäsen kustannuksella ivailtaan melko lempeästi. Lisäksi ironia yhdistää viestin tuottajaa ja tulkitsijaa eli toimittajaa ja lukijaa. Kun lukija ymmärtää toimittajan salaivan, on heillä ikään kuin yhteinen salaisuus. Ironia ei ole pelkästään

etäännyttämisen keino: se voikin lähentää lukijaa ja toimittajaa ja kenties saada lukijan tuntemaan empatiaa toimittajaa ja Mattia kohtaan.

Empaattinen reportaasi toimittajan mäkihyppymatkasta?

Aloin tutkia *Matin kanssa Sloveniassa* -jutun empatian ilmenemistä, koska juttu vaikutti humoristiselta mutta myös positiiviselta ja empaattiselta. Jutussa Matti Nykänen kuvataan inhimillisenä hahmona ja ennen kaikkea ammattilaismäkihyppääjänä toisin kuin monissa Nykäsestä kertovissa sensaatiouutisissa. Aineistossani ei revitellä Nykäsen alkoholipainotteisilla toilailuilla, vaan päinvastoin esimerkiksi jutun lopussa korostetaan, kuinka Nykänen juo baarissa vain yhden tuopin olutta, kun taas toimittaja itse vetää ”perskännit”.

Päätelin tekstin positiivisen yleissävyn kertovan jotain sen empaattisuudesta ja empaattisesta suhtautumisesta Nykäseen. Näin onkin, mutta tämä empatia nousee erityisesti tekstin kirjoittajasta. Paitsi että toimittaja suhtautuu empaattisesti Nykäseen, myös toimittaja kutsuu empatiaa. Erilaiset kielelliset keinot, kuten yksikön 1. persoonan käyttö, nollapersoonaa ja preesens-aikamuoto saavat lukijan samastumaan toimittajaan ja ymmärtämään tämän näkökulman, tunteen ja tilanteen. Humoristinen kielenkäyttö ja itseironiset ilmaukset tekevät toimittajasta McKeen määritelmien mukaisesti yhtäältä sympaattisen ja toisaalta samastuttavan, ”empaattisen”, hahmon.

Toisinaan toimittajan affektiset sananvalinnat kielivät hänen ilmaistemastaan empatiasta, mutta useimmiten aineistoni empatia ilmeni samastumisen paikkana, joka lukijalle tarjotaan. Vaikka aineistoni empaattisuus ei ole kovin läpinäkyvää, on sitä kuitenkin löydettävissä kielellisistä rakenteista. Myös ironia osoittautui paitsi etäännyttämisen myös lähentämisen keinoksi, nimittäin toimittajaa ja lukijaa lähentäväksi. Näin ironia saattaisi myös edesauttaa lukijan empatian heräämistä toimittajaa kohtaan. Tekstin positiivinen vaikutelma näyttäisi syntyneen toimittajan kunnioittavasta asenteesta Nykästä kohtaan, toimittajan sympaattisuudesta sekä kevyen ironisista ja humoristisista ilmauksista mutta myös empatiaa osoittavista ja empatiaa hakevista kohdista.

Aineisto:

City. Helsinki 6/2010.

Elina Vitikka

Empatian keinot lakkoutisoinnissa

Tarkastelen tässä artikkelissa empatian ilmenemistä Helsingin Sanomien uutisissa, jotka käsittelevät vuoden 2009 marras- ja joulukuun vaihteessa tapahtunutta Finnairin matkatarvapalvelujen ulkoistamista ja tästä seurannutta työnseisausta. Tutkin samaisia lakkoutisia myös kandidaatintutkielmassani muun muassa semanttisten roolien kautta. Alun perin kiinnostuin aiheesta osin henkilökohtaisten syiden vuoksi: lähipiirissäni on kyseisen liikkeenluovutuksen myötä Finnairin palkkalistoilta Baronan alaisuuteen siirtynyt työntekijä. Nähdessäni, miten työnseisaus häneen vaikutti, sekä seurattessani aiheen uutisointia mediassa koin ristiriitaisia tunteita. Uutisteksteistä ei välittynyt myötätunto – ei ainakaan lakkoilevia työntekijöitä kohtaan. Suomen luetuimman sanomalehden sympatiat tuntuivat olevan lähinnä matkustajien puolella.

Pyrin selvittämään, mikä uutisissa luo empaattisuuden tai ”epäempaattisuuden” vaikutelman. Tarkastelen aineistoa ensin leksikaalisten piirteiden kuten uutisten henkilöiden nimeämisen kautta. Sen jälkeen erittelen syntaksin tarjoamia empatian keinoja semanttisten roolien valossa ja lopuksi tarkastelen laajemmin tekstuaalisia ratkaisuja uutisten sitaattien kautta; millaisissa konteksteissa henkilöt päästetään ääneen ja mitä he sanovat? En kuitenkaan pyri muodostamaan perinpohjaista kuvausta aineistostani, vaan poimin teksteistä löytyviä empatiaan liittyviä piirteitä summittaisemmin.

Aineisto ja uutisaiheen tausta

Tutkimusaineistoni koostuu kymmenestä Helsingin Sanomien Kotimaa- ja Talous-sivuilla aikavälillä 1.–9.12.2009 ilmestyneestä uutisesta, joissa on käsitelty Finnairin tytäryhtiön Northportin 30.11.2009 tekemää liikkeenluovutusta. Liikkeenluovutuksen myötä 500 lähtöselvitys- ja matkatavaratyöntekijää myytiin henkilöstövuokrausyhtiö Barona Handling Oy:lle. Suivaantuneet ja asemastaan huolestuneet työntekijät aloittivat nelipäiväisen työnseisauksen ja palasivat porrastetusti töihin perjantaina 4.12.2009, minkä jälkeen kiistely työehtosopimuksesta jatkui vielä erillisessä sovittelutyöryhmässä. Lakon jälkeenkin tunteet olivat puolin ja toisin pinnalla, ja työntekijöiden etujärjestö Ilmailualan Unioni (IAU) antoi Finnairille vielä kaksi lakkovaroitusta.

Lakon vuoksi Finnair joutui perumaan lentojaan ja rajoittamaan matkustajien ruumassa kuljetettavaa tavaramäärää. Konkreettisin haitta lakosta olivat kuitenkin Helsinki-Vantaan lentoasemalle kerääntyneet matkalaukkuröykkiöt, joita lakkoilevat työntekijät eivät olleet siirtelemässä oikeisiin määränpäihin. Matkustajien laukkuja oli ka-teissa päiviä, ja Finnair joutui toimittamaan matkatavaroita jälkikäteen eri puolille Suomea ja muuta maailmaa.

Finnair oli jo ennen kyseistä tapausta esiintynyt toistuvasti uutisissa, useimmiten

ikävissä merkeissä. Yleisessä keskustelussa pelättiin tuolloin, että taloudellisissa vaikeuksissa jo muutaman vuoden piehtaroinut kansallinen suuryhtiö oli menettämässä luotettavaa mainettaan myös ulkomaalaisten asiakkaiden silmissä (ks. esim. HS 8.12.2009, pääkirjoitus). Yhtiö oli lomauttanut työntekijöitä ja jättänyt runsaasti määräaikaista työsopimuksia uusimatta, ja vain hetkeä ennen maapalvelutyöntekijöiden lakkoa työtaistelussa olivat olleet lentäjät, mikä sekin oli johtanut lentojen perumiseen.

Maatyöntekijöiden ulosmarssi oli laitton ja sotki lentokenttäliikenteen hetkeksi täysin. Finnair ja Barona olivat varautuneet ulosmarssiin värväämällä muun muassa esimiehiä korvaavaksi työvoimaksi, mutta apulaisia ei ollut riittävästi sujuvan matkataraliikenteen turvaamiseksi.

Aineistoni uutiset käsittelevät Finnairin tekemää liikkeenluovutusta, siitä seurannutta lakkoa sekä lakon vaikutuksia esimerkiksi matkatavarankäsittelyyn. Uutisissa käsitellään asiaa Finnairin, työntekijöiden ja IAU:n, lähtöselvitys- ja matkatavarapalvelut ostaneen Baronan sekä matkustajien kannalta. Olen rajannut aineistoni niihin uutisiin, jotka käsittelevät pääosin nimenomaan lakkoa. Olen jättänyt pois lyhyet ”Tästä on kyse”-tiivistykset, jotka esiintyvät pidempien uutisten yhteydessä ja kertaavat aiemmat tapahtumat usein muutamalla lauseella. Analyysin ulkopuolelle jäivät myös mielipidepalstan tekstit sekä pääkirjoitukset.

Helsingin Sanomissa tilanteen etenemisestä lentokentällä uutisoitiin lakon aikana päivittäin sekä tämän jälkeenkin reilun kuukauden ajan. Olen merkinnyt uutiset tunnukset ”F” sekä numeroinut ne ilmestymisjärjestyksessä. Uutiset F1–F5 sijoittuvat ajanjaksolle 1.12.–4.12.2009, jolloin lakko oli vielä käynnissä, ja uutiset F6–F10 aikavälille 5.12.–9.12.2009, jolloin lakko oli juuri loppunut, mutta sen seuraukset olivat vielä nähtävissä ja ilmassa oli mahdollisen uuden lakon uhka. Viittaan esimerkeissä uutisiin näillä tunnuksilla.

Olen poiminut uutiset jälkikäteen HS Digilehden arkistosta, minkä vuoksi en pääse tarkastelemaan alkuperäisten uutisten visuaalista ilmettä: niiden sijoittumista lehden sivulle, uutisten kuvitusta tai kuvatekstejä. Tämä olisi ollut mielenkiintoista ja tarpeellista erityisesti niissä tapauksissa, joissa samassa lehdessä on ilmestynyt kaksi aihetta käsittelevää artikkelia, kuten lakon ensimmäisenä päivänä 1.12.2009.

Empatia kielen tasolla

Empatia on enemmän prosessi kuin olotila (Rogers 1975: 4). Empatiolla tarkoitetaan karkeasti määriteltynä toisen yksilön ”saappaisiin astumista”: toisen tunnetilan tunnistamista ja ymmärtämistä sekä samastumista siihen. Empatian ja sen lähikäsitteiden määritelmät kuitenkin vaihtelevat eri tieteenalojen välillä ja niiden sisälläkin. Eroavaisuuksia on siinä, onko empatia vain toisen henkilön näkökulman ja tilanteen kognitiivista ymmärtämistä, vai täytyykö empaattisen reaktion laukaista toisen henkilön tunnetila. Yleisempi on se käsitys, että toisen yksilön tunteen ja tunteeseen johtaneen tilanteen tunnistaminen ja ymmärtäminen käynnistää empatiaa tuntevassa ihmisessä tunnereak-

tion. Olennaista on siis myös eronteko oman ja toisen tunnetilan välillä. (Ks. tarkemmin tämän teoksen johdantoa.)

Aineistoni uutisten empaattisuutta ei voi tarkastella toimittajan tai satunnaisen lukijan tunteman empatian kautta – emmehän pääse heidän päänsä sisään tarkastelemaan heidän tuntemuksiaan. Teksti on lingvistin ainoa portti empatian tarkasteluun, joten itsekin tarkastelen tekstin piirteitä, joiden koen kutsuvan, osoittavan tai torjuvan empatiaa.

Uutisteksteissä toimittajan asettuminen jonkun näkökulmaan lienee yksi havainnollisimmista keinoista tarkastella empatiaa. Toisen näkökulmaan asettuminen ei kuitenkaan ole aina empaattista. Tekstin näkökulman muodostumiseen sekä empaattisuuden vaikutelmaan liittyvät lisäksi lukuisat seikat aina yksittäisistä sananvalinnoista tekstin teeman kulkuun. Keskeistä on myös se, miten ja minkälaisina uutisten eri henkilöt esitellään ja minkälaisissa yhteyksissä he pääsevät itse ääneen sitaattien kautta.

Empatia sanomalehtiutisissa ennen ja nyt

Tänä päivänä sanomalehtiutisoinnin kielen oletetaan olevan melko neutraalia erityisesti muissa kuin katastrofiutisissa (ks. esim. Kalliokoski 1996: 37). Lisäksi Helsingin Sanomat mielletään helposti asiallisemmaksi ja objektiivisemmaksi tietolähteeksi kuin esimerkiksi jotkin iltapäivälehdet. Toimittajan ei siis oleteta osoittavan kirjoittamassaan tekstissä empatiaa tai varsinaisesti muitakaan tunteitaan tai arvioitaan. Tämä ei kuitenkaan ole ollut sanomalehtitekstien tendenssi aina.

Kalliokoski on tarkastellut toimittajan näkökulman ja ideologian ilmenemistä uutisteksteissä (1996: 37–97). Hän on tutkinut 1990-luvun sanomalehtien ja vuoden 1890 Päivälehdien uutisointia mm. empatian osoittamisen kannalta ja huomannut, että empaattinen ja muunkinlainen evaluointi oli 1890-luvun uutisteksteille varsin tyyppillistä. Tämäntyyppinen, nykylukijan mielestä arvottava ja etenkin ei-neutraali kirjoitustyyli vastasi kuitenkin tuon ajan uutistekstien vaatimuksia (mas. 80).

Nykypäivän uutisissa ei esiinny empatiaa ainakaan samassa muodossa kuin reilu sata vuotta sitten. Uutistekstin neutraaliksi koettu tyyli määrittyy yleisesti hyväksytyjen, kulloinkin vallitsevien ideologioiden mukaan: mikä koetaan normien mukaiseksi toiminnaksi. Mikäli uutisissa ei siis osoiteta empatiaa lakkoilevia työntekijöitä kohtaan, lienee yleinen ideologia se, ettei lakkoilu ole ns. terveen järjen mukaista toimintaa. (Vrt. Kalliokoski 1996: 80.) Finnairin myymien työntekijöiden ulosmarssi olikin laitton, spontaani mielenilmaus, mikä mahdollisesti lisää sen moraalista arveluttavuutta. On ymmärrettävää, ettei maan luetuin sanomalehti varsinaisesti rohkaise lainvastaiseen toimintaan. Kuitenkin lukijat olettavat ja odottavat uutisten tarkastelevan asiaa tasapuolisesti eri näkökulmista, myös lakkoilijoiden.

Nykyuutista on tarkasteltava sen tekstilajille tyyppillisen rakenteen valossa. Tyyppillinen uutinen muodostaa ns. kärjellään olevan kolmion, jossa ensin, mieluiten jo otsikossa, kerrotaan tärkein ja uutisen loppua kohden vähemmän tärkeä (ks. esim. Kallio-

koski 1996: 82). Tällaisessa lukijalle mahdollisimman ekonomisessa rakenteessa ei ole edes tilaa toimittajan omille arvioinneille. Kuitenkin mm. sananvalinnoilla ja uutisten henkilöiden nimeämisellä toimittaja voi tuoda omaa näkemystään ilmi uutiseen. Myös poikkeamat tavanomaisesta rakenteesta voivat paljastaa toimittajan ideologian.

Vaikka empatiaa torjuvia tekstilajeja ei voi vedenpitävästi määritellä, on tyypillinen nykyutinen enemmän empatiaa torjuva kuin sitä kutsuva. Uutisten konventionaalistunut rakenne ei toisaalta edes yritä kutsua empatiaa. Uutisissa käsitellään enemmän kasvottomia massoja tai tilastoja kuin yksilöitä. Yleistämällä voidaan ehkäistä uutisten aiheuttamaa ahdistusta ja huolestuneisuutta (*personal distress*, ks. johdannon jaksoa 2; tunteen välittymisestä kirjoitetuissa teksteissä ks. Pelkola tässä teoksessa). Kvantitatiivisten tilastojen käyttö mm. katastrofiuutisissa voi estää tunnetartuntaa (*emotional contagion*, ks. johdannon jaksoa 2) eli refleksinomaisesti ja tiedostamatta leviävää tunnetta. Vastaavasti poimimalla uutisten keskiöön yksittäisten ihmisten tarinoita voidaan puolestaan tavoitella lukijan empaattista reaktiota.

Leksikaaliset valinnat empatian ilmaisemisen keinoina

Uutisten henkilöiden ja tapahtumien nimeäminen on osa kielenkäyttäjien tekemiä valintoja ja yksi toimittajan tavoista ilmaista implisiittisesti ideologiaansa. Eri ilmaisut kannavat mukanaan erilaisia mielikuvia ja aktivoivat kielenpuhujien mielessä erilaisia kognitiivisia alueita. Tämä taas vaikuttaa tapaan, jolla lukija puheenaiheet käsittää. Toimittaja voi kuvaamistaan henkilöistä käyttämiensä sananvalintojen avulla luoda hienovaraisia viittauksia mahdollisesta empaattisesta suhtautumisesta tai sen torjumisesta.

Aineistoni lakkouutisissa käytetään runsaasti kvantifiointia; kadonneet laukut ja peruutetut lennot ilmaistaan tilastollisin luvuin:

1) Tiistaina peruutettiin **yhteensä 35 edestakaista lentoa**. (F3)

2) Peruutukset koskivat **4000 matkustajaa**, ja **kaikkiaan 6000 laukku** odotti omistajaansa Helsinki-Vantaan lentoaseman tuloaulassa illalla. (F3)

Myös ulkoistettuihin ja lakkoon osallistuneisiin työntekijöihin viitataan useasti numeraalein (esim. *630 henkeä, noin 500 asiakaspalvelun ja kuormauksen työntekijää*). Kaikista aineistoni kymmenestä uutisesta seitsemässä viitataan työntekijöihin vähintään kerran luvuilla. Kvantifiointi luo uutisiin luotettavuuden illuusion (Kalliokoski 1996: 84). Tarkoilla ja summittaisilla luvuilla ilmaistaan ne yksityiskohdat, joiden toimittaja olettaa kiinnostavan lukijaa, mutta toisaalta kvantifiointi on myös tekstilajin konventionien ja vallitsevan ideologian määräämää (mas. 85). Tässä tapauksessa esiin on siis nostettu esimerkiksi se, kuinka monia ihmisiä lakko koskettaa. Kun puhutaan epäspesifien ilmaisujen, kuten ”monia laukkuja”, sijaan eksakteista tasaluvuista, tuhansista matkustajista ja laukuista, saavat lukijat lakon seurauksista ja mittasuhteista konkreettisen käsityksen.

Kalliokoski kuitenkin huomauttaa, että ”[k]vantitatiivisten näkökohtien korostaminen saa tiedotusvälineiden yleisön näkemään uutistapahtumat ja niissä osallisina olevat ihmiset korosteisen epäyksilöllisinä, yhteiskunnallisten ongelmien ja kriisien yksityiskohdat ja niiden kvalitatiivinen analyysi jäävät helposti taustalle” (1996: 85). Kuten edellä mainitsin, voidaan puhumalla massoista yksilöiden asemesta estää uutisen lukijan ahdistuminen tai tunnetartunta; ulkoistaminen ja epävarmuus koskee vain jotakin kasvo-tonta massaa – ei siis lukijaa tai hänen läheisiään.

Kalliokoski tulkitsee empaattisiksi esimerkiksi 1890-luvun uutisten henkilöistä käytetyt leksikaalisesti spesifit ilmaukset, kuten *tuo ijäkäs wanhus* tai *wainaja*. Niitä käyttämällä toimittaja voi fokusoida lukijan huomion haluamaansa henkilöön. (1996: 41–42.) Esimerkiksi seuraavassa esimerkissä spesifiä ilmausta ei sen sijaan käytetä, vaan kvantifiointi yhdistyy sen epäspesifiin nimeämiseen:

3) **Nuppiluku** kuitenkin putoaa nyt jo **alle 8000 rajan**. (F1)

Ilmaisu *nuppiluku* konstruoi Finnairin työntekijät liikuteltaviksi, laskettaviksi ”nappuloiksi”. Lakkouutisissa työntekijöistä ei missään vaiheessa käytetäkään spesifejä, yksilökeskeisiä ilmaisuja. Heidät esitetään vain laumana (esim. *väki*, *ulkoistetut työntekijät*) tai jopa toiminnan substantiivina (*maapalveluiden ulosmarssi*).

Usein työntekijöiden puolesta uutisissa esiintyy heidän edustajansa, kuten pääluottamusmies tai etujärjestön puheenjohtaja. Yksikään työntekijä ei esiinny uutisissa omalla nimellään tai edes anonyymisti, jolloin kerronta ei siis fokusoidu heihin.

Empatiaa torjuu myös seuraava työntekijöistä käytetty negatiivisia konnotaatioita sisältävä nimitys:

4) Barona toi päivän aikana lisää matkalaukunkäsittelijöitä – – **mielenosoituslakossa olleiden** tilalle. (F6)

Yhdyssanan määräiteosa *mielenosoitus-* luo viitepisteen edusosalle *lakko* ja herättää lukijassa tiettyjä tietokehyksiä, joista edusosa tulkitaan. *Lakko* kuitenkin jo itsessään kantaa mielenilmaisemisen merkitystä. Kyseinen yhdyssanavalinta siis ikään kuin toistaa tätä merkityspiirrettä, ja siten työntekijöiden lakkoilun syyksi nimetään pelkkä mielenosoittamisen tarve. Sama pitkähäkö termi toistuu uutisessa vielä kolme kertaa, vaikka niissä kohdissa lyhyemmin pelkkä *lakko* olisi varmasti riittänyt viittaamaan puheenaiheena olleeseen tilanteeseen ilman sekaannuksen vaaraa.

Toisin kuin työntekijät matkustajat pääsevät uutisissa esiintymään omilla nimillään:

5) – – ruotsalainen **Fredrik Salomonsson**, joka istuskeli pysähtyneen hihnan laidalla **apaattisena**. (F2)

Toimittajan tekemät sananvalinnat osoittavat tämän ymmärtävän matkustajien apeita tunnelmia; esimerkissä 5 adverbini *apaattisena* hakee lukijan empatiaa kuvatessaan mat-

kustajan surullisena ja avuttomana. Empatiaa kutsuvat myös jotkin matkustajien olotilaa kuvailevat ilmaisut:

6) **Huoli paistoi** etenkin **lemmikkejään odottavien** kasvoilta. (F2)

Kaikki matkustajat eivät olleet pahoillaan tapahtuneesta, eivätkä siten ehkä kaivanneet empatiaakaan osakseen (vaikka toisaalta voidaan ajatella, että matkustajan myönteisenkin tunteen kuvaaminen on empatiaan kutsuvaa):

7) Japanilainen Masaki Oda – – **iloitsi** siitä, että tavaroita ei tarvinnut kantaa mukanaan. Mäkihyppymiehellä oli niin paljon tavaraa, että **hänelle sopi, että ne tuodaan perässä kotiovelle**. (F3)

Matkustajien ääni hiljenee kuitenkin 4.12. ilmestyneen uutisen (F5) jälkeen – heidän koettelemuksistaan ei kerrota enää lukijan samastumista kutsuvien, yksittäisten kohtaloiden kautta. Yllättävää on kuitenkin se, mikä tämän jälkeen nousee uutisissa keskeiseksi: matkalaukut. Kadonneista ja myöhästyneistä matkalaukuista ja niiden toimituskatauluista raportointi muodostuu uutisoinnin edetessä tärkeämmäksi kuin matkustajat, saati työntekijät.

Uutisten henkilöiden semanttiset roolit

Se, millaisiin rooleihin henkilöt tekstissä asetetaan, ohjaa myös lukijan samastumisen mahdollisuuksia. Tässä jaksossa erittelen sitä, millaisiin semanttisiin rooleihin lakko- uutisten henkilöt asetetaan ja miten nämä roolit ohjaavat empatian kutsumista, osoittamista tai torjumista.

Predikaattiverbien valenssiin kuuluvien seuralaisten kontrollia eli sitä, kuinka paljon kullakin täydennyksellä tai määritteellä on määräysvaltaa omaan toimintaansa, on luokiteltu semanttisiin perusteisiin. Suomen kielessä ei ole kieliopillistunutta tapaa ilmaista verbin kontrollin astetta, mutta kielenkäyttäjät pyrkii yleensä ilmaisemaan kontrollin määrän jollain tavoin, esimerkiksi objektin sijalla (*Söin omenaa ~ omenan*) (ks. esim. Laitinen 1988: 164).

Semanttisten roolien nimeäminen vaihtelee tutkijan ja aikakauden mukaan, ja lingvistiikassa on esitetty useita toisistaan poikkeavia rooliluokituksia. Perustan oman analyysini roolikavalkadin pääosin Laitisen (1988: 163) sekä Langackerin (1991: 236–246) semanttisten roolien määritelmille. Avaan kutakin käyttämäni semanttista roolia tarkemmin esittämieni esimerkkien yhteydessä.

Prototyypisimmät roolit ovat agentiivi ja kohde. Agentiivi on rooleista aktiivisin (usein inhimillinen) toimija, jonka toiminta on täysin tahdonalaista ja kontrolloitua. Usein lauseen subjekti saa agentiivin roolin, mutta syntaktinen subjekti voi saada myös muita rooleja. Kohde puolestaan on semanttisesti passiivinen rooli. Tyypillisesti se on lauseen objekti. Kohde voi olla tekemisen tulos, sisällönobjekti tai toiminnan kohde.

Finnair saa osakseen toimittajan empatiaa 7.12. ilmestyneessä uutisessa. Finnairin roolin voi tässä luokitella joko puhtaaksi kohteeksi tai hienovivahteisemmin kärsijäksi, jonka roolin voi saada niin syntaktinen subjekti kuin objektikin. Kärsijälle vallitseva tilanne ja toiminta, jonka kohteeksi se on joutunut, on epäedullista.

8) IAU [agentiivi] **uhkaa** Finnairia [kohde/kärsijä] lakolla. (F8, otsikko)

Työntekijöitä edustava IAU puolestaan on tässä konstruoitu epäempaattisen agentiivin rooliin. Agentiivisia ovat myös *työntekijät* seuraavassa ingressissä:

9) Työntekijät [agentiivi] **vaativat** pitkän irtisanomissuojan, uusi työnantaja [kokija] **ei halua** siihen **suostua**. (F6, ingressi)

Uusi työnantaja eli Barona puolestaan on kokija, joka ei halua taipua työntekijöiden kohtuuttomiin vaatimuksiin. Kokijan rooli kuvaa mentaalista, usein kontrolloimatonta toimintaa. Tässä yhteydessä toiminta lienee kuitenkin tahdonalaista. Huomiota kannattaa kiinnittää myös siihen, minkälaista toimintaa verbit kuvaavat: *uhkaaminen* ja *vaatiminen* kantavat negatiivisia, epäempaattisia merkityksiä.

Työntekijät eivät rooliensa puolesta juurikaan hahmotu kohteiksi tai kokijoiksi, saati kärsijöiksi. Seuraavassa esimerkissä työntekijät ovat agentiivisia toimijoita, mutta myös heidän kokija-roolinsa tulee ilmi NUT-partisiipilla:

10) Tulevaisuudestaan huolestuneet työntekijät [agentiivi] **marssivat** ulos, liikenteeseen tuli uusia häiriöitä. (F1, ingressi)

Ilmaisu *huolestuneet* avaa empatian mahdollisuuden, mutta attribuuttiasemassaan se jää kuitenkin lauseen varsinaisen sisällön varjoon, erityisesti ingressin toisen päälauseen yhteydessä: työntekijät ovat aloittaneet lakon, joten lentoliikenteessä on jälleen ongelmia.

Virke, joka ensisilmäyksellä tuntuisi osoittavan empatiaa tai ainakin jonkinlaista myötämielisyyttä työntekijöitä kohtaan, muuttuu kuitenkin valitun agenttipartisiipin myötä vähemmän myötätuntoiseksi:

11) Työntekijöille [hyötyjä] **on luvattu**, että palkka ja työpaikat säilyvät, mutta he [kärsijä] **menettivät** Finnairilla nauttimansa edut kuten vapaaliput, oman sairauskassan ja henkilöstörahaston. (F3)

Ensimmäisessä päälauseessa työntekijät on konstruoitu hyötyjiksi, kärsijän vastakohtaiseksi rooliksi. Toisessa päälauseessa työntekijät ovat kärsijöitä: he *menettävät nauttimansa edut*. *Nauttimansa edut* on toki kieleen vakiintunut ilmaus, mutta saman asian olisi voinut konstruoida muullakin tavalla; nautinnon kohteen menettäminen mielletään kenties vähemmän harmilliseksi kuin esimerkiksi *jollekin kuuluvien etujen* menettäminen.

Lakon aikana Barona korvasi matkatavaratyöntekijöitä muun muassa ulkopuolel-

ta ostamallaan työntekijöillä. Turvallisuuden takaamiseksi lentokentällä työskenneltäessä tarvitaan kuitenkin kulkulupa tai ns. pikahuoltolupa, jota kaikilla tuuraajilla ei uskottu olevan. IAU:n pääluottamusmies Kähkönen oli yksi niistä, jotka ottivat puheeksi mahdollisen lupien kierron. Seuraavassa, aineistoni viimeisen uutisen ingressissä ei työntekijöitä tai näiden edustajia eksplikoida, mutta he juuri ovat NUT-partisiipin takana syytösten kohteena:

12) Lentoaseman johtaja [agentiivi] **sytytti** lentoaseman turvallisuutta arvostelleita [kohde/kärsijä] tahallisesta häirinnästä. (F10)

Lentoaseman johtaja on agentiivin osassa, lentokentän turvallisuusvaatimukset esiin nostaneet puolestaan syyttämisen kohteena jopa kärsijän roolissa. Lauseen pintaa syvemmällä tasolla työntekijäpuolen edustajat ovat kuitenkin agentiivisia arvostelijoita. Heidän esitetään tahallaan vaikeuttavan lento- ja matkatavaraliikenteen sujumista, ei huolehtivan sen turvallisuudesta.

Uutisissa matkustajat konstruoidaan usein kokijoiksi ja kärsijöiksi (13) samoin kuin jopa matkalaukut (14):

13) Koiria [kokija/kärsijä] **juuttui** koneiden ruumiin useiksi tunneiksi. (F2, ingressi)

14) Tuhannet laukut [teema-kokija] **odottavat** käsittelyä Helsinki-Vantaan lentoasemalla. (F3, ingressi)

Matkatavarat saavatkin keskeisen aseman erityisesti aineiston myöhemmissä uutisissa. Ne saavat jopa agentiiviseksi luonnehdittavia rooleja, mutta koska ainoastaan elollinen entiteetti voi olla semanttinen agentiivi, on näissä tapauksissa hyvä ottaa käyttöön teema-rooli. Sen olen lainannut Langackerilta (1991: 244–245). Teema on eräänlainen kattotermi usealle roolille, ja se voi esiintyä yhdistelmäroolina esimerkiksi kohteen kanssa (*Neuvottelut* [teema-kohde] – – **keskeytettiin eilen iltapäivällä** [F4]). Agentiiviroolin kanssa teema-rooli ei kuitenkaan voi esiintyä sen paremmin samassa lauseessa kuin yhdistelmäroolinakaan.

Teema-rooli jättää toisarvoiseksi energiavirran suunnan, lähteen ja kohteen. Vain intransitiiviverbit jättävät energiavirran eksplikoimatta, joten ainoastaan niiden subjekti-täydennykset voivat saada teema-roolin (*Ilmapallo* [teema] **puhkesi**). Teemaksi ei Langackerin mukaan voi nimittää transitiiiverbien subjekteja (*Hän* [agentiivi] **puhkaisi ilmapallon** [kohde]), mutta passiivilauseiden transitiiiverbien objekteja sen sijaan voi (*Ilmapallo* [teema-kohde] **puhkaistiin**). Teema on käytännöllinen rooli luonnehtimaan niitä verbin argumentteja, jotka ovat subjekteja mutta jotka eivät ole semantiikaltaan agentiivisia, esimerkiksi juuri elottomuutensa vuoksi.

Matkatavarat toimivat monessa lauseessa teeman roolissa. Ne merkitään verbeillä syntaktisesti subjekteiksi, mutta selvää on, etteivät laukut ole itse olleet vaikuttamassa sijaintiinsa tai liikkumiseensa. Ensimmäisessä uutisessa matkalaukut ovat kohteen tai elottoman neutraalin roolissa, mutta tämän jälkeen laukut saavatkin ”agentiivisempia” rooleja, kuten liikkuja, jonka ei välttämättä odoteta liikkuvan omasta tahdostaan – var-

sinkaan elottomien entiteettien yhteydessä. Nämä roolit voikin tulkita Langackerin teema-roolin kautta (ks. myös esim. 14):

15) Matkatavarat [teema-liikkuja] **liikkuvat** taas lentoasemalla (F10, otsikko)

Teema-roolin avulla matkalaukut tavallaan nousevat uutisoinnissa syntaktisesti agentti-visiksi tai kokeviksi olioiksi ja ikään kuin ottavat matkustajien tai työntekijöiden tai muiden mahdollisten inhimillisten osallisten paikan uutisoinnissa.

Myös työntekijät konstruoidaan monesti toiminnalliseen rooliin, vaikka uutisten kontekstissa ja siten jo maailmantiedon perusteella he osoittautuvat enemmän kohteiksi tai kokijoiksi. Tämän kaltainen on seuraava esimerkki:

16) Väki [teema-liikkuja] **siirtyy** uusille työnantajille vanhoina työntekijöinä. (F1)

Tässä *väki* tarkoittaa siis ulkoistettuja työntekijöitä. Heidän rooliaan voi luonnehtia liikkujaksi, mutta yhdistelmärooli tuo vielä selvemmin esille sen, ettei liikkuminen ole argumentin itsensä kontrolloitavissa.

Työntekijöiden liikkumista kuvaava verbi *siirtyä* on passiivis-automatiivinen johdos verbistä *siirtää*. Tämän tapainen ilmaisu ei sinänsä ole ongelmallinen, sillä uutisten perusteella lukija tietää jo sen, etteivät työntekijät siirry vapaaehtoisesti, vaan *työnantaja siirtää heidät*. Ilmaisua vain säästää lukijaa turhalta kertaamiselta – ja toisaalta piilottaa vastuulliset toimijat tekstistä. Johdospassiivit soveltuvatkin erityisesti sellaiseen käyttöön, missä eri toimijoiden väliset suhteet halutaan häivyttää (ISK 2004 § 1346).

Se, onko uutisen hahmo aktiivinen toimija tai passiivinen kohde, ohjaa verbi-valintojen kanssa lukijan empatian heräämistä. Toimittaja voi konstruoida uutisten henkilöt joko toiminnallisina tekijöinä tai toiminnan kohteina. Kun hahmo esitetään passiivisena kohteena, kokijana tai kärsijänä, on lukijan empatian herääminen todennäköisempää kuin jos hahmo on konstruoitu toiminnalliseen agenttiivi-rooliin – on agenttiivisuus sitten näennäistä tai ei. Lisäksi teema-roolin avulla voidaan nostaa jopa elottomia entiteettejä kokijoiksi, jolloin empatiaa voi tuntea vaikkapa matkalaukkuja kohtaan.

Haastateltujen referointi ja sitaatit sekä empatian kutsuminen

Uutiset eivät ole vain toimittajan äänellä kerrottuja, vaan niihin sekoittuu usein myös esimerkiksi asiantuntijoiden ja uutistapahtumaan osallistuvien henkilöiden ääntä. On toimittajan valinta, kenet haastateltavistaan hän päästää uutisessa itse ääneen ja kenen puhetta hän puolestaan referoi omin sanoin. Se, miten uutisen henkilöiden puhe, ajatukset ja arvot esitetään, vaikuttaa myös siihen, minkälainen kuva heistä lukijalle välittyy (Kalliokoski 1996: 55). Tässä jaksossa tarkastelen sitä, miten haastateltujen referointi ja heidän sitaattinsa ohjaavat tekstin näkökulmaa ja empatian välittymistä.

Haastateltavan suorat kommentit kutsuvat lukijaa samastumaan puhujan näkökulmaan. Kun haastateltu pääsee itse ääneen, hänellä on siis mahdollisuus nimenomaan

hakea lukijan empatiaa ja toisaalta mahdollisuus esittää omia arvioitaan omasta ja muiden toiminnasta. Kuten aineistosta on jo aiemmin käynyt ilmi, ääneen ei kertaakaan pääse rivityöntekijä, vaan työntekijäpuolen kommentit ovat joko pääluottamusmies Pekka Kähkösen, IAU:n puheenjohtaja Juhani Haapasaaren tai varapuheenjohtaja Reijo Hautamäen.

Karvonen (1996) on tutkinut talousuutisten kielenkäyttöä ja huomannut, että usein juuri auktoriteetit saavat tilaisuuden asioiden kommentointiin tai kannanottoon; tavalliset ihmiset puolestaan toimivat ”lajinsa edustajina” (mas. 162). Työntekijät siis häivytetään kasvottomaksi massaksi, jonka puolesta auktoriteetit puhuvat.

Lakkotilannetta pääsee ensimmäisenä konfliktin osapuolista kommentoimaan Finnairin edustaja, joka perustelee, miksi liikkeenluovutus tehtiin yön hämärässä. Tässä olen kiinnittänyt huomiota siihen, millä nimellä ulkoistamisesta puhutaan – neutraalisti *hankkeena*:

17) ”Se [esisopimus kaupoista] herätti niin paljon kuohuntaa, että pidimme parhaana toteuttaa **tämä hanke** mahdollisimman nopeasti”, sanoo Finnairin varatoimitusjohtaja Lasse Heinonen. (F1)

Työntekijöiden edustajan vastaus puolestaan esitetään epäsuorasti:

18) Pääluottamusmies Kähkönen **on huolissaan. Väki** siirtyy uusille työnantajille vanhoina työntekijöinä, mutta uudet isännät ovat tuntemattomia. IAU:lla on ulkoistamisesta huonoja kokemuksia. Kotimaan muiden kenttien maapalvelut siirrettiin 2007 RTG-nimiselle yhtiölle, **jolla** Kähkösen mukaan **on ollut jatkuvia vaikeuksia työehtosopimusten noudattamisessa**. (F1)

Olen lihavoinut katkelmasta kohtia, jotka mielestäni ovat yllättävän laimeita ilmaisuja ottaen huomioon tilanteen luonteen sekä sen, kenen puhetta referoidaan: Työntekijät on juuri myyty, ja he ovat asiasta järkyttyneinä marssineet ulos. Heidän mieliään kalvaa paitsi se, etteivät he enää ole finnairilaisia, myös pelko työsuhteen ehtojen huononemisesta. Edeltävässä katkelmassa ilmaistaan kyllä pääluottamusmiehen huoli, mutta jo seuraavassa lauseessa työntekijöistä puhutaan *väkenä*, mikä ei ilmaisuna ole kovin spesifi. Viimeisessä virkkeessä puolestaan häivytetään RTG-yhtiön agenttiivisuutta omistuseläällä: ei suorasti sanota, ettei yhtiö ole noudattanut työehtosopimuksia, vaan sillä on ollut *vaikeuksia* niiden noudattamisessa.

Nykyuutisissa toimittaja enää harvemmin esittää omia arvioitaan uutisten tapahtumista toisin kuin vielä sata vuotta sitten oli tapana. Aineistoni uutisissa esiintyykin evaluointia vain haastateltujen sitaateissa. Evaluointia on sekä ulkoista että sisäistä: haastateltavat arvioivat paitsi omaa myös vastapuolen tilannetta ja ajatuksia. Matkustajien ääni pääsee lakon aikaisissa ensimmäisissä uutisissa useastikin esille, kuten seuraavassa esimerkissä:

19) Laukkukasojen välissä kierrelleeltä israelilaiselta Zvika Weisblatilta **ei herunut sympatiaa mielenilmaukselle**. Matkatavarat olivat hukassa toista päivää, eikä kukaan tiennyt, mistä ne voisivat löytyä. ”**Tämä on katastrofi**. Haluan, että joku korvaa tämän.” (F5)

Tämä on kuitenkin ainoa kerta aineistoni uutisissa, kun eksplisiittisesti ilmaistaan matkustajien tyytymättömyyttä lakkotoimiin. Uutisesta ei käy ilmi, millä tavoin tämä tieto on matkustajasta saatu; onko häneltä kysytty mielipidettä lakosta, vai onko toimittaja tehnyt tulkintansa matkustajan toiminnan ja olemuksen perusteella?

Mielenkiintoinen on lakon ensimmäisenä päivänä ilmestyneessä lehdessä ollut uutinen, jossa toimittaja raportoi näkemästään ja kokemastaan matkalaukkukaaoksesta lentokentällä. Lakossa olevien töitä oli tuolloin hoitamassa mm. Baronan pääkonttorin väkeä. Näin yksi ”lakkorikkurin” töitä tehnyt kommentoi tehtäviään:

20) Laukkujaan odottelevia matkustajia opasti muun muassa henkilöstövuokrausrytyn ICT-palvelujohtaja Perttu Mäkimartti. ”**Tämä on hirveän mielenkiintoinen tehtävä**”, hän sanoi. (F2)

Relevanssin maksimin mukaan lukijalta edellytetään tässä samanlaisen ideologian hahmottamista kuin toimittajalla (ks. Kalliokoski 1996: 50). Edellinen katkelma on nimittäin melko irrallinen lisäys koko uutisen kontekstissa, ellei kaivata jotakuta todistamaan sitä ajatusta, että lakon aikana työn tekeminen on hyväksyttävää.

Kun lakko on loppunut, jatkuu kiista työehdoista IAU:n ja Baronan välillä. 5.12. ilmestyneessä uutisessa (F6) Baronan edustaja evaluoi omaa ja IAU:n toimintaa seuraavasti:

21) ”Barona teki **hyvän ja kattavan** selvityksen työehtosopimuksesta sekä työntekijöiden työsuhte-ehdoista, työsopimuksista ja muista sitoumuksista. IAU **painostaa** meitä nyt parantamaan työntekijöiden työsuhteiden ehtoja lakon avulla. **Tämä on IAU:n puolelta täysin vastuutonta**”, Barona Groupin toimitusjohtaja Markus Oksa sanoi. (F6)

Barona evaluoi siis omaa panostaan riittäväksi ja IAU:n toimintaa puolestaan vastuuttomaksi.

Uutinen saa jatkoa 7.12., kun IAU on väläytellyt uuden lakkouhan mahdollisuutta. Uutisessa toimittaja konstruoi IAU:n ja Baronan välisen väittelyn näiden edustajien sitaattien avulla. Esitän seuraavaksi uutisesta lyhennellyn koosteen, johon olen ottanut mukaan lähinnä sitaatit:

22) IAU uhkaa Finnairia lakolla (otsikko)

Barona-yhtiön toimitusjohtaja sanoo IAU:n leikkivän tulella. (ingressi)

– – Henkilöstön edustajana toimivan Ilmailualan Unionin IAU:n varapuheenjohtaja Reijo Hautamäki oli sunnuntaina jyrkkänä: ”Baronan kanssa on keskustelut keskusteltu.” Hautamäki sanoo, että jos Barona ei suostu vaatimuksiin, työtaistelu laajenee rajusti. – – ”Finnairiin nämä tullaan kohdistamaan. **Finnairhan tässä myi firman yöllä**, niin kuin sanotaan.” ”Jos joudutaan lähemmään työtaisteluun, niin se koskee kaikkia. Haemme turvaa kuljetusliitoista ja muualta. **Siinä ei auta, vaikka Barona toisi minkäläistä miestä ulkomailta laukkuja kantamaan.**” – – Hautamäki **epäilee Baronan pyrkivän pätkätöihin.** ”Eli pyöritetään niin sanottua paskaduunia.” Hautamäki vakuuttaa, että neuvotteluja ei jatketa tänään maanantaina: ”Kolme päivää istuttiin naamat vastakkain, **eikä tullut mitään.**”

Barona Groupin toimitusjohtaja Markus Oksa oli vielä sunnuntaina iltapäivällä siinä uskossa, että neuvottelut jatkuvat maanantaina: ”Tilanne on nyt se, mihin se jäi perjantaina. **IAU jätti meille mahdolloman sopimusesityksen** ja pyysi vastausta sunnuntai-iltaan mennessä.” Oksa sanoo, että he hylkäsivät paperin heti. ”Kolmessa minuutissa nähtiin, kun saatiin paperit. Sinne oli tullut

uusia asioita ja sovittuja asioita oli muokattu toiseksi. Välittömästi annettiin vastaus.” – – ”**En ymmärrä, miten IAU voi näin leikkiä tulella**”, Oksa ihmettelee. Oksa **syöttääkin IAU:ta väärin huhujen levittämisestä ja suoranaisestä valehtelusta**. ”Vuoden irtisanomissuoja tässä taloudellisessa tilanteessa on aivan mahdoton.” (F8)

Olen lihavoinut tekstistä kohtia, joissa esiintyy IAU:n tai Baronan edustajan evaluointia omasta tai vastapuolen toiminnasta. Sitaattien suojissa uutiseen saadaan hyvinkin kärkeviä kannanottoja puolesta ja vastaan, ilman että toimittajan tai lehden täytyy näihin sanomisiin sitoutua. Olennaista tässä uutisessa on Baronan edustajan sama viimeinen puheenvuoro: hän tyrmää taloudelliseen tilanteeseen vedoten IAU:n vaatimukset mahdottomiksi.

Sillä, millä sanoilla ja millä perusteilla haastatellut arvioivat itseään ja toisiaan, on olennainen merkitys lukijan empatian kutsumisessa. Kiistäminen, valittaminen sekä vastapuolen syyttäminen ovat affektiivisiä toimintoja, joilla toisaalta haetaan lukijan empatiaa, mutta erityisesti pyritään esittämään vastapuoli mahdollisimman epäedullisessa valossa. Toimittaja toki viime kädessä päättää, mikä pääsee lehteen asti.

Aineistossa on myös pari työntekijöiden edustajien kommenttia, jotka kutsuvat empatiaa:

23) Tiistaina noin puolet työntekijöistä jäi kotiin, kun työntekijöihin iski sairaus. ”Käsitykseni on, että sairaus on jossain määrin psyykkistä laatua. **Siihen liittyy pelkoa tulevaisuudesta**”, IAU:n pääluottamusmies Pekka Kähkönen sanoi. ”**Sairausepidemia on reaktio mielipahaan.**” (F10)

Tässä IAU:n pääluottamusmies esittää perusteluja työntekijöiden sairauspoissaolojen yllättävän runsaalle määrälle heti lakon jälkeen. Lukijan empatia ei kuitenkaan välttämättä herää, vaikka sairautta perustellaankin työntekijöiden kokemalla tulevaisuudenpelolla.

Empatian torjuminen liittyykin tässä toimittajan tapaan konstruoida työntekijöiden tilanne. Ensimmäinen virke hyppää tekstistä esiin paitsi virkkeen sisäisen toiston (*työntekijöistä, työntekijöihin*) myös ilmaisun *työntekijöihin iski sairaus* omituisen rakenteen vuoksi. Saman asiasisällön olisi voinut ilmaista helpommin tunnusmerkittömästi *sairauden vuoksi*, mutta valitsemallaan ilmaisulla toimittaja näyttäisi vihjaavan, ettei sairaus ole todellinen. Ilmaisuu luovuttaa oletuksen sitä seuraavalle työntekijöiden edustajan sitaatille ja vie pohjan sitaatissa esitettäviltä perusteluilta.

Seuraava katkelma sen sijaan herätti itsessäni voimakkaan empaattisen reaktion:

24) ”**Taloudellisten etujen menettämistä enemmän harmittaa se, että me olemme kokeneet olevamme finnairilaisia.** Olemme tehneet työtämme **innostuneesti** ja kehittäneet muun muassa maailman parhaaksi valitun Aasian-yhteyden toimintoja. Se perustuu toimivaan matkatavaran siirtoon”, sanoi maapalvelutyöntekijöiden luottamusmies Pekka Kähkönen tiistaina. (F3)

Empatiaa kutsuu kenties se, että taloudelliset edut esitetään odotuksenvastaisesti yhteisöllisyyttä vähemmän tärkeäksi. Lisäksi sananvalinnat *harmittaa* sekä *innostuneesti* luovat mielikuvaa asioihin tunteellisesti suhtautuvasta yksilöstä. Kun haastateltava pääsee konstruoimaan tilanteen omasta näkökulmastaan, empaattisen tulkinnan luomiseen

riittääkin se, että lukija tunnistaa tapahtuman olevan koskettava.

Lopuksi

Olen pyrkinyt erittelemään joitakin empatiaa osoittavia, kutsuvia ja torjuvia kielenelementtejä Finnairin ulkoistamien työntekijöiden lakkoa koskevissa Helsingin Sanomien uutisissa. Empatian heräämiseen vaikuttavat monet seikat, joista tässä olen tarkastellut uutisten henkilöiden nimeämistä, heidän arviointiaan sekä heidän sitaattejaan. Kun kielenkäyttäjät kutsuu empatiaa, hän pyytää kuulijaa tai lukijaa ottamaan oman näkökulmansa ja tunteensa reaktion lähtökohdaksi.

Kun henkilöt nimetään epäspesifisti esimerkiksi numeroin tai joukkoa ja ryhmää kuvaavin sanoin, lukijan huomio ei kiinnity yksilöihin sanojen takana. Tämä nimeäminen ei siis kutsu empatiaa, kun taas puolestaan spesifit, kuvailevat nimitykset kiinnittävät lukijan huomion ja avaavat todennäköisemmin paikan empatian osoittamiselle. Työntekijät esitetään uutisissa kasvottomana massana, jota matkustajien on helppo syyttää, kun työ- ja lomamatkat peruuntuvat.

Se, millaisiksi uutisten henkilöt kuvataan ja millainen kuva heistä lukijalle muodostuu, syntyy osittain myös tekstiin konstruoitujen semanttisten roolien myötä: ovatko henkilöt aktiivisia toimijoita, passiivisia kohteita – vai kenties avuttomia tilanteesta kärsijöitä. Agentiivisilta vaikuttavat roolit kätkevät sisäänsä myös rooleja, jotka maailmantiedon ja kontekstin perusteella osoittautuvatkin liikkujiksi tai teema-rooliksi, jolla ei ole osaa tai arpa oman toimintansa kontrolloimisessa.

Kun henkilöitä ei konstruoida kohteen rooliin, muodostuu helposti kuva henkilöiden tahdonalaisesta toiminnasta. Esimerkiksi uutisissa monesti käytetty johdospassiivi *siirtyä* tekee työntekijöistä lauseiden subjekteja, näennäisiä toimijoita. Johdospassiivi kuitenkin jättää avoimeksi sen, onko siirtyminen subjektin kontrolloimaa vai ei, ja toisaalta myös sen, kenen toimesta työntekijät siirretään.

Toimittajan valitessa sen, ketkä hän päästää uutisissa ääneen, hän myös samalla ikään kuin jakaa empatiaansa kysymällä ja kuuntelemalla haastateltujen tunteita ja mielipiteitä asianomaisesta tilanteesta. Suorien sitaattien myötä henkilöt pääsevät itse arvioimaan omaa ja vastapuolen käytöstä. Nämä tilaisuudet heidän on syytä käyttää viisaasti ja miettiä puheenvuoronsa harkitusti. Päästessään itse ääneen henkilöillä on suurin mahdollisuus hakea empatiaa lukijalta.

Kuten jo alussa mainitsin, tutkittaessa empatiaa tekstin tasolla jää lopullisten vastausten saaminen lingvistin ulottumattomiin. Se, tunteeko toimittaja empatiaa tai samastuuko lukija tekstin puhujaan ja herääkö hänessä empatiaa torjuvia tai osoittavia tunteita, aktualisoituu jokaisessa lukutilanteessa erikseen. Empatia tai sen poissaolo on ensisijaisesti lukijan tulkinnan varassa.

Aineisto:

HS = Helsingin Sanomat 8.12.2009 s. A2: *Finnairin hyvä maine rapautuu pikavauhtia.*

Maria Mäkinen

***Sitä on oltu* -konstruktion empaattiset merkitysulottuvuudet**

Tarkastelen tässä artikkelissa *sitä on oltu* -konstruktioksi nimeämäni passiivikonstruktiota, jonka elaboraatiot toteuttavat rakenteen *sitä* + *on* + [[verbi] + [TU-partisiippi]]. Selvitän passiivimuotoisen mutta persoonaviitteisen *sitä on oltu* -konstruktion empaattisia ulottuvuuksia samastumisen käsitteen avulla. Pohdin empatiaa näkökulman jakamisen kautta ja selvitän, onko myötäeläminen jollakin tavoin sisäänrakennettuna konstruktion.

Olen aiemmin tarkastellut kandidaatintutkielmassani samaa konstruktiota. Se koostuu aina kolmesta peräkkäisestä komponentista: *sitä*-sävyartikkelista, kolmaspersoonaisesta *olla*-verbistä ja varioivasta passiivin 2. partisiipista. Ensimmäinen komponentti *sitä* ei siis ole konstruktiossa deiktisen pronominin asemassa. TU-partisiippi voi myös saada infinitiivitäydennyksen. Langacker (1987: 56–58) määrittelee kieliopin olevan kognitiivisen kielentutkimuksen peruslähtökohdan mukaan konventionaalisten ilmausten jäsentynyt luettelo. Langacker pitää näitä ilmauksia kieliopin kielellisinä perusyksikköinä, joissa muoto ja merkitys muodostavat erottamattoman liiton. Kielellisenä yksikkönä esimerkiksi *sitä on oltu* -konstruktio on puhujan hallittavissa sellaisenaan tietynä konventionaalisen kokonaisuutena ilman kognitiivista ponnistelua (ks. Mäkinen 2009). Ilmaus saa kielellisen yksikön statuksen, kun siitä tulee toistuva keino toteuttaa jokin funktio (Langacker 1987: 448–449).

Konstruktion kuuluu olennaisena osana *sitä*-sävyartikkeli. Sillä on tietty, tosin melko väljä merkitys, joka saa lopullisen tulkinnan sen mukaan, missä kontekstissa se esiintyy. (ISK 2004 § 827.) Hakulisen (1975: 33–34) mukaan *sitä*-artikkeli aiheuttaisi passiivilauseessa kuulijalle välittyvän merkityksen siitä, että puhuja ottaa tapahtumaan kantaa. Itse tarkastelen *sitä on oltu* -rakennetta konstruktiona, jonka merkitystä ei välttämättä voi johtaa suoraan sen osista, mutta tässä artikkelissa esitän, että *sitä*-artikkelilla on kuitenkin merkitys, jota tarkastelen suhteessa sen tarjoamaan tunnistettavaan ihmisviitteiseen paikkaan.

Aineistonani on kirjoitettua kieltä: sanomalehtitekstejä Kielipankin korpuksesta ja internetistä poimittuja tekstejä. Haulilla löytyi valtavasti ilmauksia, joissa ainoastaan kontekstin laajempi tarkastelu paljasti, onko kyse kyseisen konstruktion esiintymästä. Etenkin transitiviverbien kanssa esiintyessään *sitä* oli usein objektina lauseissa, kuten katkelmassa *Selittämätön itku on pysynyt selittämättömänä, koska sitä on tutkittu niin vähän. Sitä* on tällaisissa tapauksissa pronomini, joka viittaa edellisen lauseen subjektiin.

Suurin osa aineistosta on arkikeskustelua muistuttavaa ajatustenvaihtoa, keskustelupalstakomentointia tai blogikirjoituksia. Esimerkit, joissa konstruktio lehtiteksteissä esiintyy, ovat yleensä suoria lainauksia haastatteluista tai normaalia sanomalehtitek-

tilajia epämuodollisempia kolumneja tai pakinoita. Rakenne näyttää aineistoni perusteella olevan siis lähes yksinomaan puhuttuun tai puhutun kaltaiseen arkikieleen kuuluva elementti. Käytän tästä syystä analyysissa ilmausta puhuja, vaikka tarkoitan tietenkin yhtä lailla myös kirjallisen ilmauksen tuottajaa.

Tunnistamisen ja samastumisen käsitteet

Empatia on yleensä määritelty kyvyksi ymmärtää toisen tunteet tai suorastaan samastua toisen ajatuksiin ja tunteisiin. Se käsittää kirjon ilmiöitä sisäiseen kokemukseen osallistumisesta ja eläytymisestä toisen hetkelliseen ja psykologiseen tuntemukseen. Toisaalta empatiaa on korostettu prososiaalisuutta edistävänä prosessina pelkän ohimenevän kokemuksen sijaan. Keskityn pohtimaan empatian ilmentämistä kielellisillä keinoilla konstruktiossa erityisesti tunnistamisen ja samastumisen käsitteiden kautta (ks. Laitinen 1995).

Artikkelini jatkaa fennistiikan geneeristen persoonaviitteisten konstruktioiden tutkimusta. Aiemmista tutkimuksista voidaan mainita esim. Laitisen (1995) nollapersoonatutkimus ja Visapään (2008) tutkimus itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta. He ovat esittäneet, että näihin konstruktiioihin liittyvät keskeisinä tunnistamisen ja samastumisen käsitteet. *Sitä on oltu* -konstruktiosta puuttuu näiden tavoin myös tekijää ilmaiseva NP, ja sillä on yleistävä ihmisviitteinen merkitys (vrt. Laitinen 1995: 337–339). Tarkastelun kohteeksi tässä artikkelissa nousee kysymys, kutsuuko myös *sitä on oltu* -konstruktiio tunnistamaan inhimillisen kokemuksen ja edelleen samastumaan siihen ja onko myös empatialla jotain tekemistä asian kanssa.

Pyrin seuraavaksi osoittamaan, että *sitä on oltu* -konstruktiio toimii empatian kannalta hieman samaan tapaan kuin nollapersoonarakenne: indeksinä vuorovaikutustilanteen ihmisviitteisestä referentistä. Laitisen (mas. 338) mukaan konstruktiolla, joka on inhimilliseltä referenssiltään avoin, on samalla funktio tarjota tunnistettava paikka, jonka kuka vain puhetilanteeseen osallistuja voi halutessaan tunnistaa ja nähdä näin kuvauksen tästä paikasta käsin. Tunnistamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että vastaanottaja pystyy maailmankokemuksensa perusteella tunnistamaan kuvatun tilanteen ja sen perusteella asettumaan toisen yksilön asemaan. Tunnistaminen mahdollistaa edelleen asiaintilaan samastumisen mutta ei tee sitä välttämättömäksi. Mikäli vastaanottaja eläytyy kuvatun tilanteen kokijan asemaan eli tuntee empatiaa puhujaa kohtaan, puhutaan samastumisesta. (Visapää 2008: 68.)

Tunnistettava ihmisviitteinen paikka

Kognitiivisen kielentutkimuksen peruskäsityksen mukaan kielen rakenteet motivoituvat aina merkityksestä ja kieli on ennen kaikkea näkökulman rakentamisen väline. Empatiaa voidaan kielessä osoittaa (implisiittisestikin) erilaisilla rakenteilla. Kognitiivisen

kieliopin merkitysnäkemyksen mukaan merkitys yhdistetään käsitteistämiseen: kielenkäyttäjät käsitteistää asiat väistämättä jostakin näkökulmasta. Kielellisiin ilmauksiin on siis vakiintunut erilaisia mielikuvaskemaattisia jäsennyksiä, jotka konstruoivat asiointilat jostakin tietystä näkökulmasta. (Langacker 1987.) Nähdäkseni empatian esittämisen kyky perustuu mahdollisuuteen ottaa käsitteistyksen lähtökohdaksi toisen ihmisen näkökulma.

Vaikka tutkimani konstruktio on muodoltaan passiivinen, sillä on kuitenkin yksilöivä persoonaviitteinen tulkinta. Seuraava asetelmassa on erilaisia tapoja käsitteistää subjektin havaittavuuden aste joissakin suomen kielen indefiniittisissä ilmauksissa. Ilmaukset käsitteistävät kaikki kuvaamaansa asiointilat eri tavoin mutta ovat lähimerkityksisiä.

1. a) Passiivi	kun mieltii, että taas on tultu tähän pisteeseen.
1. b) <i>Sitä on oltu</i> -konstruktio	kun mieltii, että taas sitä on tultu tähän pisteeseen.
2. A-infinitiivikonstruktio	kun mieltii, että tulla taas tähän pisteeseen.
3. a) Geneerinen <i>sinä</i>	kun mieltii, että taas olet tullut tähän pisteeseen.
3. b) Nollapersoonaa	kun mieltii, että taas Ø on tullut tähän pisteeseen.
4. Ilmisubjekti	kun mieltii, että taas olen tullut tähän pisteeseen.

Asetelma 1. Subjektin havaittavuuden aste.

Seuraavassa esimerkissä puhuja on kertonut syömisongelmastaan ja päivittelee itsekurinsa puutetta.

- 1) paha olo tulee kuitenkin henkisesti, kun mieltii, että taas **sitä on tultu** tähän pisteeseen. siihen pisteeseen, mistä yritän irrottautua kaikin keinoin. mun pahe on siis ahmiminen.
(Blogi 2008)

Puhuja kertoo aluksi havainnostaan, kuinka paha olo kehittyy. Hän käyttää nollapersoonarakennetta (*paha olo tulee [ø:lle] kuitenkin henkisesti, kun ø mieltii*), joka oikeastaan ei vielä implikoi puhujan läsnäolosta tilanteessa sen tarkemmin – puhuja saattaa vain problematisoida yleisellä tasolla paha oloa. Laitisen (1995: 334) mukaan nollapersoonaa tarjoaa ”lausuman intensionaalisessa kehyksessä paikan, johon kuka tahansa – – voi halutessaan astua”. *Sitä on tultu* -kohta tarjoaa kuulijalle niin ikään tunnistettavan ihmisviitteisen paikan. Nämä kohdat kutsuvat kuulijaa tunnistamaan tilanteen. Esimerkin puhuja paljastaa vasta konstruktion jälkeen, että kyse on hänen omasta kokemuksestaan: hän käyttää persoonapäätettä verbissä (*yritän*) ja tarkentaa lopuksi omakohtaista kerrontaansa (*mun pahe*). Mikäli kuulija asettuu konstruktion tarjoamalle paikalle tarkastelemaan tilannetta ja pystyy samastumaan kokijan tunnetilaan, hän voi tuntea empatiaa. Tämä ketju edellyttää kuulijalta puhujan näkökulman ottamista ja sitä kautta mahdollisuutta tuntea empatiaa. Puhuja jakaa blogikirjoituksessaan arkaluontoista tietoa itsestään ja todennäköisesti toivoo tekevänsä sen niin, että erilaiset vastaanottajat pystyvät myötäelämään kokemuksen.

Kenestä puhutaan: konstruktio ja puhetilanteen osallistajat

Koska konstruktion tulkinta on referenssiltään avoin, olen jaotellut seuraavaksi tulkin-
nat sen mukaan, kenen toimintaa TU-partisiippi ilmaisee. Keskeistä luokittelussa on,
että konstruktion sisältämä ilmaus tulkitaan lause- ja tilanneyhteydestä riippuen eri ta-
voin. Käytän analyysissäni ISK:n (2004 § 827) *sitä*-sävyartikkelin tulkintaan perustu-
vaa jakoa puhujan omasta kokemuksesta kertomiseen, puhuteltavaan kohdistuvaan
kommentointiin ja inklusiiviseen tulkintaan, jolloin puhuja yhdessä muiden kanssa kuu-
luu puheenalaisiin. Käsittelem ensin puhujan omasta kokemuksesta kertova tapaukset,
minkä jälkeen etenen inklusiivisiin käyttöihin; lopuksi tarkastelen selvemmin vastaanot-
tajaan kohdistuvia *sitä on oltu* -tapauksia.

Puhujaan viittaavaa subjektia merkitään tavallisesti *minä*-pronominilla. Puhuja
voi kuitenkin samastua myös esimerkiksi lauseessa olevaan *sitä on oltu* -konstruktion,
vaikka subjektia ei olisikaan pantu lauseeseen eksplisiittisesti ilmi (vrt. Visapää 2008:
68). Tarkoitan tässä yhteydessä puhujaan viittaavalla tulkinnalla konstruktion sellaista
käyttöä, jossa puhuja selkeästi kuvailee omaa toimintaansa, vaikka merkitsee itsensä
tilanteeseen passiivisella konstruktiolla. Puhujan havaittavuuden aste on tällöin pienem-
pi. Seuraavat esimerkit ohjaavat ympäröivän kontekstin vuoksi tulkintaan, jossa puhuja
viittaa rakenteella itseensä.

2) Olen myös aikoinaan sotkenut talousasiani pahemman kerran, pahimpana munauksena aika-
naan vuokra-asunnostani saamani häätö maksamattomien vuokrien takia. Talousasiat olivat tuol-
loin hyvin sekaisin ja muu elämä monen vuoden aikana, velkaa oli joka suuntaan. Ei niitäkään
tekoja saa pois, mutta kyllä sen tietää, että nuokin on kestänyt. Ainahan *sitä on oltu* köyhiä, lap-
sesta asti, mutta ei se elämäni ainakaan helpottanut. (Blogi 2009)

Esimerkissä puhuja viittaa konstruktiolla itseensä kuvaillessaan tilannettaan, johon on
päätynyt. Puhuja hakee empatiaa kuulijassaan kertomuksen sisällön kautta, mutta myös
valitsemillaan kielellisillä keinoilla. Hän käyttää nollapersonarakennetta (*mutta kyllä ø*
sen tietää, että nuokin ø on kestänyt), joka siis kutsuu vastaanottajaa nimenomaan tun-
nistamaan tilanteen. Tämä tarkoittaa, että kuulijassa herää ajatuksia 'olen kokenut vas-
taavaa', 'minunkin lapsuuteni on ollut köyhä', jolloin vastapuoli tunnistaa kuvatun ti-
lanteen. Vaihtoehtona on lisäksi, että kuulija vielä jakaa kokemuksensa tämän jälkeen
puhujan kanssa: 'ymmärrän, miten köyhyys vaikeuttaa elämää, sillä minulle on käynyt
samoin'. Samastumisessa kyseessä on siis vahvempi tunnetila. *Sitä on oltu* -konstruktio
siirtää tässä huomion pois puhujasta (vrt. *ainahan minä olen ollut köyhä*), mikä tarjoaa
enemmän paikkaa juuri tunnistamiselle ja samastumiselle. Myös tunteisiin vetoaminen
on hyvin eksplisiittistä: topiikki on köyhyys, sen aiheuttamat ongelmat ja siitä selviyty-
minen.

3) Neurologikin puhui pari vuotta sitten jorstain autonomisesta testauksesta, mutta ei ole saanut
aikaseksi määrätä sellaiseen. Hän vain sanoi minulle tiedoksi, että siihen ei olisi kuitenkaan mi-

tään hoitokeinoja. No **sitä on kärsitty** enemmän tai vähemmän kymmeniä vuosia. Eivätkä sydänoireet ole siinä ainoita. (Suomi24-keskustelupalsta 2010)

Esimerkissä 3 puhuja pyrkii saamaan kuulijaa puolelleen herättämällä antipatian lääkäriä kohtaan. Puhuja yrittää leksikaalisilla valinnoillaan herättää empatiaa tiedostaen, että empatiassa kyse on kyvystä jakaa toisen tunnetila. Hoitokeinojen puuttuminen, kärsiminen ja sydänoireet voivat aktivoida kuulijassa tunnelatauksen: mikäli hän tunnistaa yleisen tietämyksensä valossa kuvatun tilanteen, pystyy hän eläytymään puhujan rooliin. Sen jälkeen kuulija voi jatkaa eläytymistä niin, että samastuu tilanteeseen, jolloin empatian osoittaminen voi tapahtua.

Välttämällä *minän* ilmipanemista lauseeseen puhuja voi asettua passiiviseen asemaan ja olla ikään kuin tilanteen ulkopuolella kuitenkin (suurelta osin) implisiittisesti puhuen itsestään koko ajan. Puhuja kertoo todennäköisesti itselleen arasta henkilökohtaisesta aiheesta (vrt. erit. esim. 3), jolloin ilmisubjektin puute on perusteltu. Käyttämällä *sitä on oltu* -konstruktiota puhuja nähdäkseeni pehmentää lausuman tunnelatausta ja etäännyttää niin itsensä kuin kuulijankin tilanteesta. Asiantilan kuvaus jää siten yleisemmälle tasolle. Häivytyksellä ja etäännytyksellä puhuja kuitenkin tarjoaa kuulijalle paikan samastua tilanteeseen:

4) Muistan joskus pikkumuksuna kun sitä aina suunnitelin ties mitä oikein salakavalasti äitini mielestä. Oikeasti en ole koskaan ollut mitenkään kovin laskelmoiva ihminen. Ilkeä on mielestäni ollenkaan. Monet itkut **sitä on itketty** kun en vaan tajunnut mikä oikein mättää vaikka kuinka yritin. (Blogi 2010)

Kirjoittaja kertoo esimerkissä vaikeasta suhteestaan äitiinsä: äiti on lukenut tyttäätä väärin ja tämä on saanut aina syyt niskoilleen. Pääpaino ei siis ole asiantilan kuvaamisessa (vrt. esim. 2), vaan tässä puhujan subjektiivisen suhtautumisen välittämisessä (ISK 2004 § 1714). Subjektiivinen kokemus on helpommin jaettavissa ja vastapuolen samastuttavissa, kun puhuja käyttää *sitä on oltu* -konstruktiota. *Olen itkenyt monet itkut* variantti saattaa saada ulkokohtaisen sympatian heräämään puhujaa kohtaan, mutta juuri konstruktion tarjoama paikka kuulijalle voi kutsua empaattista reaktiota.

Tutkimani konstruktio esiintyy usein myös konsessiivisissa tekstiyhteyksissä. Niemi (2007, 2010) on tutkinut konsessiivisuutta myönnyttelymuotin *voihan sitä noinkin ajatella* avulla. Hän on analysoinut myönnyttelymuotin käyttöä sellaisissa toimintajaksoissa, jonka perusmuodossa puhuja esittää mielipiteen, jota kohtaan kuulija osoittaa ensin samanmielisyyttä ja sen jälkeen ainakin osin kontrastiivisen näkökulman (Niemi 2010: 197). Konsessiivisuutta on kielitieteessä tutkittu lähinnä lauseiden välisenä ilmiönä (ISK 2004 § 1139–1140). Lauseiden välistä suhdetta kutsutaan konsessiiviseksi, jos päälauseen ilmaiseman tilanteen pätiessä on odotuksenmukaista, ettei sivulauseen ilmaisema tilanne päde. Niemi (2010) määrittelee myönnyttelyn kannanotoksi edeltävään puheenvuoroon, joka myöntää esitetyn proposition mahdolliseksi, mutta implikoi samalla erimielisyyttä. Kuten Niemi esittää (2010: 205), myönnyttelyjakso ei edellytä tilanteeseen kahta keskustelijaa. Puhuja pystyy ennakoimaan kuulijassa heräävän mahdollisen mielipiteen, jota ensin myönnyttelee ja sitten varautuu kontrastoimaan. Myön-

nyttely voi myös olla näennäistä, jopa ironiaan viittaavaa (mas. 211). Käyttämällä myönnyttelyrakennetta puhuja rakentaa kehikon, jossa hän varautuu torjumaan kuulijassa heräävän mahdollisen empatian, vaikka konstruktio sinällään yhtä lailla kutsuukin kuulijaa mukaan tapahtuman tunnelataukseen.

5) en omista ajokorttia, syynä sen kalleus. ei sellaiseen ylellisyyteen ole ollut rahaa. pyörällä on poljettu pennusta asti, oli sitten vesisade tai -35 asteen tulipalopakkaset. loskakeleillä, kuralamikoilla tai jäätiköilläkin pysytään tien päällä. muutamia kertoja **sitä on kaaduttu**, kun rengas tarttuu vanhaan uraan jäätiköllä. eihän ne ole kuin mustelmia. jaa katkerako..? een.. (City-lehden keskustelupalsta 2007)

Persoonan näkyminen ja kuljettaminen pyöräilykertomuksessa on kiinnostavaa: puhuja konstruoi aluksi itsensä Langackerin (1987: 128) näyttämömetaforaa mukaillen objektiivisesti tilanteeseen, ja persoona näkyy kieltoverbin persoonapäätteessä (*en omista*). Sen jälkeen puhuja alkaa hiljalleen häivyttää itseään kertomuksesta taka-alalle ja siirtyy käyttämään yleistävää nollapersoonaa (*[ø:lla] ei ole ollut rahaa*) ja käyttää sen jälkeen passiivi-ilmausta (ks. asetelmaa 1). Konstruktio esiintyy kuitenkin vasta kertomuksen loppuhuipennuksessa, jota osoittaa myös dramaattinen preesens (*rengas tarttuu*), sillä kaatuminen on tarinan kohokohta. Puhuja myös rakentaa empatian kehystä kaikin keinoin: hän kuvailee, kuinka rahaa ei ole ja hän joutuu pyöräilemään satoi tai paistoi. Puhuja herättelee empatiaa koko kertomuksensa ajan, tarjoaa useammankin samastumisen paikan kuulijalle, mutta valmistautuu loppuhuipennuksessa torjumaan kuulijassa mahdollisesti heräävän empatian ja etäännyttämään itsensä preferoimattomalla kiitauksella: *eihän ne ole kuin mustelmia*. Puhuja siis ennakoii kuulijassaan heräävän empatian, jota ensin myönnyttelee ja sitten torjuu. Tämä vastaa peruskonsessiivin skeemaa (Niemi 2010: 206). Lopussa puhuja toteaa vielä ironisesti, ettei ole lainkaan katkera tilanteestaan, jolloin koko empatian kehys kääntyy pääläelleen. Internetkeskusteluissa osapuolet eivät todennäköisesti ole koskaan tavanneet toisiaan, joten puhujan on hyvä varmistaa, että tuntematon vastaanottaja osaa tulkita asian oikein. Kuten Niemi (2007: 10) toteaa, puhutussa kielessä ilmauksesta saa helposti affektisen prosodiaa käyttäen. Kirjoitetussa kielessä affekti on kuitenkin selvitettävä muilla keinoilla.

Aineistostani erottuu omaksi ryhmäkseen selkeästi inklusiivinen käyttö, johon puhuja sisällyttää myös mahdolliset kuulijat. Puhujan lisäksi tilanteeseen konstruoidaan kaikki (mahdolliset) puhetilanteeseen osallistujat, jolloin puhuja yhdessä muiden kanssa kuuluu puheenalaisiin.

6) Loistavan ensi-illan jälkeen vielä kaksi muuta toivetta: toinen väliaika ennen kolmatta näytöstä – iltaahan **sitä on tultu** viettämään. Ja sitten se tärkein: me kaikki tahdomme tietenkin joka näytänökaudeksi uuden operetin, ilman muuta. (Helsingin Sanomat 1995)

ISK:n (2004 § 1407) mukaan geneeristä NP:tä käytetään, kun toiminta kuvataan taipumuksena, tapana tai lajityyppillisenä käyttäytymisenä tai kun asiantilaa luonnehditaan ja määritellään yleisesti. Edellisessä esimerkissä onkin kyse kollektiivisesta tiedosta, jonka puhuja jakaa muiden kanssa. Asia esitetään ikään kuin yleisesti hyväksyttävänä totuute-

na, kaikkien kanssa jaettavana yhteisenä maailmantietona. Kuulija on käsitteistetty jakamaan näkökulman puhujan kanssa. *Sitä*-sävyartikkelia käyttämällä generisissä lauseissa esiin tulee Hakulisen mukaan (1975: 35–36) puhujan myönteinen kanta esitettävään asiaan, mikäli *sitä* on muualla kuin aivan lausuman alussa. Toisaalta taas jos kuvattava asiantila on epämiellyttävä, *sitä* lisää tätä ulottuvuutta. Vaikka rakenteella usein viitataan omaan henkilökohtaiseen kokemukseen, se voi myös tarkoitteeltaan olla indefiniittinen. *Iltaahan sitä on tultu viettämään* koskee tällöin jokaista (mahdollista) paikallaolijaa. Puhuja kutsuu kuulijansa jakamaan saman tarkastelupisteen itsensä kanssa ja kokemaan saman tästä pisteestä käsin.

Inklusiiviseen tulkintaan ohjaavissa esimerkeissä esiintyy usein *-hAn*-liitepartikkeli, jonka yleensä tulkitaan osoittavan samanmielisyyttä (ISK 2004 § 830). ISK:n kuvauksen mukaan partikkeli *-hAn* implikoi ilmauksessa, että kuvattu asiointi on puhujille yhteistä, jollakin tavalla tuttua tietoa. *-hAn*-partikkelin kuvaus sopii hyvin yhteen konstruktion sisältävän lauseen välittyvän merkityksen kanssa. Väitelauseessa partikkelin tehtävä on merkitä lauseen sisältämä väittämä tunnetuksi tosiasiaksi. Tällaista väitettä käytetään muistutuksena sekä edellisen lausuman selityksenä tai perusteluna.

Rakenteen passiivinen olemus korostuu inklusiivisissa lauseyhteyksissä eniten. Esimerkissä 6 puhuja vielä jatkaa ilmipanemalla monikon ensimmäisen persoonan. Inklusiivisen tulkinnan herättäneet esimerkit ovat lähimpänä empatian hakemista. Esimerkeissä erityisesti painotetaan tilanteen tuttuutta ja kutsutaan vastaanottajaa samanmielisyyteen oman näkemyksen kanssa. Rakenteessa on tällöin sisäänrakennettuna ajatus siitä, että vastaanottaja jakaa väistämättä puhujan kanssa saman näkökulman. Mikäli lukija pystyy samastumaan tähän tehtävään, hänellä ei ole ongelmaa hyväksyä puhujan esittämä asiointi.

Sitä on oltu -konstruktiolla voidaan myös viitata kuulijaan. Näitä esimerkkejä oli aineistossani vähiten, ja usein ne tuntuivat kiteytyneen muotoon *missä(s) sitä on oltu?*

7) Lopulta, kun hän otti yhteyttä ja tivasin missä **sitä on oltu** ja miksei ole oltu yhteydessä, oli vastaus tyrmistyttävä: ”Mähän sanoin lähteväni elämään omaa elämäni, ootteks te vielä musta kiinnostuneita, hä?”. (Kipunoita 4/2007)

Tässä esimerkissä puhuja referoi itseään esittämällä kysymyksen, joka on suunnattu puhuteltavalle. *Sitä* aiheuttaa kysymyksissä käytettynä lievennyksen, jolloin puhuja välttää kuulijalle koituvan tungettelevan tunteen eikä hoputa tätä vastaamaan (Hakulinen 1975: 34). Käyttämällä *sitä on oltu* -konstruktiota asia saadaan esitettyä epäsuorasti; konstruktiio ikään kuin pehmentää asian esitystapaa ja affektia. Konstruktiio vähentää myös inttävää sävyä. Toisaalta kyseeseen tulee myös päinvastainen tulkinta, jossa puhuja syyttää ja penää vastausta. Esimerkkilauseessa puhujalle kuitenkin keskeistä on vastauksen tyrmistyttävyyden eikä itse kysymyksen, joten kuulija voidaan konstruoida passiivisempaan asemaan.

Loppupäätelmiä

Olen tarkastellut *sitä on oltu* -konstruktion erilaisia käyttötapoja ja sen saamia merkityksiä keräämässäni aineistossa. *Sitä on oltu* -rakennetta voidaan pitää yksikön aseman saavuttaneena konstruktiona. Konstruktiio mahdollistaa avoimen viittaussuhteen, ja TU-partisiippi voi kuvata joko puhujan tai vastaanottajan toimintaa. Aineistoni perusteella tyypillisimmillään konstruktiolla viitataan puhujaan. Konstruktiio näyttää esiintyvän yhteyksissä, joissa puhujaa ei ole muutenkaan ilmipantuna, eli se sovittautuu siten hyvin esiintymisympäristöönsä. Tyypilliseksi *sitä on oltu* -konstruktion esiintymisympäristöksi aineistostani nousee konteksti, jossa edellä on käytetty nollapersoonaa.

Sävyiltään konstruktiio ei ole täysin neutraali, vaan esiintyy affektisissa käyttöyhteyksissä, esimerkiksi esittämisen ja valittamisen yhteydessä. Yhteistä konstruktion käytölle on nähdäkseni se, että puhuja ei syystä tai toisesta tahdo tulla eksplisiittisesti korostetuksi, sillä *sitä on oltu* -konstruktiio on skemaattisemmin spesifioitu kuin ilmi-subjektirakenne.

Keskeisen lisän konstruktion tulkintaan tuo sävyartikkeli *sitä*, jonka voi kontekstista riippuen tulkita samaviitteiseksi joko pronominin *minä*, *sinä* tai *me* kanssa. Konstruktiio saa ympärilleen usein toisenkin partikkelin, kuten inklusiivisen tulkinnan yhteiseen tietoon vetoavan *-hAn*-liitepartikkelin, dialogipartikkelin tai jonkun interjektion. *Sitä*- ja *-hAn*-partikkelit esiintyvät ennen kaikkea puhutussa kielessä. Myös oma aineistoni antoi viitteitä siitä, että *sitä on oltu* -konstruktiio on tyypillinen erityisesti puheenomaisissa konteksteissa.

Tunnistamisen ja samastumisen käsitteiden kautta *sitä on oltu* -konstruktiota voi lähestyä empatiaa tarjoavana konstruktiona. Aina pelkkä sama tarkastelupiste puhujan kanssa ei kuitenkaan takaa empatian tunteen heräämistä; toisaalta puhujan näkökulman jakaminen edellyttää kuulijalta kykyä asettua toisen asemaan. Konstruktion mahdollinen empaattinen tulkinta vaihtelee sen mukaan, mihin persoonaan konstruktiolla viitataan. Inklusiivisessa käytössä empaattinen tulkinta on selvin.

Aineisto:

Kielipankin tekstikokoelmien osakokoelma Karjalainen, Uutispäivä Demari, Helsingin Sanomat. Sijainti: /mnt/corpus/kielipankki/teksti/fi/FI. Koostajat: Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto ja CSC-Tieteellinen laskenta Oy.

Saanti: <http://www.csc.fi/kielipankki/>. Haut on tehty *www-pohjaisella Lemmie 2.0* -hakukoneella.

Internetistä Google-hakupalvelimen kautta keväällä 2008 ja 2010 kerätty aineisto. Esi-merkit konteksteineen ovat kirjoittajan hallussa.

Minna Pelkola

Empatia internetin keskustelupalstoilla

Havaintoja ja pohdintaa siitä, miten tunteet siirtyvät internetissä

Johdanto

Empatialla on aina ollut tärkeä rooli kommunikaatiossa ja jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa: on vaikea kuvitella, minkälainen ihmislaji olisi, jos emme kykenisi empatiaan. Siinä missä empatia on sisäsyntyistä ja vaikuttanut toimintaamme aina, on ihmisten keskinäinen vuorovaikutus sen sijaan aikojen saatossa saanut yhä moninaisempia muotoja. Kasvokkaisen vuorovaikutuksen lisäksi erinäiset jatkuvasti kehittyvät teknologiat ovat mahdollistaneet myös pelkkään puheeseen tai kirjoitukseen perustuvan kommunikaation. Eritoten kirjoitukseen perustuva kommunikaatio on saanut uusia muotoja, sillä perinteisempien kirjeiden lisäksi voidaan lähettää sähköpostia, viestitellä keskustelupalstoilla tai jopa jutella reaaliaikaisesti chatissa.

Näistä uusista kommunikaatiokanavista sainkin ajatuksen tarkastella sitä, miten empatiaa osoitetaan sähköisessä ja tekstipohjaisessa vuorovaikutuksessa. Internetpohjaisesta vuorovaikutuksesta puuttuu nimittäin fyysinen läheisyys, kasvokkaisuus ja mahdollisesti myös reaaliaikaisuus. Keskustelupalstoille viestittely ei esimerkiksi ole useinkaan reaaliaikaista, vaikka niillä käyty keskustelu onkin toki (useimmiten) yhtäläillä dialogista. Keskusteluketjuihin kirjoitetut vuorot eivät siis ole samalla tavalla spontaaneja kuin reaaliaikaisessa keskustelussa, eli ne ovat asynkronisempaa viestintää. Asynkronisuuden lisäksi internetin mahdollistama toinen erityispiirre on kasvokkaisuuden puuttuminen. Tätä huomiota edesauttoi Daniel Golemanin teos *Sosiaalinen äly* (2007), joka tarkastelee sosiaalista vuorovaikutusta ja empatiaa pääosin kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa ja tähdentää nimenomaan kasvokkaisuuden merkitystä. Avukseni aineiston tarkasteluun löysin myös tietokonevälitteisestä vuorovaikutuksesta tehdyn pro gradu -tutkielman, joka keskittyy eritoten nonverbaaliin viestintään ja anonymiteettiin (Krapu & Louramo 2003).

Etsin aineistoni Google-hakukoneen avulla keskustelupalstoilta ja mitä enemmän palstoja selasin, sitä selvemmäksi tuli, että empatian hakeminen ja osoittaminen internetissä ei tapahdu samalla tavalla kuin kasvokkaisesta vuorovaikutuksessa. Google-hakukone ei tarjoa pääsyä tarkastelemaan reaaliaikaisia keskusteluja, vaan ainoastaan keskustelupalstoja. Viestit eivät siltikään ole, ainakaan tarkastelemissani tapauksissa, yhtä muodollisia kuin esimerkiksi sähköpostiviestit, vaan ne näyttävät olevan jotakin sähköpostiviestin ja reaaliaikaisen vuoron väliltä: niitä kirjoitetaan ajan kanssa ja ne ovat sisällöltään harkitumpia kuin spontaanit vuorot, mutta ne ovat silti muodoltaan varsin puhekielisiä. Internet on täynnä keskenään hyvinkin erilaisia keskustelupalstoja.

Tähän työhön olen poiminut esimerkkejä kaksplus.fi- sekä voimahali.fi-sivustoilta. Kaksplus-sivusto on oivallinen esimerkki siitä, että keskustelupalstalla on selkeä viite-ryhmä: tässä tapauksessa lasten vanhemmat, joista useimmat ovat äitejä tai odottavia äitejä. Palstalla on oletettavasti oma vakioporukkansa, joka viestittelee sivustolle päivittäin, aiheesta kuin aiheesta. Voimahali-sivusto on mukana tarkastelussa siitä syystä, että se tarjosi hyviä esimerkkejä sellaisista ilmiöistä, joita kasvottomuus ja anonymiteetti mahdollistavat. Se on muodoltaan samantapainen sivusto kuin kaksplus.fi, eli sillä on vakituisia käyttäjiä, joilla kaikilla tuntuu olevan jotain yhteistä: Voimahalin tapauksessa se, että käyttäjät tarvitsevat erityisen kanavan, jonne purkaa huonoa oloaan. *Voimahali*-sanakin viittaa siihen, että sivustolta haetaan henkistä tukea.

Kirjoitettua kieltä internetissä on tutkittu paljon, mutta tässä artikkelissa tarkasteltavaan empatiaan ei tietääkseni ole aikaisemmin kiinnitetty kovin täsmällistä huomiota. Tarkoitukseni on siis kartoittaa aihepiiriä ja keskittyä esittelemään ja havainnoimaan keskustelupalstoille kirjoitettuja viestejä ja sitä, miten empatia niissä välittyy. Olisi mielenkiintoista pureutua kielenkäyttöön yksityiskohtaisemminkin, sillä empatian ja kielenkäytön suhteessa riittää paljon pohdittavaa.

Aloitin esittelemällä internetaineiston kannalta oleelliset huomiot Golemanin teoksesta. Sitten esittelen tietokonevälitteisen vuorovaikutuksen ominaispiirteitä, joita Kravun ja Louramon tutkielmassa on tuotu julki. Tämän jälkeen tarkastelen valitsemaani internetaineistoa, eli mainitsemiä keskustelupalstojen viestejä, näiden huomioiden valossa.

Sosiaalinen neurotiede, kasvokkainen vuorovaikutus ja minä-se-käsite

Daniel Goleman on tarkastellut teoksessaan *Sosiaalinen äly* empatiaa neurotieteellisestä näkökulmasta. Hän kertoo verrattain uudesta tieteenalasta, sosiaalisesta neurotieteestä, joka on onnistunut osoittamaan, että ihmisaivoissa on sisäänrakennettuna kyky luoda vuorovaikutusyhteyksiä (Goleman 2007: 12). Goleman esittelee vuorovaikutuksen ja empatian neurologista taustaa: sukkulasolut ovat nopeasti sosiaalisia päätöksiä tekeviä ja niihin reagoivia neuroneja, peilineuronit puolestaan nimensä mukaisesti heijastavat toisen ihmisen liikkeitä ja tunteita (mts. 47, 74, 75, 63). Nämä neuronit ovat oleellisessa roolissa tunnetartunnassa ja ensivaikutelmien synnyssä. Goleman ei tarkastele kirjassaan sitä, miten solut toimivat kirjoitukseen perustavassa vuorovaikutuksessa vaan keskittyy lähinnä kasvokkaiseen vuorovaikutukseen. Toimivatko solut kirjoitetun kielen pohjalta? En tässä artikkelissa keskity tämän enempää sosiaalisen vuorovaikutuksen neurologiseen pohjaan, mutta esittelen jäljempänä esimerkkejä, joissa kirjoitettu kieli näyttää herättävän tunteita, vaikka tieteellistä näyttöä solujen toimivuudesta internet-pohjaisessa vuorovaikutuksessa ei saatavilla olekaan.

Goleman nostaa katseen keskeiseksi tekijäksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja empatiassa. Katseella havaitsemme ilmeitä ja eleitä, jotka useimmiten paljastavat todelliset tunteemme, vaikka sanoisimme tai tekisimme muuta. Katseen avulla näemme, mitä

toinen ihminen tuntee, joten katse on ikään kuin portti niin toisen sieluun kuin myös väylä tunteiden siirrolle. Toisaalta myös puheen prosodisilla seikoilla tuntuu olevan vähintään yhtä paljastava rooli. Golemanin teoksessa perätään neurologisesti toimivan sosiaalisen vuorovaikutuksen taustalle kautta linjan nimenomaan kasvokkaista vuorovaikutusta. Goleman tuntuukin suhtautuvan internetin välityksellä tapahtuvaan yhteydenpitoon varsin varauksellisesti. Hänen mukaansa tällainen yhteydenpito on usein pelkästään nimellistä, ja se osaltaan vie myös tilaa suoralta yhteydenpidolta. Hän arvelee, että ”tekniikan seurannaisvaikutukset ovat niin salakavaliala, ettei niiden hintaa ihmishuhteille ja tunne-elämälle ole pystytty vielä laskemaan”. Goleman viittaa myös tutkimukseen, jonka mukaan jokainen internetissä vietetty tunti vähentää kasvokkaista yhteydenpitoa läheisten, ystävien tai työtovereiden kanssa 24 minuutilla, ja lopuksi hän lainaa vielä internet-tutkija Norman Nietä: ”Internetin välityksellä ei voi halata eikä pussata.” (Mts. 15, 17.) Lisäksi Goleman näkee nyky-yhteiskunnan luomat niin virtuaaliset kuin sosiaalisetkin välimatkat empaattisia reaktioita vaiennetuiksi ja vähentäviksi, sillä empatia edellyttää suoraa ja välitöntä kanssakäymistä, joita ilman myötätuntomme saattaa pelkistyä sympatiaksi. Tätäkin näkökulmaa arvioin tarkemmin loppukappaleessa esiteltyäni aineistoesimerkit.

Lähimmäksi kielen osuutta empatiaan Goleman tulee kirjoittaessaan meemeistä, jotka ovat ihmisestä toiseen siirtyviä ideoita esimerkiksi rap-lyriikan tai uutisjutun muodossa. Golemanin mukaan meemeihin liittyy voimakkaita tunteita ja niiden siirtymisessä ihmisestä toiseen on ”kyse pitkälti samasta periaatteesta kuin tunteiden tarttumisessa”. (Mts. 52–53.) Hän kertoo myös tieteellisestä kokeesta, jossa koehenkilöille toistettujen sanojen semanttinen merkitys vaikutti myöhemmin ohjaavasti koehenkilöiden käyttäytymiseen (mts. 53). Vaikka sosiaalisen neurotieteen havainnot aivojemme välisestä yhteistyöstä ovatkin vaikuttavia ja varmasti kiistattomia, on ihmeellistä, ettei Goleman anna enempää huomiota kielellisille merkityksille.

Nostan Golemanin teoksesta esiin vielä yhden asian, jonka katson soveltuvan hyvin myös internetin välityksellä tehdyn vuorovaikutuksen tarkasteluun. Goleman esittelee filosofi Martin Buberin käsitteen *minä–se*, joka tarkoittaa vuorovaikutustilannetta, jossa ”ihminen ei eläydy toisen subjektiiviseen todellisuuteen eikä tunne häntä kohtaan todellista empatiaa” (mts. 115). Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita perustavanlaatuisia häiriötä sosiaalisissa tai emotionaalisissa hermoverkostoissa, kuten ehkä narsismin ja psykopatian tapauksissa. Vaikka *minä–se* voikin äärimmillään tarkoittaa itsekeskeistä ja välineellistävää suhtautumista, tällaista ”lipsumista” saattaa tapahtua kenelle tahansa meistä hektisen elämän pyörteissä. Golemanin esimerkissä henkilö A pahoitti mielensä, kun henkilö B soitti surunvalittelunsa henkilö A:n läheisen menetyksen johdosta, mutta henkilö A huomasi B:n naputtelevan samalla tietokoneellaan ja kuuntelevan ja kommentoivan välinpitämättömästi ja ontosti. Goleman toteakin, ettei henkilö B:n tarkoitus varmastikaan ollut paha. Hänellä oli luultavasti jotakin tärkeämpää, kiireellisempää tai henkilökohtaisempaa juuri kontollaan, eikä hän tullut ajatelleeksi, että hänen osanottonsa muodollisuus loukkasi henkilö A:ta. *Minä–se*-käsitteen vastakohta on *minä–sinä*-suhde: tilanne, jossa empatia puolestaan välittyy juurta jaksain, eli empa-

tiaa odottava henkilö todella tuntee tullessa ymmärretyksi, kuulluksi ja ”tunnetuksi”. (Mts. 115–117.)

Näihin Golemanin teoksesta poimittuihin huomioihin palaan vielä aineistoa tarkasteltaessa, mutta sitä ennen käyn läpi tietokonevälitteisen viestinnän tutkimuksesta nousseita huomioita, joihin niin ikään palaan aineiston yhteydessä.

Tietokonevälitteinen vuorovaikutus, nonverbaali viestintä ja anonymiteetti

Goleman käsittelee ymmärrettävistä syistä lähinnä kasvokkaista kanssakäymistä, jossa ihmiset havaitsevat toisensa kokonaisvaltaisesti katsetta, prosodiaa, asentoja, ilmeitä ja eleitä myöten. Tällaisessa vuorovaikutuksessa nimittäin myös sukkulasolut ja peili-neuronit aktivoitunevat parhaiten. Näistä lähtökohdista Goleman ei pidä tietokonevälitteistä vuorovaikutusta tasavertaisena kasvokkaisen vuorovaikutuksen kanssa ja onkin luultavasti aivan oikeassa. On nähdäkseni totta, että internetissä lähestulkoon pelkän kielen varassa tapahtuva vuorovaikutus ei mitenkään luo samanlaista vuorovaikutustilannetta kuin kasvokkain tapahtuva. Tietokoneiden välityksellä tapahtuva vuorovaikutus ei kuitenkaan ole lähimainkaan vailla inhimillistä otetta. Internetin kommunikaatiokäytännöt luovat jatkuvasti omia konventioitaan, ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen puutteita korvataan sille ominaisin keinoin. Näitä keinoja avaan seuraavaksi Kravun ja Louramon pro gradu -tutkielman pohjalta.

Koska aion itse tarkastella tässä artikkelissa vain keskustelupalstoilta poimittuja esimerkkejä, rajaan tietokonevälitteisestä vuorovaikutuksesta pois mahdollisuudet, joita web-kamerat ja mikrofonit ovat tuoneet mukanaan. Näin ollen nonverbaaliset vihjeet ovat tarkastelemassani aineistossa varsin rajatut. Viestinnän tutkimuksessa puhutaankin usein sosiaalisista vihjeistä. Kravun ja Louramon (2003: 28) mukaan tietokonevälitteisessä vuorovaikutuksessa ei aluksi ajateltu siirtyvän ollenkaan sosioemotionaalisia vihjeitä. Nonverbaaliset tai sosiaaliset vihjeet ilmaistaan kuitenkin kirjallisesti: puheenaiheen valitsemisesta ja esitystavasta kirjoitustyyliin ja typografisiin valintoihin. Näistä osa voi olla varsin harkittuja valintoja, osa tiedostamattomia, mutta tällaisten valintojen pohjalta vastaanottajalle syntyy mielikuva kirjoittajasta (mts. 43–44). Oma lukunsa ovat tietysti hymiöt ja ns. emoticonit, joita omassa aineistossani esiintyy varsin tiuhaan. Hymiöiden avulla ilmaistaan tunteita tai piilomerkityksiä kuten sarkasmia. Näin ne osaltaan voivat toimia nonverbaalisten vihjeiden korvikkeina. Kirjaimellisesti ottaen hymiöiden ei kuitenkaan voida katsoa olevan nonverbaalista viestimistä, sillä niiden merkitseminen viestiin on aina harkittua. Kasvokkaisessa kanssakäymisessä nonverbaaliset viestit ovat pääosin tahattomia eivätkä aina vapaaehtoisesti esitettyjä. (Mts. 47–49.) Tarkastelemissani esimerkeissä osa hymiöistä on jopa animoituja eli liikkuvia, jolloin voi nähdä ilmeen muodostuvan pienen pallopään kasvoille tai toisen pallon halaavan toista. Vaikka hymyn korviin kiskova keltainen pallo ei ihmisen kasvoja aivan korvaisikaan, se nähdäkseni ilmentää hymyä kuitenkin selkeämmin kuin esimerkiksi kaksoispiste ja kaarisulkumerkki. Olisi mielenkiintoista tutkia, voiko tunnetartunta syntyä ani-

moidun hymyn pohjalta.

Internetissä on mahdollista kommunikoida myös täysin anonyymisti, mikä lienee merkittävin ero kasvokkaiseen vuorovaikutukseen verrattuna. Internetissä voi esiintyä anonyyminä monella tapaa: ilman omia kasvoja, ilman omaa nimeä ja jopa ilman nimimerkkiä. Keskustelukumppaneitaan ei tarvitse tuntea keskustelupalstoilla henkilökohtaisesti lainkaan. Tarkastelemissani esimerkeissä ihmiset tapaavat keskustella nimimerkin suojista eivätkä oletettavasti tunne toisiaan internetin ulkopuolelta tai eivät ainakaan tiedä tuntevansa. Joissakin esimerkeissä nimimerkit saattavat tuntea toistensa internet-identiteetit, mutta oletettavasti suurin osa kohtaamisista on ainutkertaisia.

Tietokonevälitteisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa puhutaan anonymiteetin tuomasta ”cues-filtered-out”-ominaisuudesta eli siitä, miten nonverbaalisten ja sosiaalisten vihjeiden puuttuessa anonymiteetti vapauttaa yksilön niin omista kuin järjestelmienkin kahleista ja mahdollistaa vapaamman itseilmaisun. Toisaalta nonverbaalisten ja sosiaalisten vihjeiden verrattaisen vähäisyyden on väitetty tekevän tietokonevälitteisestä vuorovaikutuksesta persoonatonta ja epäsosiaalista. Vihjeiden vähyys voi myös osaltaan madaltaa kynnystä käyttäytyä aggressiivisesti tai herjaavasti. (Krapu & Louramo 2003: 12–13.) Itsetarkoituksellista häiriön tai mielipahan aiheuttamista kutsutaan internetin slangissa fleimaukseksi, ja sen lähisukulainen trollaus tarkoittaa puolestaan itsetarkoituksellista ärsyttämistä. Molemmat ilmenevät selvästi provosoivana viestittelynä, jonka tarkoituksena on saada vastapuoli tuohtumaan tai hermostumaan, loukkaantumaan tai jopa pahoittamaan mielensä. Kasvokkaisessa vuorovaikutustilanteessa on vaikea kuvitella vastaavanalaista fleimaavaa tai trollaavaa viestintäkäyttäytymistä. Hyperpersonaalisen näkökulman mukaan visuaalinen anonymiteetti mahdollistaa myös yksilön identiteetin valikoivan ja harkitun rakentamisen. Puhutaan myös virtuaali-identiteetistä. Anonymiteetin suojissa voi siis vapaasti valita, mitä itsestään kertoo ja miten haluaa asiansa esittää. Esimerkiksi mielipiteiden ilmaiseminen ja henkilökohtaisista asioista puhuminen on helpompaa, kun oma identiteetti ei ole vaarassa paljastua. Toisaalta anonymiteetin suojista voi käyttäytyä myös epärehellisesti ja rikollisesti. Koska anonymiteetti mahdollistaa jopa kasvokkaista vuorovaikutusta vapaamman mielipiteenvaihdon ja henkilökohtaisten kokemusten jakamisen, se edesauttaa myös sosiaalisen tuen saamista ja antamista. Henkilöiden ei esimerkiksi tarvitse hävetä ongelmiaan, vaan he voivat keskustella niistä vapaasti vertaisryhmissä ilman, että kokevat menettävänsä kasvonsa. (Mts. 55–58.)

Kasvokkaista ja tietokonevälitteistä vuorovaikutusta yhdistää kuitenkin ainakin yksi asia: Goleman puhuu synkroniasta, resonanssista ja harmoniasta (Goleman 2007: 38–40); viestinnän tutkimuksessa puhutaan konvergenssista ja viestinnän mukauttamisesta (Krapu & Louramo 2003: 38). Käytännössä nämä tarkoittavat sitä, että vuorovaikutuksessa olevat henkilöt pyrkivät yhdenmukaistamaan viestintäkäyttäytymistään. On vaikea arvioida, kuinka suuri osa tästä yhdenmukaistavasta käyttäytymisestä on tiedostettua. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa osapuolet jäljittelevät toistensa eleitä, liikkeitä, ilmeitä ja puhe- ja hengitysrytmiä, kun taas tietokonevälitteisessä vuorovaikutuksessa yhdenmukaistuminen tapahtuu lähinnä kielenkäytön ja ilmaisun tasolla. Kuitenkin

Kravun ja Louramon mukaan tutkimukset ovat osoittaneet, että tietokonevälitteisessä vuorovaikutuksessa keskustelun osapuolet mukauttavat viestintätyyliään myös sosiaalisesti ja psyykkisesti, viestintäväliseen asettamista rajoituksista huolimatta. Tämä tarkoittaa sitä, että viestijät mukautuvat virtuaaliryhmän viestintänormeihin. Mukauttamalla viestintätyylejä keskustelupalstojen jäsenet identifioituvat ryhmään, joten kommunikatio voi muotoutua sosiaalisesti ilman näkyviä sosiaalisia vihjeitäkin. (Krapu & Louramo 2003: 40, 42.) Synkronia ja mukautuminen edesauttavat ja vahvistavat vuorovaikutusta: yhdenmukaisuus saa osapuolet tuntemaan, että heidän välillään on syvä yhteys ja että he ovat ”samalla aaltopituudella”. Tämän lisäksi sen avulla voidaan tavoitella hyväksyntää sekä molemminpuolista sitoutumista (Krapu & Louramo 2003: 38, 39). Golemanin (2007: 40) mukaan synkronian myötä osapuolten tunteet alkavat muistuttaa toisiaan, mikä saa ihmiset sopimaan toisilleen tunnetasolla. Tietokonevälitteisen viestinnän konvergenssista on esimerkki aineiston loppupuolella.

Nämä havainnot, teorit ja huomiot mielessä siirryn tarkastelemaan, miten ne selittävät empatian ilmenemistä – tai empatian puutetta – internetkeskusteluissa.

Empatia keskustelupalstoilla

Kun ottaa huomioon, miten sosiaalinen neurotiede painottaa kasvokkaisen vuorovaikutuksen roolia tunnetartunnassa ja tunteensiirrossa, sopii jo melkein ihmetellä, miten empatiaa voi ylipäättään tuntea pelkän kirjoitetun kielen pohjalta. Luultavasti meillä kaikilla on kuitenkin kokemuksemme siitä, että se on ilman muuta mahdollista: itse olen useamman kerran (päivässä) elänyt vahvasti mukana niin uutistapahtumia kuin romaanien henkilöiden edesottamuksiakin. Sanat, johtimet, päätteet, lauseet, kertomukset, tarinat ynnä muut tekstikokonaisuudet on kaikki ladattu täyteen merkityksiä ja tunteita, jotka toisinaan liikuttavat meitä syvästi. Seuraavaksi esittelenkin valitsemani aineisto-esimerkit, jotka näyttävät, minkälaisia tunteensiirtoja olen keskustelupalstaviestittelystä löytänyt. Aloitan Kaksplus.fi-sivustolta keräämistäni viesteistä, minkä jälkeen tarkastelen Voimahali.fi-sivuston viestejä.

Kaksplus.fi

Kaksplus on aikakauslehti, joka käsittelee vanhemmuutta ja lasten kehitystä ja kasvatusta. Näinpä Kaksplus-lehden keskustelupalstalle kirjoittavat ihmiset ovat pääosin perheenäitejä tai tulevia äitejä, mutta isiäkin on toki mukana. Viiteryhmä on siis suhteellisen selkeä, ja se määrittää myös keskustelujen aihepiirejä. Vanhemmuus on vahvasti emotionaalinen asia, mikä ilmenee myös keskusteluissa ainakin kahdella seuraavalla tavalla: toisaalta vahvana solidaarisuutena, sillä rakkaus omiin lapsiin lienee universaalista, toisaalta tuomitsevasti, sillä vanhemmilla on usein voimakkaat näkemykset siitä, mitä on hyvä tai oikeanlainen vanhemmuus.

Ensimmäinen esimerkki on varsin traaginen ja tuo ilmi niin internetin tarjoamat mahdollisuudet kuin rajoituksetkin. Aloitusviestin otsikko on *mies lähti, ei vastaa puhelimeen. pelottaa*. Lyhyet ja ytimekkäät ilmaisut luovat dramaattista tuntua tilanteesta, jonka kirjoittaja referoi otsikkoon. Tunnekausatiiviverbi *pelottaa*, jonka kokija on nolla-persoonaa, joka tulkitaan kirjoittajaan itseensä viittaavaksi, lienee kuitenkin merkitykseltään tulkinnan suhteen ratkaisevin: jokin miehen lähtemisessä ja puhelimeen vastaamattomuudessa on saanut kirjoittajan pelkäämään. Viesti itsessään kuuluu seuraavasti:

1) **harmaus** (nimimerkki): lähti puol yheksän, kahville kuulemma, meillä oli riitaa jostain pikkujutusta. ennen kymmentä ilmesty auto parkkipaikalle, kuulosti kun olis tapellut jonkun matkan päässä, kuului hirveitä huutoa ja sen ääni se musta oli.
varmaan on lähteny ryypäämään, ja mä saan saatana taas pelätä täällä valvoen mitä tapahtuu kun tulee kotiin. hajooko alaoven lasi? alkaako se huutaa täällä, käykö mun kimppuun...? tuleeko se ollenkaan?
mä olen niin väsynyt, en osaa lähteä, mistä saisin voimia.
kaikki muuttuu, niin oon uskonut jo monta kertaa. vaan miksi ei muutu?
alkaa jo tuntua että haluaisn kuolla, niin paljon tuskaa sisällä. mutta kun on tuo pieni ihminen, josta pitäis huolehtia. :(
kaatakaa vaan paskaa mun niskaan, se on ihan oikein. antaa tulla!!
toivon vaan että joku ymmärtäis tätä, väkivaltaisessa suhteessa elävä tai siitä lähtenyt.

Aloitusviesti ilmentää sitä, miten anonymiteetin suojista on helppoa kertoa henkilökohtaisista, vaikeistakin asioista, aivan kuten Krapu ja Louramo tutkielmassaan esittävät. Tässä tapauksessa asioista, joista kirjoittaja ei ilmeisesti ole henkisesti valmis puhumaan esimerkiksi omien läheistensä tai viranomaisten kanssa vaan joita hän purkaa tuntuksaan anonymiinä (nimimerkin *harmaus* takaa) internetiin, henkisen tuen ja empatian toivossaan. Viesti saa monenlaisia vastauksia, ja keskustelu jatkuu pitkään. Suurin osa alkupään vastauksista antaa käytännön vinkkejä: *soita turvakotiin, tässä yhteystiedot, lähde äkkiä pois sieltä tai heitä ukko pihalle*. Vaikuttaa siltä, että kirjoittajan tilanne on otettu vakavasti, mutta se ei välttämättä ole aiheuttanut ainakaan vielä suoranaisia empaattisia reaktioita. *Voimia* toki toivotetaan useissakin viesteissä, mikä on vakiintunut verbaalinen reaktio toisen ihmisen ahdingolle, ainakin internetissä. Se tarkoittaa, että toivoo toiselle henkistä voimaa ja jaksamista tilanteessa, jossa tämä on. Nimimerkin *myrsky* vastauksesta huomaa, miten aloitusviesti on koskettanut vastaajaa henkilökohtaisesti, mutta mahdolliset empatiat ovat aloitusviestin kirjoittajan lapsen puolella:

2) **myrsky**: nimenomaan siksi sun olis lähdeittävä kun sulla on se ”pieni ihminen”. en ole antanut omalle äidille anteeksi vielääkään sitä ettei se lähtenyt ja tehnyt mulle parempaa lapsuutta kuin naisen pelon läsnäolon. Monesti olin niiden välissä ja sain mm. pannukahvit päälleni sellaisessa tilanteessa. olin silloin 5v. se pelko on mulla edelleen ja aiheuttaa ongelmia ihmissuhteissa.

Samalla tavoin lapsen puolelle asettuu nimimerkki *oikeassa*:

3) **oikeassa**: miltä susta tuntuis jälkeinpäin se että mies ois tullut kotiin ja hakannut sut henkiseen hieveriin..makaisit tajuttomana vielä aamulla kun lapsi kaipaa?lapsi pienessä sängyssään ihmettelee miksi äiti ei tule..näantyy ehkä nälkään.kukaan ei välitä,makaat vaan siellä pienen lapsen kanssa.mies ei vittuakaan välitä lähtee juomaan,on hauskaa.sinä edelleen haavoittuneena makaat ja lapsi itkee.aseta hetkeksi itsesi lapsen maailmaan..silloin tiedät mitä tekisit koska sinä olet aikuisena vastuussa siitä.

Seuraavassa viestissään hän jopa linkittää naapuristaan erään asunnon, johon *harmaus* voisi muuttaa. Tarjous kaveruudesta tai henkilökohtaisesta tuttavuudesta on melkoisen suuri ele tilanteessa, jossa kumpikaan ei tunne toisiaan entuudestaan kuin muutaman keskustelupalstalle kirjoitetun viestin verran. Ele kuitenkin kielii jotain siitä, kuinka paljon nimimerkin *harmaus* hätä on *wannabemommyä* koskettanut. Hän on tarjouksessaan tosissaan. Tässä kohden ollaankin varmasti lähempänä minä–sinä-käsitettä kuin minä–se-käsitettä. *Wannabemommy* tarjous nimittäin selvästi liikuttaa *Harmautta*:

6) **harmaus**: kiitos hirveästi wannabemommy!! on ihanaa että on sun kaltaisia ihmisiä, että voisit vielä ryhtyä tällasen epätasapainosen hullun ystäväksikin.(...)

Varsinaisia empatiaa ilmaisevia lausumia ei tässä koko viestiketjussa sinänsä näy – ei ainakaan tavanomaisimpia konstruktioita eikä muitakaan tilanteen surkutteluja. Tässä viestiketjussa toteutuukin empatian määritelmän niin sanottu kolmas vaihe, joka seuraa tunteen tunnistamista ja sen omakohtaista kokemista: toimin sinun vuoksesi, helpottaakseni oloasi (ks. tarkemmin tämän teoksen johdantoa, s. 12–13). Epäselväksi jää, kuinka vahvasti tunne tunnistetaan tai koetaan omakohtaisesti, mutta ainakin ollaan valmiita auttamaan.

Toinen esimerkki ilmentää empatiaa positiivisemmissä merkeissä. Nimimerkki *Jätkä* aloittaa viestinsä otsikolla *Tuli vähän ikävä ja melkein tippa silmään*, josta voisi alkuun päätellä, että kyse on jostakin ikävästä asiasta. Viesti kuuluu kuitenkin seuraavasti:

7) **Jätkä**: Pojat soittelivat reissun päältä, ovat nyt ralli-alueella. Pikkunen oli oppinut uimaan kylpylässä, ukki opetti(no pulikoi ainakin vähän matkaa), kakkonen oli hypännyt kympeistä, esikoinen taas oli sujuvasti jutustellut englantilaisen tyttösen kanssa limppari-drinksun parissa. (ukki oli ollut hoomoilasena, "osaako toi sälli noin hyvin enklantia?") Pikkuselta oli lähtenyt hammas(taas, millä se syö kohta?) ja hammaskeijukainen oli tuonut kasan 2e kolikoita tyynyn alle(ukki ei oikeesti tiedä paljonko hampaat nykyään maksaa)

Tuli vain niin surku olo itselle, kaikkea kivaa ovat pojat taas kokeneet, mutta eivät meidän kanssa.

Ukillehan tuo on laatuaikaa, se tykkää viettää aikaa lapsenlastensa kanssa keskenään. Ukki(sii appeni) on oikea kakara, toteuttaa itseään juuri poikien kanssa reissuilla, saas nähdä ja kuulla mitä ne huomenna ovat menneet koheltamaan.

Viesti on lisäksi täynnä hymyileviä, nauravia ja surullisia hymiöitä sekä sydämiä. Jatkossa korvaan esimerkkien pallopäähymiöt näppäimistön välimerkeillä. *Jätkän* kirjoittama viesti on niin vahvasti tunnepitoinen, että se aivan selvästi herättää tunteita myös kaikissa siihen vastaajissa:

8) **illuusia**: Pojillasi on kyllä upean kuuloinen ukki, hienoa ja ihanaa kun ovat ja tekevät asioita yhdessä. :)

p02t04: kivan kuuloinen ukki lapsillas!

hulimpumpsis: saatte olla onnellisia tuollaisesta ukista :)

Jostain syystä useimmat peilaavat *Jätjän* perheen tilannetta kuitenkin omaansa, joka ei välttämättä ole aivan yhtä ruusuinen:

- 9) **Wanha-Rouva:** Voih olispa meidänkin lapsilla ukki, vaan kun ei enää ole :/
SONA: Ihanalta kuulostaa. Olispa meiänki pojilla noin ihana ukki tai mummi.
Laikku: olispa meiänki pojilla vielä ukki jonka kanssa tehdä kaikkia miesten töitä ym.
 Vaan kun ei enää ole, isäni nukkui pois tänä aamuna sairauden murtamana :'(:'(Ja poikien toinen ukki asuu niin etäällä.

Vaikuttaa siltä, että *Jätjän* hyvin kuvaillun viestin välityksellä on siirtynyt tunteita muihin keskustelijoihin. *Jätkä* kirjoittaa, että hänelle itselleen tuli *surku olo*, koska hän ei ole itse kokemassa näitä hauskoja asioita lastensa kanssa. Kukaan vastaajista ei ilmennä tätä haikeutta, vaan tunnetartunta syntyy pikemminkin siitä, miten hauskaa lapsilla voi olla ukin seurassa – empatiaa tunnetaan lapsia ja ukkia kohtaan. Etenkin jos vastaajien lasten välit isovanhempiinsa eivät ole yhtä läheiset tai riemukkaat kuin *Jätjän* perheessä, näyttävät vastaajat tuntevan haikeutta siitä. Vastaajat vaikuttavat siis tuntevan myötätuntoa tai kateutta onnellisesta lapsi–isovanhempi-suhteesta, eivät *Jätjän* ikävää tai haikeutta osattomuudesta. Viesti ei siis aiheuta empaattisia reaktioita. Jos vastaavan viestin kuulisi joltakulta kasvotusten, välittyisivätkö puhujan ikävä ja haikeus herkemmin? Anonymiteetin takaa luettuna viestistä korostuu sen asiasisältö: lapsillahan on hauskaa, ja ukilla myös! Jos vastaajat ylipäättään noteeraavat *Jätjän* tunteja, he näyttävät lähinnä ihmettelevän, mitä hän oikeastaan surkuttelee. Nämä ukkiin tarkentuvat vastaukset saavat kuitenkin myös *Jätjän* innostumaan entisestään appiukkonsa loistavuudesta, joten loppujen lopuksi nämä vastaukset näyttävät parantavan myös hänen haiketa oloaan.

Selkeimmät empaattiset reaktiot ovat mielestäni nähtävissä keskusteluketjussa, jonka otsikoksi nimimerkki *Mie vaan* on kirjoittanut *Anoppi!!!!*:

- 10) **Mie vaan:** Kyllapas tuli paha mieli pojan puolesta :/ Oltiin kaymassa anopilla ja apella kyllassa ja niin oli pojan serkkukin, mikä on mukavaa kun perhe on koolla, mutta anoppi sitten siinä kovaan aaneen tokas että han tykkää serkusta enemmän kuin meidän pojasta :/ Eipa tartte siellä enään kylailulla!!!

Muiden reaktiot ovat varsin voimakkaita, aivan kuin jokainen viestin lukija tuntisi itse nimimerkin *Mie vaan* tunteet:

- 11) **vituttaa:** voi vittu mikä ihminen! Älä vie enää poikaa sinne!
Timppa: Meillä joutuisi anoppi piiiiitkään boikottiin!Törkeetä!
voi perkule: ärsyttävä akka!
Mariduk -napalmi kuula-: :o Miten voi lapsen kuullen tuommoista tokaista! Kyllä loppuis tosiaanki vierailut.

Lukijoiden tunteet syttyvät lukemansa pohjalta. Reaktiot ovat pöyristyneitä, lähes rai-vostuneita sekä poikkeuksellisen spontaaneja, sillä kaikkien mielestä anopin käytös on ollut lasta kohtaan loukkaavaa, ja se herättää myös voimakkaita tuntemuksia. Aloitusviestiin on siis helppo samastua, koska sen kuvaama tunne on voimakas ja vastaajien

mielestä oikeutettu. On mahdotonta kuitenkaan arvioida, tuntevatko vastaajat empatiaa aloitusviestin kirjoittajaa kohtaan, vai onko kuvailtu käytös yksinkertaisesti voimakkaasti vastoin vastaajien oikeustajua. *Mie vaan* tuntee pöyristyksen ja raivon lisäksi kuitenkin muutakin: hänellä on *paha mieli*, ja myöhemmissä viesteissä hän lisää, miten *sydanta sarkee pojan puolesta (...)*. Nimimerkki *mitäh* vastaakin hieman muista poike-ten lukemaansa:

12) **mitäh**: Voi poika raukka! Kuinka voi olla noin hirveä mummi! Otan osaa pojan puolesta! Koita vaan kertoa kuinka rakas hän on teille. Ja että mummi on vähän tyhmä kun sanoo niin. Kerro vaan kuinka ihana hän on TEILLE. Kauhea tilanne! Meillä ollut samaa.. Tiedän miltä äidistä tuntuu...

Hänellä on siis vastaavia kokemuksia itsellään, minkä johdosta hän näyttää reaktionsa pohjalta samastuvan ennemmin sydänsärkyyn kuin pöyristymiseen. Viestissä on myös konventionaalisia empaattisia konstruktioita, kuten *voi poika raukka, otan osaa pojan puolesta ja kauhea tilanne!* Tämän kaltaiset rakenteet ovat siis varsin tavanomaisia keinoja ilmaista empatiaa. Aiemmin mainitut, vihaisemmat ja pöyristyneemmät reaktiot, kuten *voi vittu mikä ihminen tai törkeetä*, osoittavat tässä kontekstissa niin ikään samanmielisyyttä eli sitä, että ollaan ikään kuin samalla puolella. Ne eivät kuitenkaan ole reaktioina tavanomaisimpia. Tässä tapauksessa ne toimivat hyvin, sillä kuvattu tapaus herättää voimakkaita tunteita, mutta nimimerkin *mitäh* konventionaalisemmat reaktiot ovat mielestäni myötätuntoisempia ja sikäli empaattisempia. Ne eivät pelkästään osoita samansuuntaista raivoa, vaan niillä halutaan tehdä jotakin keskustelun aloittajan hyväksi: osoittaa myötätuntoa. Vastausviestit tässä ketjussa näyttävät kuitenkin järjestään olevan minä–sinä-suhteessa aloitusviestin kanssa, niin voimakkaita reaktiot ovat.

Kaksplus-sivuston keskustelujen perusteella vaikuttaa siltä, että on mahdollista, että tietokonevälitteisessä vuorovaikutuksessa ihmiset saavat ”tunnetartunnan” lukemastaan. Tunnetartunnan saaminen hankaloituu, jos kirjoittaja epäonnistuu tunteidensa kuvailussa tai jos lukija valikoi viestistä vain itseään liikuttavimmat osat ja reagoi niiden pohjalta. Jos lukijoilla taas on vastaavia kokemuksia omasta takaa, he pystyvät samastumaan aloitusviestin kirjoittajaan huomattavasti paremmin, jolloin empaattinen reaktiokin voimistunee.

Voimahali.fi

Voimahalifoorumi on keskustelupalsta, jonka pääasiallinen tarkoitus näyttää olevan kanavan tarjoaminen tunteiden purkamiselle. Kuten muillakin keskustelupalstoilla myös voimahalifoorumilla aiheet vaihtelevat laidasta laitaan, mutta valtaosa viestiketjuista keskittyy valittamiseen. Tässä muutamia otsikoita: *Kyllähän vituttaa! Osa 15, vitun sade, perkeleen posti!*, *Duunivitutus osa 2*, *Pieniä ärsytyksiä 3*. Sisällöltään nämä ovat keskenään aika samanlaisia. Valitetaan jostakin, kirotaan jotakin ja haukutaan ”idiotteja”.

Voimahalifoorumin viestiketjut muodostuvat siten, että kukin kirjoittaja ikään kuin lisää listan päätteeksi oman purkauksensa aiheesta. Dialogisuutta on siis yllättävän vähän, joskin kirjoittajat tuntuvat saavan toistensa viesteistä lisää pontta omaan ärsytykseensä ja kommentoivatkin toistensa viestejä, jos voivat niihin samastua. Havainnollistan tätä esimerkeillä ketjusta, jonka otsikko on *Masennustriidi IV*:

13) **MollySue**: Enemmän kuin kakka. Sattuu ihan saatanasti. Ambulanssin äänet muistuu mieleen, kaikki tähän asti yritetty tuntuu niin hiton turhalta. Ja miksei mulla ole ketään luokse voisni mennä ja huutaa tämän itkun. Tässä sitä jäädään viljelemaan paniikkikohtausta. Vittu.

Hippu: Mä haluan itkee ja jutella ja selvittää juttuja miehen ja äitin kanssa, mutta mies on vaa nukkunu siitä asti, ku tulini kotiin joskus klo 17:30 ja äiti asuu ihan eri kaupungissa eikä puhelimessa voi mitään oikeeta puhua.

Joulu tulee ja vituttaa, mutta kukaan ei vielä halua "stressaa" siitä, mutta se vaan pyörii mielessä jatkuvasti, enkä tiä yhtään mitä tulee tapahtumaan ja missä ja mun pitäis olla 2-3:ssa kaupungissa saman päivän aikana.. Ja oon muutenki ihan sekasin ja itkunen ja mikään ei onnistu ja mitään ei jaksa tehdä.

Paska.

Peanut: Eilen se sitten iski tajuntaan koko voimalla.. Tästä taudista ei voi parantua koskaan.. Tuntui kuin koko elämä ois romahtanut kerralla kasaan. Masentaa kun särkee koko ajan jotain paikkaa. Ja missä nyt on ne "tosi ystävät"...? Eipä ole näkynyt.. Kertaakaan ei ole kuulunut, että hei, miten sinä voit... No ei tässä auta kuin yrittää selviytyä yksin ja avomiehen voimalla tästä... HV vaan "tosi ystävät"

karvakasa: :(Ei väkisin sitten.

Eden: Ihan paska olo, eikä edes mitään syytä tähän. :(

putte: nyt :(

Listamani viestit ovat ketjussa peräkkäisiä. Näyttää siis siltä, että kukin kirjoittaja keskittyy vain oman pahan olonsa purkamiseen, sillä toisten purkauksia kommentoidaan vain vähän. Tämä on huomionarvoista, koska useat viestit ovat selkeästi empatiahakuisia, mutta empatiaa ei ole jaossa tilanteessa, jossa kaikki rypevät omassa kurjuudessaan. Tässä kohden on jälleen hyvä palata minä-se-käsitteeseen. Kun oma ahdinko tai paha olo on päällimmäisenä mielessä, muiden kirjoittajien huolista ei jaksa kiinnostua. Tuntuu merkilliseltä lukea tämän kaltaista ketjua ensimmäistä kertaa, sillä useimmat viestit vaikuttavat siltä, että niiden kirjoittaja kaipaa nimenomaan huomiota, mutta harva suo sitä kuitenkaan toisille. Kyse voi kuitenkin olla keskustelupalstalle ominaisesta tyylistä: ketjuissa kuuluu vain valittaa ja purkaa tunteita. Ehkä kokemus vertaistuesta tulee juuri siitä, että kaikilla muillakin tuntuu olevan vähintään yhtä kamalaa. Kyse ei siis ole välttämättä niinkään itsekeskeisestä kuin kollektiivisesta ryvennästä.

Minä-se-käsite sopii kuvaan vielä yhdessä Voimahalifoorumilta poimimassani esimerkissä. Kyseessä on hyvin samanlainen tilanne kuin ensimmäisessä esimerkissä, jossa nimimerkki *harmaus* sai Kaksplus-sivustolla osakseen empatian lisäksi myös tyylympiä kommentteja. Tässä Voimahalifoorumin tapauksessa nimimerkki *Pahapeikko* kirjoittaa ensin *Eropulina VI* -ketjussa noin 1 000 -sanaisen kuvaelman omasta hankalasta parisuhdetilanteestaan. Nimimerkki *Runx* vastaa hänelle:

14) **Runx**: ^Et sä kuitenkaan mihinkään lähde. Lahnaat vaan, ja ruikutat. Myyt hevosen, myyt ehkä muutakin omaisuuttasi, myyt sitä sun tätä, otat velkaa, ja pilaat omasi & kersasi elämän, kun roikut siinä haikailemassa sitä ihmistä, jota sun miehestäsi ei tule. Et sä pysty sitä herättämään tai muuttamaan. Itsesi pystyisit, ja sulla olisi velvollisuuskin se tehdä lapsen vuoksi, mutta

se nähtävästi jää kerta toisensa jälkeen vain teoreettiseksi vaihtoehdoksi. Niin kauan kun olet tuollainen vässykkä, ansaitset sen paskan.

Runx laittaa heti edellisen perään toisenkin viestin:

Ja noi kaikki miehen kannattelut ja muut aikaisemmat lässytykset siitä, että sun täytyy huolehtia hänestä tms, ovat vain tekosyy omalle vässykkyydellesi. Onhan toi nähty. Sitä paitsi mistä sinä tiedät, ettei mies pärjäisi ryhdikkäämmin ja jopa paremmin ilman sinua? Jospa sä ruokit tiedostamattasi siinä noita piirteitä, jospa se pakenee teidän suhdetta sulkemalla sut pois, ja uppoamalla pelien jne. maailmaan.

Runxin tarkoitus voi olla kaikessa tylyydessään ja suorapuheisuudessaan herättelevä: potkia *Pahaapeikkaa* niin sanotusti takamuksille, jotta hän saisi itse korjattua tilanteensa. On kuitenkin vaikea tässäkään tapauksessa kuvitella, että kasvokkaisessa tilanteessa jaettaisiin neuvoja vastaavalla tyylillä. Siksi on mahdollista tulkita *Runxin* lähes julman suorapuheisuuden johtuvan esineellistävistä se-suhtaumisesta: ihminen tekstin takaa unohtuu. Vai haluaako *Runx* tahallaan pahoittaa *Pahanpeikon* mielen, onko kyse fleimauksesta? Käyttäjäprofiiliensa mukaan molemmat kirjoittajat ovat olleet kirjautuneena palstalle jo monia vuosia, joten on mahdollista, että he tuntevat toistensa internetidentiteetit ja henkilöhistorian entuudestaan, mikä saattaisi osaltaan tehdä suorapuheisuuden luonnollisemmaksi. Monet muutkin kirjoittajat kommentoivat *Pahanpeikon* tilannetta samaan tyyliin, joskin astetta kannustavammin ja tsemppaavammin. Ensilukemalta ihmettelin, miksi toisten ihmisten ongelmia pitää kommentoida niin kyynisesti ja julmasti. Toisaalta palstalla tämän tyyliseen viestintäkäyttäytymiseen on luultavasti totuttu. Ehkä kyse on konvergenssista eli viestintäkäyttäytymisen mukautumisesta. Voimahalifoorumi on ollut olemassa jo pitkään, ja sillä on omat vakiokäyttäjänsä. Pidän todennäköisenä, että kanavan viestintäkäyttäytyminen on aikojen saatossa mukautunut tietynlaiseksi. Voimahalifoorumi vaikuttaa sen kokoiselta sivustolta, että tämä on mahdollista. Kyyninen ja suorapuheinen tyyli sopii koko palstalle, jonka perimmäinen tarkoitus lienee negatiivisten tunteiden purkaminen ja valittaminen. Oli tämä viestintätapa tulkittavissa sitten mukautuneeksi tyyliksi tai minä-se-käsitteen ilmentymäksi, empatiasta siinä ei mielestäni ole kuitenkaan kyse – siinäkään tapauksessa, että *Runxin* tarkoitus olisi pohjimmiltaan hyvä.

Lopuksi

Tarkastelin tässä artikkelissa internetin keskustelupalstoilla esiintyvää empatiaa. Teoriataustana käytin Golemanin *Sosiaalinen äly* -teoksessa sekä tietokonevälitteisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa esitettyjä huomioita. Olen esimerkeillä havainnollistanut sitä, että kirjoitetun kielen varassa voi siirtyä tunteita ja empatiaa, sekä toisaalta sitä, että kasvokkaisuuden puuttuminen tietokonevälitteisestä vuorovaikutuksesta voi myös luoda ongelmia etenkin empaattisten reaktioiden synnyn kannalta.

Empatia vaatii keskittymistä toiseen ja henkistä läsnäoloa. Aina ei voi tietää, on-

ko reaktio aitoa empatiaa vai vain muodollista reagointia. Internet ympäristönä luo tähän ilman muuta omat haasteensa. Lisäksi raja sympatian ja empatian välillä on liukuva. Voi olla, että esittelemissäni esimerkeissä ollaan lähempänä sympatiaa kuin empatiaa: viestit herättävät enemmän lukijoiden omia tunteita kuin siirtävät heihin kirjoittajan tunteita. Useimmissa vastauksissa mainitaankin omista kokemuksista tai saatetaan jopa suoraan sanoa: ”tiedän miltä susta tuntuu”. Kuvattu tilanne tunnustetaan, mutta se saa ajattelemaan pikemminkin omaa kuin kertojan tilannetta. Näin voi toki käydä myös kasvotusten: ystävän kertomus muistuttaakin omasta tilanteesta, jolloin ystävää voi olla helpompi ymmärtää. Toisaalta voi käydä niinkin, että oman tilanteen ajattelu ei jätä tilaa ystävän tunteiden huomioimiselle. Internetin mahdollistama kasvottomuus ja anonymiteetti voivat osaltaan heikentää toisen ihmisen tunteisiin samastumista tilanteessa, jossa oma vastaava tilanne on palautunut mieleen.

En kuitenkaan pidä mahdottomana tuntea empatiaa kirjoitetun kielen varassa olevan vuorovaikutuksen pohjalta. Siinä missä internet asettaa vuorovaikutukselle rajoja ja reunaehtoja, se myös mahdollistaa sellaisia asioita, joita kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa ei pääse kokemaan, kuten anonymiteetin. Käsittelemissäni esimerkeissä anonymiteetti on ratkaisevassa osassa, sillä viestit ovat henkilökohtaisia ja ventovieraille kerrottuja. Kuten tämän artikkelin alussa Kravun ja Louramon pro gradu -tutkielmas- ta referoin, vaikuttaa siltä, että anonymiteetti mahdollistaa vapaamman ilmaisun ja tekee henkilökohtaisista asioista puhumisen helpommaksi. Lisäksi anonymiteetin suojista on helpompaa saada ja antaa sosiaalista tukea. Esimerkeissäni on kuitenkin useita viestejä, joissa sosiaalista tukea ei olla halukkaita antamaan. Tämä voi johtua monista tekijöistä, esimerkiksi anonymiteetista (esim. fleimaus), kasvokkaisuuden ja sosiaalisten vihjeiden puutteesta ja mukautuneesta viestintätäytyylistä, jotka johtavat minä–se-ilmioon. Keskustelukumppanit voivat kuitenkin luoda internetinkin välityksellä syvän yhteyden, joka ei ehkä synny käden käänteessä, pelkillä satunnaisilla keskustelupalstaviesteillä.

Palatakseni vielä Golemanin skeptiseen asenteeseen kasvotonta kanssakäymistä kohtaan haluaisin todeta seuraavaa: ehkä loppujen lopuksi ei ole merkitystä, onko kyse empatiasta, sympatiasta vai myötätunnosta, kunhan kokee saavansa vertaistukea. Sitä internetin keskustelupalstoilta tuntuu löytyvän. Toisten kokemukset voivat liikuttaa silloinkin, kun ei itse ole kokenut vastaavaa. Kirjoitetun kielen pohjalta on nimittäin helppo kuvitella, miltä toisesta tuntuu: ilmaisutavat ja sanojen merkitykset voivat luoda voimakkaankin tunnetartuntapinnan. Kirjoitettu kieli voi niin toimia erittäin voimakkaana välineenä tunteiden herättämisessä, vaikka tunteet eivät sellaisenaan kirjoittajasta lukijaan siirtyisikään.

Jutta Salminen

Kolmen pennin ooppera etäännyttää, ilmiantaa ja parodioi

Vieraannuttaminen ja empatia Bertolt Brechtin ja Kurt Weillin musiikinäytelmässä
Kolmen pennin ooppera

Kuninkaan ratsastavan lähetin on aina välttämättä ratsastettava sinne, missä porvaristo jouuu kasvotusten oman maailmansa kanssa.

– B. Brecht (1998: 18)

Käsittelen tässä artikkelissa vuonna 1928 ensiesityksensä saanutta musiikinäytelmää *Kolmen pennin ooppera* (*Dreigroschenoper*; tunnetaan myös nimellä *Kerjäläisoppera*), jonka on käsikirjoittanut Bertolt Brecht ja säveltänyt Kurt Weill.²⁸ Tarkastelen tätä teosta sekä Brechtin sitä koskevia kommenttimerkintöjä hänen kehittämänsä eepisen teatterin vieraannuttamiskäsitteen näkökulmasta. Tässä kokoelmassa monelta kannalta käsiteltävää empatiaa lähestyn siis lähinnä vastakohtaisuuden kautta. Vieraannuttaminen ja empatia kytkeytyvät toisiinsa samastumisen käsitteen myötä. Vieraannuttamisefektin (*Verfremdungseffekt*) yksi pääperiaatteista on, etteivät niin katsoja kuin näyttelijäkään saisi tunnetasolla tiedostamattomasti samastua ja eläytyä näytelmään. Oman persoonan ja tarinan välittämän todellisuuden välillä on säilytettävä – tai siihen on luotava – etäisyys. Näin vieraannuttaminen esittäytyy vastakkaisena perinteiselle tunnesamastumista korostavalle aristoteeliselle teatteriperinteelle. (Brecht 1967: 166–167; 212–213.) Brechtin vieraannuttamista hyödyntävät draamat voidaan nähdä oikeastaan itsessään empatiaa tai ainakin empatiaan vaadittavaa samastumista torjuvana genrenä. Tosin empatia ja samastuminen, tai tässä tapauksessa niiden torjuminen, toteutuu tekstiin nähden metatasolla: katsojien ja näyttelijöiden suhteessa tekstiin.²⁹

Tarkastelen vieraannuttamista *Kolmen pennin oopperassa* ainakin kolmella tasolla. Selvimmin eepisen teatterin teoriaan kytkeytyvät kaksi näistä näkökulmista: se, mitä ohjeita Brecht on antanut näyttelijöille heidän suhteestaan roolihahmoihinsa, sekä se, mitä Brecht kirjoittaa katsojan ja tämän teatterikappaleen välisestä vuorovaikutuksesta. Aloitan näiden teemojen tarkastelulla ja etenen niistä näytelmän juonen kautta siihen, kuinka itse näytelmätekstistä välittyvät Brechtin vieraannuttamisteoriaa koskevat käsitykset. Näytelmätekstistä tutkin myös sitä, millaisiksi roolihahmojen väliset suhteet

²⁸ Tekstin esikuvana toimii John Gayn käsikirjoittama vuonna 1728 ensi-iltansa saanut balladiooppera *The Beggar's Opera*, jonka Elisabeth Hauptmann on kääntänyt saksaksi.

²⁹ Ajatus brechtalaisista draamoista empatiaa torjuvan genren edustajina nousi esille Kieli ja empatia -kurssilla keväällä 2010, kun suhteutimme vieraannuttamisen teoriaa kurssilla käyttämämme käsitteelliseen kolmijakoon: jakoa empatian hakemiseen, osoittamiseen ja torjumiseen. Kaikkia näitä ilmiöitä voidaan tarkastella sekä kielen konstruktoiden, kielellisten toimintojen että kokonaisten tekstilajien tasolla.

– eli mahdolliset empatian esiintymisyhteydet – kuvataan. Uskallan asettaa kysymykseksi muotoon ”*kuinka* vieraannuttaminen näkyy” eli lähteä siitä oletuksesta, että se joka tapauksessa näkyy tässä teoksessa seuraavasta syystä: Monet lähteet tukevat ajatusta, että *Kolmen pennin ooppera* oli pioneeriteos koko eepin teatterin teorian kehittämisessä. Brecht itse kirjoittaa: ”*Kolmen pennin oopperan* esitys vuonna 1928 oli eepin teatterin onnistunein demonstraatio.” (Brecht 1967: 19, 196.)

Lienee vielä paikallaan huomauttaa, että aiheen lievän monitieteisyyden vuoksi analyysini ei kohdistu niinkään yksittäisiin kielellisiin ilmauksiin tai rakenteisiin vaan teema- ja käsitteiden ilmiöihin. Lisäksi on sanomattakin selvää, että aihe mahdollistaisi varmasti erittäin laajan tutkimuksen tekemisen. Näin ollen tämän artikkelin mitoissa käsittely ei ole kovinkaan systemaattista vaan enemmän joitakin kiinnostavia havaintoja kokoavaa esseistisempää maalailua. Sen sijaan, että kohdistaisin jonkin tarkan tutkimuskysymyksen rajattuun aineistoon, sukellan näytelmätekstin läpi eepin teatterin vieraannuttaminen uimalaseinani ja katson, mitä haaviin jää.

Vieraannuttaminen käsitteenä ja normina

Eepin teatterista ja vieraannuttamisesta esiintyy erinäisiä monesti virheellisiäkin käsityksiä.³⁰ Yksi keskeinen virhekäsitys on itse asiassa se, että Brechtin teatterinäkemykset muodostaisivat yhtenäisen ja ristiriidattoman teoriakokonaisuuden. Saksalaisen teatteriteoreetikon Werner Hechtin mukaan³¹ Brecht hyödynsi näytelmissään ja teatterin tekemisessä ylipäättään hyvin laaja-alaisesti erilaisia muotoja ja keinoja. Tämän vuoksi brechttiläistä draamaa ilmiönä on hyvin vaikeaa paketoita siististi tekemättä ajatuksille niitä yksinkertaistavaa väkivaltaa. Brechtin näkemysten ajallisesta muuntumisesta ja heterogeenisyydestä huolimatta pyrin avaamaan seuraavaksi hänen käyttämänsä vieraannuttamisen käsitettä siltä osin kuin on juuri *Kolmen pennin oopperan* kannalta olennaista. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että käsitteen eri puolista ei muodostu yhtenäistä ja ristiriidatonta kokonaisuutta.

Keskeinen käsite vieraannuttamisessa on kritiikki – useammallakin tasolla: Brecht kehitti eepistä teatteria ensinnäkin kriittisesti vastakohtaksi perinteiselle eläytymistä vaativalle teatterille. Lisäksi tähtäimenä eepin teatterissa on katsojan kriittinen asenne katsomaansa. Tämän kritiikin tulisi olla kaksinkertaista: katsoja kyseenalaistaa sen, ”onko näyttelijä oikeassa” esittämisessään, sekä reflektoi näytelmän välittämää maailmaa mieltien, onko sen jäätävä esitetynlaiseksi (Brecht 1967: 166). Brecht siis halusi kritiikkensä kautta saada myös katsojan kritisoimaan näkemäänsä. Jos katsoja tunnetasolla samastuu katsomaansa, hän ottaa kaiken annettuna eikä kyseenalaista teat-

³⁰ Näitä virhekäsityksiä on koottuna Brechtin teoksen *Kirjoituksia teatterista* alussa. Virhekäsityksiä ovat muun muassa se, että eepin teatteri olisi kaikkia emootioita vastaan, ja se, että eepin teatteri olisi viisasteleva ja intellektuelli teoria, jolla ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa. (Ks. Brecht 1967: 19–20.)

³¹ Werner Hecht on kirjoittanut jälkisanat lähteenä käyttämäni *Kirjoituksia teatterista* -kokoelmaan. (Ks. Brecht 1967: 420–422.)

terin välittämää todellisuutta tai arvoja. Brechtin mukaan katsojan tulee siis pysytellä itsenäisenä ja tiedostavana subjektina, jonka suhde tarinaan ei synny automaationa. Tästä tietoisesta ja irrallisesta suhteesta seuraa Brechtin mukaan yhteiskunnallista vaikuttamista ja aktiivisuutta sekä lisääntyvää ymmärrystä esitettävistä ilmiöistä (mts. 163). Brecht lähteekin siitä, että katsoja on subjekti, jolla on esityksen aiheeseen liittyviä omia intentioita – ei vain passiivinen sivustaseuraaja (mts. 164). Vastavuoroisesti empaattinen samastuminen Brechtin mukaan jo lähtökohtaisesti estää teatterin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden (mts. 212).³²

Jotta kuvatun kaltainen kriittinen suhde katsojan ja teatteriesityksen välille syntyy, tulee myös näyttelijöiden suhteen rooleihinsa noudattaa eepin teatterin periaatteita. Analogisesti myös näyttelijöiden tulee välttää täydellistä samastumista rooliinsa. Vieraannuttamisessa lähdetään siitä, että näyttelijä *ei ole* roolinsa vaan että hän *esittää* sitä. Tämä ulkopuolisuus saattaa vaikuttaa tunteet riisuvalta ja kylmäkiskoiselta laskelmoinnilta. Brechtin mukaan vieraannuttaminen ei kuitenkaan hävitä tunteita, vaan ainoastaan ohjaa intressit ja tunteet yhteen; eläytymisen kautta syntyy tiedostamattomia tunteita, jotka usein toimivat salakavalasti hallitsevien eduksi. Kun tunteet eivät sikiä katsojassa hallitsemattoman samastumisen kautta vaan vieraannuttamisen myötä heräävän tiedostamisen kautta, ovat tunne ja kriittinen suhtautuminen tasapainossa. (Mts. 213.)

Yhteiskunnallisten vaikuttamispyrkimysten kautta vieraannuttaminen on hyvin keskeistä *Kolmen pennin oopperassa*, näytelmäteoksen kantava ajatus kun on kapitalistisen maailmanjärjestyksen kritiikki. Luon vielä katsauksen siihen, kuinka Brecht tekstissään *Kommentteja Kolmen pennin oopperasta* (samassa niteessä näytelmäkirjoituksen kanssa) ohjaa soveltamaan vieraannuttamista juuri tässä näytelmässä. Nämä ohjeet ovat siis eepin teatterin ensiaskelia. Brechtin kommenttiteksti on sisällöltään kahtalainen: toisaalta se on eepin teatterin selväsanainen ja normatiivinen³³ manifesti, toisaalta taas innovatiivisissa sanankäänteissään ja aiheiden nopeiden sivuamisten myötä hyvinkin kryptistä tekstiä. Katsojan aktiivista roolia Brecht painottaa heti ensiriveiltä lähtien. Teatterin olisi kasvatettava katselijoistaan ammatti-ihmisiä, jotka suhtautuvat epäluuloisesti teatteriin. Katsojan tulee nähdä itsensä ennemmin objektina kuin subjektina suhteessa näyttämöllä esitettyihin asioihin. (Brecht 1998: 5.) Katsojan ja näytelmän suhteen luominen on pääasiassa näyttelijöiden sekä yleisemminkin teatterin toteutuksen tehtävä. Siksi Brecht ohjeistaa moninaisesti teatterin tekijöitä, ja lähestynytsekin asiaa tästä näkökulmasta.

Teatterin kirjallistaminen on yksi Brechtin päämääristä. Tähän missioon kuuluvat myös *Kolmen pennin oopperaan* sisältyvät näkyvät otsikkotaulut. Kun kohtauksen otsikko näytetään katsojalle, ei riitä, että katsoja tunnistaa lavalla näkemänsä asian tai

³² Tästä väittämästä voidaan toki olla montaa mieltä. Neurotieteistäkin tukea saanut Lippsin ajatus siitä, että ”itse” toimii mallina toisten mentaalisen elämän ymmärtämisessä, on mielenkiintoinen tässä yhteydessä (Stanford Encyclopedia of Philosophy, s.v. *empathy*; Goleman 2007: 47–48). Eikö voisi väittää, että näytelmähenkilöiden ”kokemusten” ja ”ajatusten” ymmärtäminen on välttämätöntä esitettyjen asioiden käsittämiseksi sekä tätä mahdollisesti seuraavalle yhteiskunnalliselle aktiivisuudelle?

³³ Normatiivisuudesta henkii muun muassa usein toistuva nesessiivinen *on tehtävä* -rakenne; ”näyttelijöiden on vältettävä...” ja ”on osoitettava...”. Lisäksi monet ohjeet esitetään kuin jo toteutuneina indikaatiivimuotoisen preesenslauseen myötä: ”Alkaessaan laulaa näyttelijä siirtyy yhdestä toiminnosta toiseen.”

tilanteen; näyttelijöiden on pidettävä katsoja kiinni tarinassa kehittyneemmän aiheen käsittelyn avulla. Otsikoiden käyttö kytkeytyy Brechtin mukaan myös siihen, ettei katsoja lähde ajattelussaan siitä, että esitetty asia on joka tapauksessa olemassa. Otsikko ohjaa siis kyseenalaistamaan. (Mts. 6–7.) Samaan ilmiöön liittyy myös Brechtin vaatimus siitä, että näyttelijöiden tulisi pystyä osoittamaan asioiden yhteyksiä myös näytelmän juonen ulkopuolelle. Toisin sanoen näytelmän teemojen ja niiden käsittelyn tulee linkittyä todelliseen elämään. (Mts. 12.) Kuvattava todellisuus – joka siis vieraannuttamisen kautta on alleviivatusti eri kuin tosielämä – tarjoutuu katsojan aktiivisuuden kohteeksi (Brecht 1967: 161). Kaikki tämä tapahtuu muun muassa näyttelijöiden ja katsojien suoran vuorovaikutuksen kautta.

Perinteinen aristoteelinen teatteri korostaa todellisuuden illuusiota, jota on havainnollistettu esimerkiksi neljännen, teatteriesityksen ja katsojien välissä olevan seinän käsitteellä. Tämä seinä poistetaan eepissä teatterissa. Ohjetekstin kohdassa *Viitteitä näyttelijöille* Brecht toteaa, että vieraudesta ja etäisyydestä huolimatta näyttelijä kääntyy suoraan katsojan puoleen. Samassa yhteydessä Brecht eksplisiittisesti ohjeistaa, ettei katsojaa saa ohjata eläytymisen tielle. (Brecht 1998: 11.) Kun Brecht lisäksi kutsuu näytelmän esittämistä ”aineiston välittymiseksi”, vahvistuu mielikuva siitä, että on tarkoitus tunnelmien ja samastumiskohteiden sijaan tarjota katsojalle ajateltavaa ja prosessoitavaa. Tätä tukee vielä yleistysten merkitys: Brecht painottaa, ettei yksittäisten tapausten ja toimintojen esittäminen riitä vaan että teatterin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden taakamiseksi tilanteiden on nouseva yleistettävien käsitteiden tasolle. (Mts. 12.)

Kolmen pennin ja kurjien olosuhteiden ooppera

Kolmen pennin ooppera kertoo ”kerjäläisten kuninkaasta” Jonathan Peachumista, tämän tyttärestä Polly Peachumista, maantierosvosta Puukko-Mackiestä (Macheath) ja korruptoituneesta poliisista Tiikeri-Brownista. Peachum pyörittää Lontoon Sohossa monopoli- asemassa kerjäläisbisnestä ”Kerjäläisten ystävä” -nimisen yhtiön omistajana. Hän kertoo näytelmän ensihetkillä suoraan yleisölle: ”Minun liiketoimeni on liian vaikea, sillä ammattini on inhimillisen säälin herättäminen.” (Brecht 1998: 25.) Peachum siis pestaa alueen kerjäläiset, varustaa heidät tarkoin harkittuihin rooleihin ja vaatii oman osuutensa heidän kerjuistaan. Puukko-Mackie on maantierosvojoukon kovamaineinen johtohahmo, joka on pitkään välttynyt kiinnijäämiseltä Tiikeri-Brownin ystävyysvuoksi. Kun Puukko-Mackie viettelee Polly Peachumin kanssaan naimisiin, intoutuu tämän isä herra Peachum tyttärensä menetyksestä hurjistuneena kuitenkin päsmäröimään Mackien kiinniottamista. Lähes hirteen Mackie joutuukin, mutta lopulta kuninkaan ratsastava lähetti saapuu kuin toisesta todellisuudesta armahtamaan roiston kuningattaren kruunajaisten vuoksi. Palaan tämän absurdin loppuratkaisun merkityksiin myöhemmin.

Näytelmän läpikäyviä teemoja ovat olosuhteiden kelvottomuus ja sitä kautta porvarillisen maailmanjärjestyksen kritiikki. Näytelmän henkilövalikoimalla pyritään osoit-

tamaan, kuinka oikeastaan porvari on suurempi rikollinen kuin lakia rikkova roisto. Puukko-Mackien sanat hänen käydessään kohti hirsipuuta tiivistävät tämän oletuksen:

1) Me pienet porvarilliset näpertäjät, jotka työskentelemme rehellisillä sorkkaraudoilla pienten liikkeenomistajien nikkelikassojen kimpussa, joudumme suuryrittäjien jalkoihin, suuryrittäjien, joilla on takanaan pankkien mahti. Mitä on tiirikka osakkeen rinnalla? Mitä on pankkiryöstö pankin perustamisen rinnalla? Mitä on miesmurha miehen pestauksen rinnalla? (Brecht 1998: 112.)

Tätä asennetta kuvastaa myös Brechtin kirjoittama ohjeteksti liikemies Peachumin roolista:

2) Hän on epäilemättä roisto – –. Hänen rikoksensa on hänen maailmankuvassaan. Kaikessa inhotavuudessaan tämä maailmankuva ansaitsee rinnastuksen jonkun toisen suuren rikollisen saavutuksiin, ja kuitenkin Peachum seuraa vain ’ajan henkeä’ suhtautuessaan kurjuuteen tavarana. (Brecht 1998: 8.)

Kun Puukko-Mackie hirsipuun hämmöittäessä esittää laulun, jossa hän pyytää kaikilta anteeksi, korostuu samalla roistojen hyvätapaisuus, minkä kautta porvarillisuus ja roistous nostetaan vähintään rinnakkain. Sama ilmiö on esillä myös aiemmin roistoporukan osoittaessa kohteliasta ja pedanttia suhtautumista ryöstöjen kohteiksi joutuneiden ihmisten kohtaloihin (ks. Brecht 1998: 34). Brecht itse kirjoittaa myös selkeäsanaisesti: ”Näytelmä osoitti, että porvariston ja katurosvojen sielunelämä on läheistä sukua.” (Brecht 1967: 196.)

Kolmen pennin oopperassa esitetään maailmanjärjestys ja ihmisen toimet tässä maailmassa kauttaaltaan kriittisessä valossa. Läpikäyvä kysymyksenasettelu onkin se, onko lopullinen syyppä kurjuuteen ihminen vai olosuhteet. Teemaa käsitellään etenkin teoksen lauluissa. Laulussa *Ihmisten olosuhteiden epävakaisuudesta* päädytään lopulta siihen johtopäätökseen, että ihminen kyllä yrittää tehdä hyvää, mutta olosuhteet estävät nämä pyrkimykset. Laulun viimeiset sanat paketoivat näkemyksen: ”Ja maailma kun sellainen / niin minkä mahtaa ihminen!” (Brecht 1998: 58–61.) Ihminen ei kuitenkaan ole olosuhteiden syyllisyyden vuoksi viaton, sillä toisen näytöksen finaalissa kuoro laulaa: ”Pois harhaluulot! Itse näätte sen: / vain konnantöistä elää ihminen!” (Mts. 87.) Olosuhteet siis turmelevat hyväksi tarkoitettun ihmislajin. Monesti laulujen tekstit äityvät myös suoraan moralisointiin. Esimerkiksi Peachum laulaa tyttärestään näytelmän alkuvaiheilla: ”Minne vie / moinen riettaus ja touhu tolkuton? / Synnin tie / synnin tie se on ja johtaa turmioon.” (Mts. 33.)

Tämä turmiollisten olosuhteiden vaikutus näkyy näytelmässä myös roolihahmojen persoonien ja toimintojen tasolla: moraalista toimintaa, rehellisyyttä tai empaattista suhtautumista toisiin ihmisiin saa toden teolla hakea. Esimerkiksi Puukko-Mackie pettää naisiaan – siis useita – surutta. Tiikeri-Brown taipuu lopulta pettämään Mackien luottamuksen, samoin ilotytöt, jotka hänet lopulta kavaltavat. Kaiken kaikkiaan ihmissuhteita määrittää oman edun tavoittelu ja vilpillinen teeskentely.

Jännittävää on, että esimerkiksi *sääli* ja tätä kautta jonkinlainen toisen aseman huomioiminen nousee puheen tasolla esiin näytelmän aikana useasti. Kuitenkaan toi-

seen henkilöön kohdistuvaa aidon empaattista suhtautumista ei tunnu löytyvän.³⁴ Empatia ilmenee siis vain hypoteettisena, maailmassa jossain määrin mahdollisena, mutta kuitenkin hyvin epätodennäköisenä asiana, jota ei puhtaana jalona ilmiönä esiinny. Kuvaavaa on, että Peachum pyrkii ammatikseen herättämään ihmisissä sääliä omaa taloudellista etua ajaakseen ja riistoa edistääkseen. Empatia on siis vain kapitalistin pelinapula, mikä tekeekin käsitteen *sääli* käyttämisestä luontevaa. Näkisin, että *säälin* käsite mahdollistaa empatian toiminnallisen komponentin puuttumisen; sääliä tunteva ihminen suhtautuu myötätuntoisesti toiseen, muttei välttämättä tee mitään toisen olon parantamiseksi. Sääliminen on myös empatiaa herkemmin näennäistä tai suorastaan valheellista. Tämä juontuu mahdollisesti siitä, että käsitettä *sääli* käytetään myös viittaamassa halveksivaan tai vaivaantuneeseen suhtautumiseen (KS: s.v. *sääli*).

Kolmen pennin oopperassa näyttäytyvää empatian (jota sanaa ei siis koko näytelmässä esiinny) käsittelyn tasoa voi selvittää nähdäkseni kielen ja tunteen eri tason kytköksillä; tunnetta voidaan toisaalta *kuvata* ja toisaalta *ilmaista* kielen avulla (ks. Kövecses 2000: 2–3, Siirainen 2001: 13). Jos empatia ajatellaan tuoksi tunteeksi, on ero siinä, osoitetaanko empatiaa vai kuvataanko tilanteita, joissa osoitetaan tai voitaisiin osoittaa empatiaa. *Kolmen pennin oopperassa* siis näytetään tilanteita ja ilmiöitä, joissa empatia ilmiönä olisi (jos se toteutuisi) relevantti. Aitoja empatiaa osoittavia kielellisiä ilmauksia sen sijaan ei tekstissä juurikaan esiinny. Raadollista maailmankuvaa välittää myös Filch-kerjäläisen inhimilliset tunteet tuomitseva Peachumin lausahdus: ”Hän tuntee sääliä! Teistä ei ikimaailmassa tule oikeata kerjäläistä! Tuollainen kelpaa korkeintaan ohikulkijaksi!” (Brecht 1998: 29.) Tämä alleviivaa edellä esittämäni tulkintaa siitä, että empatia on näytelmässä kapitalistin sääliksi kutistama ja omiin tarkoituksiinsa valjastama hyödyke, jonka aito ja spontaani esiintyminen on vähintään vaarallista.³⁵ Peachum joutuu silti toteamaan, etteivät parhaimmatkaan säälireseptit aina tuota oikeaa tulosta: ”Minkä minä sille mahdan, että ihmisten sydämet ovat piikiveä. – – Viidessä minuutissa minä teen kenestä tahansa niin sydäntä särkevän hylkiön, ettei koirakaan voi pidättää kyyneliään. Minkä minä sille voin, ettei ihminen itke!” (Mts. 54.) Silti tämäkin myönnytys tuntuu olevan enemmän vain turhautumista oman reseptin toimimattomuudesta kuin todellista oikeutusta aidoille inhimillisille tunteille.

Edellä mainitsemastani teoksen läpikäyvästä teeskentelystä esimerkiksi käy muun muassa Puukko-Mackien kaksinaamaiset naisseikkailut: ensin hän liehittää uskollisuuttaan vakuutellen Polly Peachumia, mutta myöhemmin paljastuu, että hänellä onkin suhde Lucyyn, poliisi Brownin tyttäreen. Rakastavat sanat siis osoittautuvat petollisen vilpillisiksi. Silti ainoa asia, jota Mackie ehtii harmitella, on se, että Lucyn ja hänen suhteensa paljastuminen on epäedullista hänen korruptiosuhteelleen Browniin. Lisäksi on lähes sanomattakin selvää, että Mackie viettää säännöllisesti aikaansa ilotyttöjen seuras-

³⁴ On toki selvää, etteivät *sääli* ja *empatia* ole toistensa suoria synonyymeja. Sääli liittyy enemmän myötätunnon käsitteeseen (ks. johdannon jaksoa 2), kun taas empatiaa kokeva ihminen ottaa aidommin toisen ihmisen tunnetilan oman tunnetilansa lähtökohdaksi.

³⁵ Ilmaus ”kurjuuden viisi perustyyppeä, jotka ovat omiaan liikuttamaan ihmisten sydämiä” on sangen kuvaava.

sa. Tällainen roisto on kuitenkin näytelmätekstin mukaan vähemmän paha kuin porvari, jonka luoma maailmanjärjestys on kaiken pahan takana.

Ironiset ilmaukset ovat keskeisiä *Kolmen pennin oopperan* dialogeissa. Ilman ironian tajua voisi luulla, että henkilöiden välillä näkyisikin merkkejä ymmärtämisestä ja jopa empatiasta. Esimerkiksi kun Puukko-Mackie on ensimmäisen vangitsemisensa jälkeen karannut vankilasta ja Brown yrittää vakuutella suunniltaan oloaan ja syyttömyyttään pakoon, tokaisee Peachum: ”Minä uskon sen. Teistä mahtaa tuntua kauhealta.” (Mts. 85.) Ilman jäljessä tulevaa kontekstia ilmaus voisi ollakin aito, mutta Peachumin persoonallisuuden tuntien ja dialogin jatkon valossa kommentti on hyvin ironinen. Hänen repliikeissään ironiaa on muissakin yhteyksissä. Kun on selvinnyt, kenen kanssa Polly on mennyt naimisiin, kommentti kuuluu: ”Hänestä on tullut varkaitten huora. Sepä kaunista. Sepä ihanaa.” (Mts. 53.) Myös Mackie harrastaa ironiaa esimerkiksi tuskaillessaan sitä, että hänen ja Lucyn suhde tulee julki: ”Se narttu on tietenkin tulossa tänne. Ihanat ajat tässä on edessä ennen hirttämistä.” (Mts. 76.)

Vaikka empatiaa ei näytelmässä kukaan juuri kellekään osoita, silti joitakin empatiaa *hakevia* ilmauksia ja tilanteita on. Esimerkiksi Polly yrittää saada anottua aikaa miehensä Mackien viimeiseen tapaamiseen vetoamalla siihen, kuinka paljon miehellä ja vaimolla on puhuttavaa viimeisillä jäähyväisillä (mts. 108). Poliisin suomat viisi minuuttia eivät kuitenkaan tällä anelulla lisääny. Myös Puukko-Mackien voi tulkita hakevan empatiaa, kun hän hirttotuomion saatuaan yrittää saada vielä apua ryöstäjätovereiltaan. Kuolemansellissä hän lausuu: ”Voi veljet, *säälikää*: jo hukka peri, / Macheath jäi loukkuun. Nauru hyytynyt / on huulille, ja jähmettynyt veri. / Mies epätoivon kuilussa on nyt / ja sieltä huutaa viestin viimeisen. / Näin hylkäätekö ystävänne siis / kun hän on kiikissä ja täällä makaa? / Ken heitti veivin jo, hänestä viis! / Vaan vielä hengittävää armahtakaa. / Vai tahdotteko piinaa pitkittää?” (Mts. 105.) Lopulta kuitenkin tovereiden apu viipyy niin, että tie ehtii käydä hirsipuulle.

Empatian *torjumista* ovat laajemmin ottaen toisen ihmisen huomiotta jättäminen, toisen ajatusten ohittaminen ja itsen kaikenaikainen korostaminen. *Kolmen pennin oopperassa* esimerkkejä edellisistä on runsain mitoin: Kun Polly Peachum juuri ennen hänen ja Mackien häitä surkuttelee, kuinka monta ihmisparkaa heille varastettujen huonekalujen hankkimisessa on kuollut,³⁶ kääntää Puukko-Mackie asian päällelleen: ”Ja mil-laisten huonekalujen! Roskaa! Olet aivan oikeassa kun suutut.” (Mts. 35.) Ulkoisesti ilmaus *olet aivan oikeassa* osoittaa toisen tunteen ja näkemyksen huomioimista ja todesta ottamista, mutta oikeasti kyse on alkuperäisen ajatuksen ja tunteen ohittamisesta. Myös oman persoonan ja omien tunteiden korostaminen toimii samanlaisena toisen ohittamisena. Esimerkiksi Pollyn äiti Celia Peachum nostaa aina päällimmäiseksi oman kunniansa, kun setvitään Pollyn onnetonta suhdetta Puukko-Mackieen. Löytäessään tyttärensä vangitun Mackien luota, hän tuhahtaa: ”Sinä saastainen letukka, tule heti pois. – – Tämän sinä teet kunnialliselle äidillesi: sinut täytyy tulla hakemaan vankilasta.” (Mts. 83.)

³⁶ Pollyn tunnereaktio on tulkittavissa sääliksi tai jopa empatiaksi. Se kuitenkin saatetaan mitättömään valoon tullessaan tulkituksi naiivin ihmisen tarpeettomaksi purkaukseksi.

Kaikki nämä ihmisten epäempaattiset piirteet tuntuvat argumentoivan sitä, että ihminen on lopulta kelvoton. Peachumin laulamin sanoin: ”Niin, ihminen on surkea, / ja kummempi ei maailma. / Kai hyvään pyrkii ihminen, / vaan olosuhteet estää sen.” (Mts. 60.) Kun palataan tarkastelemaan, kuinka tällaiset näytelmähenkilöt suhteutuvat vieraannuttamisen käsitteeseen – joka siis Brechtin ominkin sanoin on tässä näytelmässä esimerkillisesti läsnä – kohdataan kysymys samastumisesta. Väittäisin, että tällaisiin sangen epäempaattisesti toisiin suhtautuviin roolihahmoihin on vähintäänkin kiusallista samastua. Tuntuu siis siltä, että Brecht on onnistunut luomaan henkilöihahmot, joihin katsoja ei edes halua samastua. Polly Peachumin hahmoa mietin hetken samastumisen näkökulmasta: hän on olosuhteiden uhri, jonka kohtalo on omiaan ainakin herättämään katsojan säälin. Toisaalta hänkin osoittautuu laskelmoivaksi teeskentelijäksi esittäessään häikäilemättä tekaistua solidaarisuutta Lucia kohtaan (ks. mts. 102.) On toki muistettava, etteivät henkilöiden miellyttävyys ja samastuttavuus ole yhteneviä (ks. myös Ala-Röyskön artikkelia tässä teoksessa). Näkisin kuitenkin, että järjestelmällinen kylmyys ja oman edun tavoittelu etäännyttävät roolihahmoja katsojasta.

Vaikka toimivaa samastumiskohdetta ei *Kolmen pennin oopperasta* tunnu löytyvän, ovat roolihahmot ja niiden toimintatavat silti tunnistettavia. Näytelmän eri tavoilla raadollista maailmankuvaa viestivät henkilöt ovat kenties ihmistyyppejä, joiden olemassaolon voi kuvitella tai joille löytää kokemusmaailmastaan vastaavuuksia. Katsojan oma identifioituminen näihin hahmoihin on kuitenkin nähdäkseni epätodennäköistä. Tähän ilmiöön liittyy myös se saksalaisen teatteriperinteen erityisyys, että saksalaisen sankarin esittäminen tai luominen on kyseenalaista maan synkän historian valossa (ks. Visapää 2006: 502). Tosin tämän näytelmän tapauksessa yhteys on anakroninen, sillä näytelmä on ensiesitetty reilu vuosikymmen ennen toisen maailmansodan alkua. Kiistatonta on silti, ettei *Kolmen pennin oopperassa* ole samastuttavaa sankaria.

Sisään kirjoitettu vieraannuttaminen: roolihahmot puhuvat eepin teatterin periaatteita

Seuraavaksi luon katsauksen siihen, kuinka Brechtin viitoittamat vieraannuttamisen periaatteet näkyvät näytelmätekstin tasolla *Kolmen pennin oopperassa*. Aloitan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kytkeytyvästä yleistettävyyden vaatimuksesta. Näytelmän kommenttitekstissä Brecht toteaa Polly Peachumin roolihahmosta seuraavaa:

3) Hänen suhteensa katsojaan on muotouduttava sen mukaan, missä määrin hän kohdistaa arvostelua katsojan tavanomaisiin käsityksiin siitä, minkälaisia ryövärinmorsiamet ja kauppiiaantytöt ovat luonteeltaan jne. (Brecht 1998: 12.)

Aiemmin nostin esiin Brechtin näkemyksen siitä, että näyttelijöiden ei tule pitäytyä esittämisessään yksin varsinaisessa juonessa. Nähdäkseni tämä esimerkki täsmentää samaa vaatimusta. Ei siis oikeastaan riitä, että katsoja tunnistaa näytelmästä persoonia ja toimintamalleja, joita oikeassakin elämässä voisi olla. Olennaisempaa on Brechtin mukaan

se, että näytelmää ja roolisuorituksia katsoessaan katsoja kyseenalaistaa totunnaisia tapojaan nähdä maailma ja ihmiset.

Pääosin yleistysten ja todellisuusyhtymäkohtien luominen syntyy siitä, *kuinka* näytelmä esitetään. Peruslähtökohta siis on, että teatteriesityksen ja todellisuuden ero pysyy koko ajan selvänä. Tätä jakoa alleviivaa muun muassa jo aiemmin mainitun ”neljännen seinän” puuttuminen; näyttelijät ottavat ajoittain suoran kontaktin yleisöön. *Kolmen pennin oopperassa* esimerkiksi Puukko-Mackie kertoo suoraan katsojille toisen kohtauksen alussa: ”Tässä hevostallissa vietetään tänään minun ja neiti Polly Peachumin häitä, joka rakkaudesta on seurannut minua jakaakseen lopun elämäni minun kanssani.” (Mts. 33–34.) Myös edellä mainittu Jonathan Peachumin ammattiesittäytyminen on vastaava kontaktinotto. Nähdäkseni nämä selvennykset ja paljastukset vertautuvat otsikoihin, jotka kertovat ennalta, *mitä* tapahtuu, jolloin katsoja voi keskittyä seuraamaan sitä, *miten* tämä tapahtuu. Näytelmän esittävyttä painottavat myös Peachumin lopussa lausumat sanat: ”– – jääköön jokainen seisomaan paikalleen laulaaksemme köyhistä köyhimpien koraalin, niiden, joiden vaivojen täyteistä elämää tänään olette *esittäneet*, sillä todellisuudessa juuri heidän käy aina loppuksi huonosti.” (Mts. 116.)

Kolmen pennin oopperaa lukiessani kiinnitin huomioni erääseen hyvin tiuhaan toistuvaan lausumaan. Erityisesti Puukko-Mackie – ja välillä joku muukin – toistaa ilmausta *oppia ikä kaikki* (saks. *kannst du was lernen*). Ensisijaisesti tuo hokema viittaa toki näytelmän roolihahmojen väliseen vuorovaikutukseen: ilmausta käytetään jonkin oivalluksen painottamisessa ja myös erityisesti muiden ivallissävyytteisessäkin opastamisessa. Lausuman vahva toisteisuus nostaa sen kuitenkin myös lukijalle ja kenties myös katsojalle korosteiseksi jo pelkkänä itsenäisenä lausumana. Voisi kenties ajatella, että se on myös yleisölle kohdistettu piiloviesti, joka painottaa näyttämöteoksen vaatimaa kriittistä suhtautumista ja asiayhteyksien oivaltamista. Brechtin näkemys oli, että yhteiskunnallisia epäkohtia osoittavan teatterin tulisi haastaa ja aktivoida ihmisiä toimimaan. Brecht (1967: 135) on itse kirjoittanut, että *Kolmen pennin oopperalla* lauluineen on kahtalainen merkitys: viihdyttää ja opettaa. Nämä kaksi funktiota ovat kuitenkin Brechtin mukaan sotajalalla keskenään: ”Kyseessä on aivan tietty, uusi oppimisen tapa, joka ei enää sovi yhteen tietyn vanhan huvittelemistavan kanssa.” (Mts. 136.)

Mielestäni kiehtovia ovat sellaiset näytelmän kohdat, joissa jotkin roolihahmot tuntuvat puhuvan kuin Brechtin omalla suulla siitä, miten taidetta tulee tai ei tule tehdä. Malliesimerkki tällaisesta vieraannuttamisen sisään kirjoittamisesta on kohta, jossa Polly esittää ryöstäjäseurueessa laulun Merirosvo-Jennystä. Matthias-niminen seurueen jäsen erehtyy kehuaan esitystä sanoin: ”Oikein sievää (saks. *nett*), huvittavaa, eikö totta? Armollinen rouva se sitten osaa eläytyä.” Eläytyminen on niin Brechtille kuin Mackiellekin tässä tilanteessa punainen vaate: ”Vai sievää? Ei se mitään sievää ollut, senkin idiootti! Se on taidetta eikä mitään sievää. Sinä esitit sen oikein hienosti, Polly. Mutta tuollaiselle paskiaiselle – suokaa anteeksi teidän korkea-arvoisuutenne – ei kannata esittää mitään.” (Mts. 45.) Mackie siis omalla kommentillaan ja tuotumuksellaan painottaa sitä, kuinka taide on esittämistä eikä sievää eläytymistä.

Samaan teemaan kytkeytyvät myös tässä teoksessa merkittävässä roolissa olevat laulut sekä niiden esittäminen. Ohjekstissään Brecht pui kysymystä laulujen esittämisestä monisanaisesti:

4) Mitään inhottavampaa ei ole kuin näyttelijä, joka kuvittelee voivansa unohtaa, että on jättänyt tavallisen puhutavan taakseen ja siirtynyt jo lauluun. – – Missään tapauksessa ei pidä ajatella, että laulun aika tulee silloin kun sanat eivät enää riitä, tunteet pursuavat yli äyräidensä. Näyttelijän ei tule vain laulaa: hänen on myös esitettävä laulajaa. – – Mitä sävelmään tulee, näyttelijän ei pidä seurata sitä sokeasti. – – Näyttelijän kannalta on edullista, että muusikot hänen esiintyessään ovat nähtävissä; eduksi on myös se, että hänen annetaan selvästi valmistella esiintymistään (hän voi esimerkiksi siirtää tuolia tai varta vasten parantaa naamiointiaan jne.). Erityisesti laulujen yhteydessä on tärkeää, että 'esittäjä esitetään'. (Mts. 15–16.)

Juuri mainitsemaani Merirosvo-Jennystä kertovan laulun sisältävään kohtaukseen Brecht on kirjoittanut sisään paljon näistä näkemyksistään. Ennen laulun alkua Polly selostaa pitkälti sitä miljöötä ja taustaa, josta lauluesitys kertoo. Hän ikään kuin valmistaa laulunäyttämön näillä toimillaan. Lopulta hän katkaisee valmistelun eli näytelmän ja aloittaa itse lauluesityksen sanoilla ”hyvä, nyt minä aloitan”. Lisäksi käsikirjoitukseen on merkitty laulujen yhteyteen ohjeet erillisistä lauluvalaistuksista, jotka myös korostavat sitä, että laulut *esitetään*. Myös Brechtin maininta siitä, ettei näyttelijän tule aina sokeasti seurata säveltä (ks. edellinen sitaatti), vihjaa mielestäni siihen, ettei näyttelijä eikä edes roolihahmo muutu laulajaksi vaan vain esittää sellaista.

Monen laulun yhteydessä tekstissä on merkintöjä, jotka ohjaavat laulujen erillisyyteen muusta näytelmästä. Esimerkiksi esirippu sulkeutuu jo ennen toisen näytöksen päättävää laulua, jolloin Macheath ja Kapakka-Jenny jäävät verhojen eteen laulamaan (mts. 87). Brecht onkin kirjoittanut *Kolmen pennin oopperasta*: ”Näkyvin uudistus oli se, että musiikkiesitykset erotettiin selvästi muusta esityksestä.” Tämä erillisuus ja laulujen sisältö yhdessä kehittävät yhteiskunnallista vaikuttavuutta: ”Musiikista tuli saastan pöyhijä, provokaattori ja ilmiantaja.” (Brecht 1967: 196.)

Näyttämöteoksen henkilöahmot siis toimivat käsikirjoituksen perusteella vieraannuttamisen periaatteiden mukaisesti esimerkiksi lauluissa, ylipäättään suhteessa yleisöön ja etenkin puhumalla eksplisiittisesti vieraannuttamisen puolesta. Tällöin nämä roolihahmot ovat nähdäkseni kuin tuohon aikaan uuden eepisen teatterin pioneereja ja lähettiläitä.

Musiikin roolista vieraannuttamisen palvelijana

Koska *Kolmen pennin ooppera* sisältää useita lauluja, on huomattava, että oleellinen osa teoksen välittämistä merkityksistä syntyy tekstin ohella myös musiikista sekä näiden kahden vuorovaikutuksesta. Tässä yhteydessä en ryhdy kaikkia tai useitakaan lauluja läpikäyvään musiikkianalyysiin vaan teen ainoastaan muutaman huomion siitä, millaisia vaikutelmia Kurt Weillin musiikki yhdistettynä Brechtin lauluteksteihin herättää. Suuren suosion nopeasti saavuttanut Weillin musiikki on (oman kuuntelukokemukseni pe-

rusteella) mm. kabareeperinteestä, iskelmämusiikista ja uusklassisesta orkesterimusiikista ammentavaa omaperäistä musiikillista kudosta. Musiikin ja tekstin vuorovaikutus kehittyy usein ristiriitaisuuksista. Esimerkiksi *Laulu inhimillisen pyrkimyksen riittämättömyydestä* päättyy hulvattomaan puhaltimien ja lyömäsoitinten loppusoihtoon, vaikka teksti loppuu sanoihin ”Elämästä tästä / irti ei saa paljonkaan. / Luulot enemmästä / on itsepetosta vaan”. Musiikillisen kielen ja laulujen sanoitusten vastaamattomuuskaan ei toki ole systemaattista. Monissa lauluissa Weill tuntuu leikittelevän erilaisilla musiikillisilla tunnelmilla, jotka osittain seuraavat tekstiä ja osittain parodioivat sitä vahvasti. Esimerkiksi ensimmäisen näytöksen finaali *Ihmisten olosuhteiden epävakaisuudesta*, jossa päädytään jo edellä referoituihin päätelmiin ihmisen ja olosuhteiden kelvottomuudesta, sisältää laajan musiikillisen skaalan komediallisesta humpasta hitaaseen ja pahaenteiseen, resitatiivinomaiseen lauluun sekä lopulta kohtalokkaiisiin loppusointuihin. Hetkittäin musiikki tuntuu kuvaavan melko tarkasti tekstin sisältöä – toisinaan se taas on kuin satiirinen irvikuva siitä.

Musiikin ja tekstin tragikoominen epäsymmetria on ollut selvästi Weillin tarkoituksellinen lähtökohta. Hän on todennut pian näytelmän ensiesityksen jälkeen: ”I had a realistic plot, so I had to set the music against it, since I do not consider music capable of realistic effects.” (Weill 1929.) Viimeisestä väitteestä olen itse asiassa hyvinkin eri mieltä, mutta tämä tausta-ajattelu selventää paljon teoksen musiikin luonnetta. Nähdäkseni myös musiikin tyyli tässä teoksessa palvelee omalta osaltaan vieraannuttamista: kun musiikki ei sulaudu tekstiin tai päinvastoin, sekä teksti että sävel kiinnittävät enemmän kuulijan huomiota. Tällöin myös jo monesti mainitsemani yhteiskunnallinen vaikuttavuus voi kasvaa. Laulujen sama maailmansuosio saattaa silti kieliä myös siitä, että Weillin omaperäinen ja taidokas musiikki kaikkine sisällöllisine ristiriitoineen on vedonnut yleisöön myös ilman sen suurempaa yhteiskunnallisen aktiivisuuden syntyä.

Yhteiskunnallinen vaikuttavuus – todellista vai näennäistä?

Brecht kirjoittaa teatterin yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta seuraavasti: ”Kun kritisoidaan virran juoksua, sillä tarkoitetaan sen parantamista, korjaamista.” (Brecht 1967: 167.) Hän antaa siis ymmärtää, että kritisoimisella on suora yhteys korjaavaan toimintaan. Toisaalta hän myös lähtee siitä, että tämän yhteyden löytäminen ei ole yksinkertaista: ”– – kiinnostaville prosesseille on löydettävä sellaiset määritelmät, joita käyttämällä näihin prosesseihin on mahdollista puuttua.” (Mts. 196.) Jännittävän paradoksin tähän yhtälöön tuo *Kolmen pennin oopperassa* se, että monessa kohtaa tekstiä tuodaan yksiselitteisesti ilmi näkemys siitä, ettei kieroutuneelle maailmanjärjestykselle ole tehtävissä mitään. Esimerkiksi kun Puukko-Mackie hyväksyy kohtalonsa joutua hirteen, hän vielä kommentoi: ”Se, että Jenny kuulemani mukaan on antanut minut ilmi, hämmästyttää minua suuresti. Se on ilmeinen osoitus siitä, että maailma jää ennalleen.” (Mts. 113.) Sama pessimismi huokuu myös Brechtin kommenttitekstistä: ”Valitettavasti

on syytä pelätä, etteivät otsikot enempää kuin tupakointikiellon kumoaminenkaan³⁷ täysin riittäisi johdattamaan yleisöä teatterin antoisampaan käyttöön.” (Brecht 1998: 7.)

Koko tekstin läpikäyvä pessimismi ja olosuhteiden vääjäämättömyys voivat toki luoda monia tulkintoja. Jos tarkoitus on kirjaimellisesti väittää, etteivät ihmisen hyvät pyrkimykset voi parantaa oloja, on helppoa kyseenalaistaa koko yhteiskunnallisen aktiivisuuden mielekkyys: miksi yrittää muuttaa jotain, mikä ei kuitenkaan muutu? Toisaalta tällainen järkähtämättömyys voi myös pyrkiä viittaamaan siihen, ettei teoksessa kritisoidusta kapitalismista pääse eroon muutoin kuin vallankumouksella. Jos ja kun tähtään kuitenkin on vaikuttaa maailmanmenoon, pessimismin ja kyynisyyden tehtävä on kenties lähinnä provosoida katsojaa: kärjistetyt ilmaukset pakottavat näiden ajatusten vastustukseen.

Kolmen pennin oopperan juonta referoidessani lupasin vielä palata näytelmän loppukohtaukseen ja sen merkityksiin. Kuninkaan ratsulähetin saapuminen kuin toisesta todellisuudesta kaikkine absurdeine sävyineen linkittyy vahvasti edellä kuvaamaani paradoksiin maailman muuttumattomuudesta ja maailman parantamisen vaatimuksesta. Puukko-Mackien henki siis lopulta säästyy, kun kuninkaallisen lähetin asussa esiintyvä konstaapeli Brown ratsastaa kuningattaren kruunajaispäivän kunniaksi tuomaan armahdusviestin. Kohtauksessa toteutuu korostetusti eepin teatterin yksi perusajatus eli illuusion rikkominen. Peachum – joka monissa lauluissa toimii kuin kertojana – laulaa ennen viimeistä finaalia: ”On näyttämöllä vaikei elämässä / tarjolla vanha konsti, mikä muu: / Kuninkaan ratsastava sanantuoja ilmaantuu!” (Mts. 115.) Hetken päästä myös rouva Peachum tähdentää, ettei tämä pelastava ratkaisu ole oikeassa elämässä mahdollinen: ”Näin olisi elämämme helppoa ja rauhallista, jos kuninkaan ratsastavat lähetit aina ilmaantuisivat paikalle.” Toisin sanoen todellisessa elämässä ei ole nähtävissä mahdollisuutta yllättäviin hyviin käännteisiin, vaan maailma on kuin tuomittu jatkaamaan vanhaa kulkuaan. Tämä pessimistisen alistuva asenne on kiteytynyt näytelmän viimeisiin säkeisiin: ”Vääryyttä vastustaa on turha aivan. / Viisainta maltaa, kunnes itsekseen / se tästä maailmasta murheen, vaivan / pois haihtuu pimeään ja pakkaseen.” (Mts. 116.)

Tärkeä kysymys on siis, miksi lähetin on kuitenkin saavuttava. Loppukohtaus paitsi palvelee illuusion rikkoutumista myös toimii Brechtin mukaan porvariston suojeelijana (ks. alun sitaatti). Samaa näkemystä tukee nähdäkseni myös Peachumin repliikki hänen pohdiskellessaan kerjäläisbisnestä: ”Olen huomannut, että ne, jotka omistavat tämän maan tosin voivat aikaansaada kurjuutta, mutta kurjuuden näkemistä he eivät voi sietää.” (Mts. 92.) Vaikka näytelmä kaiken kaikkiaan ilmiantaakin paljon esimerkiksi porvarillisen maailmanjärjestyksen epäkohdista, loppuratkaisun jättäminen tämän kurjuuden varaan ei siis enää käy. Porvarin silmät eivät tätä kestäisi. Tässä asenteessa ja loppuratkaisussa voidaan havaita myös sisään rakennettua kritiikkiä, joka kohdistuu porvariin sokeuteen nähdä oman toimintansa seuraukset.

³⁷ Tämä Brechtin innovaatio lukeutuu hänen näkemyksiinsä tulevaisuuden professionaalisen teatteriyleisön roolista. Jätän tämän ajatushaaran kuitenkin tarkemmista selityksistä ja kommentteista.

Lopuksi

Tekemäni katsaus *Kolmen pennin oopperaan* osoittaa joitakin mielenkiintoisia kytköksiä Brechtin teoreettisen pohdinnan ja itse näytelmän suhteesta – systemaattista kokonaiskuvaa teoksen kytkeytymisestä vieraannuttamiseen en pyrkinytään luomaan. Eepisen teatterin näkemys siitä, ettei katsojan tulisi tiedostamattomasti samastua katsoomaansa, tuntuu saavan tukea monista tekstin – ja myös musiikin – ratkaisuista. Nämä näkemykset ovat mielestäni kiehtovia ja inspiroivat tutkimaan perustansa. Olen kuitenkin tämän ”tutkimusretken” jälkeenkin yhä perinteisen eläytymistä korostavan teatterin ystävä. Vieraannuttamisen epäluonnollisuutta voisi nähdäkseni argumentoida myös sillä, kuinka merkityksellinen katse on samastumisessa ja näin ollen myös empatian kokemisessa. Goleman (2007: 71) on todennut, että katse avaa fysiologisellakin tasolla tien toisen ihmisen tunteen tiedostamiseen ja saman tunteen tuntemiseen – siis empatiaan. Koska katse näin toimii usein samastumisen ja empatian herättäjänä tai ihmisten välisen vuorovaikutuksen kytköksenä ja koska näytelmän yleisö väistämättä *katsoo* näyttelijöitä, tuntuu väkivaltaiselta raastaa näytelmän seuraaminen ja samastuminen erilleen toisistaan. Toki katsekontakti ei ole teatterissa yleisön ja näyttelijöiden välillä samalla tapaa vastavuoroinen kuin normaalissa ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Brecht voisi jopa väittää, että todellisempi katsekontakti yleisön ja näyttelijän välille syntyy, kun illuusio rikotaan ja näyttelijä suuntautuu eepisen teatterin periaatteen mukaan suoraan yleisöä kohti.

Oma kokemukseni joka tapauksessa on, että näytelmää katsoessani peilaan väistämättä näkemääni omiin kokemuksiini ja samastumisen kautta syntyviin tuntemuksiini. Näillä tavoin mahdollisesti syntyvä uskottavuuden vaikutelma voi nähdäkseni myös luoda linkin teatterin ja todellisen elämän välille. Samastumisen ja eläytymisen kautta koskettava ja tunnistettavia tilanteita osoittava näyttelemine voi nähdäkseni luoda myös vaikutuskanavan todelliseen elämään. Tällöin ei toki silti ole yleensä kyse samantalaisesta poliittisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivisesta vaikuttamisesta ja toiminnallisuudesta, jollaista Brecht eepisellä teatterillaan on pyrkinyt luomaan.

Lähteet

- ARISTOTELES 1967: *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- BATSON 1991: *Altruism question: toward a social-psychological answer*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum associates.
- BLAIR, J. R. 2005: Responding to the emotions of others: dissociative forms of empathy through the study of typical and psychiatric population. – *Consciousness & Cognition* 14(4) s. 698–718.
- BRECHT, BERTOLT 1967 (suom. 1991): *Kirjoituksia teatterista*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- 1998: *Kolmen pennin ooppera*. (Suomennokset: näytelmä Turo Unho, laulut Elvi Sinervo, kommenttiteksti Max Rand) Teoksessa Bertolt Brecht: *Setšuanin hyvä ihminen ja muita näytelmiä*. Helsinki: Otava.
- BURKART, J. M. & HRDY, S. B. & VAN SCHAIK, C. P. 2009: Cooperative breeding and human cognitive evolution. – *Evolutionary Anthropology* 18 s. 175–186.
- BURKART, J. M. & VAN SCHAIK, C. P. 2010: Cognitive consequences of cooperative breeding in primates. *Animal Cognition* 13 s. 1–19.
- DARWALL, STEPHEN 1998: EMPATHY, SYMPATHY, CARE. – *PHILOSOPHICAL STUDIES* 89 (2-3) s. 261–282.
- DIESSEL, HOLGER 2006: Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. – *Cognitive linguistics* 17 s. 463–489.
- DU BOIS, JOHN W. 2003: Stance and Consequence in Interaction. Luentomoniste. Langnetin seminaari Oulussa 10.–12.9.2003.
- EISENBERG, NANCY 2000: Emotion, Regulation and Moral Development. – *Annual Review of Psychology* 51 s. 665–697.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominiesta* tämä. Helsinki: SKS.
- ETELÄMÄKI, MARJA & HERLIN, ILONA & JAAKOLA, MINNA & VISAPÄÄ, LAURA 2009: Kielioppi käsitteistykseenä ja toimintana. Kognitiivista kielioppia ja keskusteluanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113 s. 162–187.
- GOLEMAN, DANIEL 2007: *Sosiaalinen äly*. Helsinki: Otava.
- GOODWIN, CHARLES 1979: The interactive construction of a sentence in natural conversation. – George Psathas (toim.), *Everyday language: studies in ethnomethodology* s. 97–118. New York: Erbaum.
- HAKULINEN, AULI 1975: Suomen *sitä*: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. – *Sananjalka*. Suomen kielen seuran vuosikirja 17 s. 25–41.
- HEPBURN, ALEXA & POTTER, JONATHAN 2007: Crying Receipts: Time, Empathy and Institutional Practice. – *Research on Language and Social Interaction* 40 (1) s. 89–116.
- HERITAGE, JOHN tulossa: Territories of knowledge, territories of experience: Emphatic moments in inte-raction. – Stivers, Tanya, Lorenza Mondada & Jakob Steensig

- (toim.): *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERLIN, ILONA & ETELÄMÄKI, MARJA 2011: Conceding and concurring. Towards a unifying account of schemas in cognition and interaction. Esitelmä kognitiivisen kielentutkimuksen maailmankongressissa heinäkuussa 2011.
- HERLIN, ILONA & VISAPÄÄ, LAURA 2005: Kielen haju. – *Yliopisto* 2 s. 14–15.
- 2010: Kieli ja empatia -kurssi. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- HOFFMAN, M. L. 2000: *Empathy and Moral Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOGAN, R. 1969: Development of an empathy scale. – *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 33 s. 307–316.
- HONKO, LAURI 1963: Itkuvirsirunous. – Matti Kuusi (toim.), *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- 1978: The Ingrian Lament as Psychopomp. – *Temenos* vol. 14.
- HRDY, SARAH 2009: *Mothers and others: the evolutionary origins of mutual understanding*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- HUSSERL, EDMUND 1973: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil: 1929–35, (Husserliana XV)*, toim. Iso Kern, Haag: Martinus Nijhoff.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, ESA 2002: Einfühlung (= ‘re-enactment’) as the basic method of typological linguistics. – *Puhe ja kieli* 22:4 s. 151–162.
- 2003: *What is language? A study in the philosophy of linguistics*. Publications in General Linguistics 8. Turku: University of Turku.
- 2008: Concerning the role of consciousness in linguistics. – *Journal of Consciousness Studies* 15/6 s. 15–33.
- 2009: The true nature of typological linguistics. – J. Zlatev & al. (toim.), *Studies in language and cognition*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- 2011: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Osa III. Yleisen kielitieteen julkaisuja 14. Turku: Turun yliopisto.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli* 12 s. 121–156. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JAHODA, GUSTAV 2005: Theodor Lipps and the shift from “sympathy” to “empathy”. – *Journal of the History of the Behavioral Sciences* Vol. 41 Issue 2 s. 151–163.
- JEFFERSON, GAIL 1984: On stepwise transition from talk about a trouble to inappropriately next-positioned matters. – Maxwell J. Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action. Studies in Conversation Analysis* s. 191–223. Cambridge: Cambridge University Press.

- 1988: On the Sequential Organization of Troubles-Talk in Ordinary Conversation. – *Social Problems* Vol. 35 No. 4 s. 418–441.
- JOKINEN, JUHA VELI (toim.) 2010: *Matti Nykänen myötä- ja vastamässä*. Helsinki: Minerva.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Empathy as motivation for style shifting in narrative. – Jef Verschueren (toim.), *Levels of linguistic adaptation*. Selected papers of the International Pragmatics Conference. Vol. II s. 17–22. Amsterdam.
- 1996: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä – Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. *Kieli* 9 s. 37–97. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- KALLIOPUSKA, MIRJA 1983: *Empatia – tie ihmisyyteen*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 2005: *Psykologian sanasto*. Helsinki: Otava.
- KARVONEN, PIIRJO 1996: Missä on taloustekstin ihminen? – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. *Kieli* 9 s. 151–167. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto*. Helsinki: SKS.
- KIMMEL, MICHAEL 2007: Properties of cultural embodiment: Lessons from the anthropology of the body. – R. Frank & R. Dirven & T. Ziemke & E. Bernardez (toim.), *Body, language and mind vol 2. Sociocultural situatedness* s. 77–108. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KOHLER, EVELYNE & KEYSERS, CHRISTIAN & UMITA, M. ALESSANDRA & FOGASSI, LEONARDO & GALLESE, VITTORIO & RIZZOLATTI, GIACOMO 2002: Hearing Sounds, Understanding Actions: Action Representation in Mirror Neurons. – *Science* vol. 297 s. 846–848. www.sciencemag.org.
- KORKALAINEN, MARIA 2002: Myötäelämisen dynamiikkaa. Affiliaation kutsuminen, tarjoaminen ja torjuminen nuorten naisten omakohtaisessa kokemukseronnassa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KOSKI, SONJA 2010: Empatian biologia ja psykologia. – Luento *Kieli ja empatia* -kurssilla helmikuussa 2010. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KOSKI, SONJA E. & ELISABETH STERCK 2010: Empathic chimpanzees: a proposal of the levels of emotional and cognitive processing in chimpanzee empathy. – *European Journal of Developmental psychology* (Vol. 7/1: Special issue on theory of mind).
- KRAPU, MARKO & LOURAMO, KAISA 2003: Tietokonevälitteisen vuorovaikutuksen tutkimus: Nonverbaalisen viestinnän ja anonymiteetin tarkastelua. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Osat 1–3. 2006. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Myös elektronisena.)
- KUUSELA, PEKKA 2007: Sosiaalipsykologian keskeisiä käsitteitä. – Kuusela, Pekka (toim.), *Sosiaalipsykologia – Yksilöstä yhteiskuntaan* s. 197–209. Taskutieto. Oy UNIPress Ab.
- KÖVECSSES, ZOLTÁN 2000: *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

- LAITINEN, LEA 1988: Naiset ja roolit. Koti- ja ansioäitien keskustelu 1987. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen – tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 159–184. Helsinki: Yliopistopaino.
- 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- 2006: Zero person in Finnish: a grammatical resource for construing human reference. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Heelasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person* s. 209–231. Amsterdam: Benjamins.
- LAITINEN, LEA & LEHTINEN, TAPANI 1997: Lukijalle ja Johdanto. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen – Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli 12* s. 5–19. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 1999: *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books
- LAKOFF, GEORGE & TURNER, MARK 1989: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991: *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93 s. 161–216.
- 1990a: Sijojen asema kielen kuvauksessa. – Pentti Leino & Marja-Liisa Heelasvuo & Petri Lauerma & Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Suomen kielen paikallissijat kognitiivisen kieliopin kehityksessä. Kieli 5* s. 12–58. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1990b: Spatial relations in Finnish: a Cognitive Perspective. – *Från Pohjolas pörten till kognitiv kontakt*. Vänskrift till Erling Wande den 9 maj 1990. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 6 s. 117–152.
- 2001: Finiittiverbinä *olla*. – Pentti Leino & Ilona Herlin & Suvi Honkanen & Lari Kotilainen & Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioiden s. 315–342*. Helsinki: SKS.
- LEVINSON, STEPHEN 2003: *Space in Language and Cognition*. Cambridge: CUP.
- LIPPS, THEODOR 1903: *Ästhetik: Psychologie des Schönen und der Kunst. 1, Grundleitung der Ästhetik*. Hamburg: Voss.
- 1905: *Ästhetik: Psychologie des Schönen und der Kunst. Teil 2, Die ästhetische Betrachtung und die bildende Kunst*. Hamburg: Voss.
- 1906. “Einfühlung und Ästhetischer Genuß.” – *Die Zukunft* 16 s. 100–114.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä – Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: SKS.
- MANDLER, JEAN MATTER 2003: *The foundations of mind: origins of conceptual thought*. Oxford: Oxford University Press.

- MCKEE, ROBERT 1997: *Story – Substance, Structure, Style and the Principles of screenwriting*. New York: Regan Books.
- MÄKINEN, MARIA 2009: *Sitä on oltu* -konstruktio. Kandidaatintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- NENOLA, AILI 2002: *Inkerin itkuvirret = Ingrian laments*. Helsinki: SKS.
- NIEMI, JARKKO 2007: ”Voihan sitä noinkin ajatella.” Myönnyttelymuotin rakenne ja käyttö. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2010: Myönnyttelymuotti – erimielisyyttä enteilevä samanmielisyyden konstruktio. – *Virittäjä* 114 s. 196–222.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: SKS.
- ONIKKI, TIINA 1994: Rähmältä pystyyn ja naama peruslukemille. – Nykysuomen paikallissijaisten asennonilmausten merkitysrakenteen kartoitusta. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: SKS.
- PALLASKALLIO, RITVA 2003: Uutisaika. Finiittiverbin aikamuodoissa katastrofiuutisissa 1892–1994. – *Virittäjä* 107 s. 27–45.
- 2006: Rajaamatonta läheisyyttä. Läsnaolon ja omakohtaisen kokemuksen tunnusmerkkejä 1800-luvun uutistekstissä. Salla Kurhila & Anne Mäntynen (toim.), *Tunnetta mukana. Kieli 17* s. 124–146. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PERÄKYLÄ, ANSSI & SORJONEN, MARJA-LEENA (toim.) tulossa: *Emotion in interaction*. Oxford: Oxford University Press.
- PRESTON, S. & AL 2007: The neural substrates of cognitive empathy. – *Social Neuroscience* 2(3–4): 254–275.
- PRESTON, STEPHANIE & DEWAAL FRANS 2002: Empathy: Its ultimate and proximate basis. – *Behavioral Brain Science* 25 (1): 1–20.
- RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka. Erään haastattelun ääniä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 282–335. Helsinki: SKS.
- 2006: *Sekä että – Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: SKS.
- RIZZOLATTI, GIACOMO & GRAIGHERO, LAILA 2005: Mirror neuron: a neurological approach to empathy. – *Research and Perspectives in Neurosciences* 2005: 107–123.
- ROGERS, C.R. 1975: Empathic: 'An Unappreciated Way of Being' – *The Counseling Psychologist* 5(2): 2–10.
- ROUNAKARI, TUOMAS 2005: *Kyynelten laulu – tunne itkuvirsien luomisprosessissa ja musiikillisissa rakenteissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.
- RUONAKOSKI, EERIKA 2011: *Eläimen tuttuus ja vieraus: fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan kokemukseen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

- RUUSUVUORI, JOHANNA 2005: "Empathy" and "Sympathy" in Action: Attending to Patients' Troubles in Finnish Homeopathic and General Practice Consultations. – *Social Psychology Quarterly* Vol. 68 s. 204–222.
- 2007: Tunteet vuorovaikutuksessa. – *Psykologia* 2/07 s. 126–133.
- RÄSÄNEN, MATTI 2010: *Päivä päivältä enemmän ja enemmän Suomen toistokonstruktioita*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SALMINEN, JUTTA tulossa: Epäilen, että tämä verbi kyseenalaistaa täydennyksensä proposition. *Epäillä*-verbin merkityksen kehityksestä ja monitulkintaisuudesta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SCHELER, M. 1973. *Wesen und Form der Sympathie*. Bern/München, Francke Verlag (Engl. Translation: *The Nature of Sympathy*, London: Routledge & Kegan Paul 1954).
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Läsnaolon pronominit. *Tämä, tuo, se ja hän* viittaamassa keskustelun osallistujaan. Helsinki: SKS.
- SHIELDS, ROB 1996: The Dialogical Challenge to Verstehen. – *British Journal of Sociology*, June 1996.
- SIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kieliopista ja semantiikkaa*. Helsinki: SKS.
- SILVERMAN, KAJA 1983: *The subject of semiotics*. New York: Oxford University Press.
- SMITH, ADAM 1853: 1853/1966. *The Theory of Moral Sentiments*, New York: August M. Kelley Publishers.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103 s. 170–194.
- 2001: *Responding in conversation. A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: Benjamins.
- STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY 2010. Stanford University. <http://plato.stanford.edu/entries/empathy>. Viitattu 1.11.2010.
- STEIN, E. 1917: *Zum Problem der Einfühlung*, München: Kaffke Verlag. (Engl. Translation: Stein, E. 1989. *On the Problem of Empathy*. Washington: ICS Publishers.)
- STOTLAND, E. 1969: "Exploratory Investigations of Empathy." – *Advances in Experimental Social Psychology*, vol.4, toim. L. Berkowitz, s. 271–314. New York/London: Academic Press.
- SWEETSER, EVE 1990: *From Etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: CUP.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics*. Vol. I–II. Cambridge (MA): MIT Press.
- TITCHENER, EDWARD 1909: *Lectures on the Experimental Psychology of the Thought-Processes*. New York.
- TIMONEN, SENNI 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: SKS.
- TOMASELLO, MICHAEL 2003: *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- TOMASELLO, MICHAEL & MALINDA CARPENTER & JOSEP CALL & TANYA BEHNE & HENRIKE MOLLY 2005: Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *BEHAVIORAL AND BRAIN SCIENCES* (2005) 28, 675–735.
- VIKARI, AULI 1998: Carpe diem: Lukijaan suuntautumisen strategiat lyriikassa. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima: Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 280–303. Helsinki: SKS.
- VIKARI, AULI – KANTOKORPI, MERVI – LYYTIKÄINEN, PIRJO 1990: *Runousopin perusteet*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- VIOLI, PATRICIA 2003: Beyond the body: Towards a full embodied semiosis. – Frank, Roslyn M., René Dirven, Tom Ziemke & Enrique Bernardez (toim.), *Body, language and mind*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- VISAPÄÄ, LAURA 2006: Sentimentaalisella matkalla. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtaamispaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin*. Helsinki: SKS.
- 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Helsinki: SKS.
- tulossa: Infinitiivit affektin ja empatian konstruktioina. – Haakana, Markku & Marja-Leena Sorjonen (toim.), *Tunteet ja vuorovaikutus*. Helsinki: SKS.
- VISAPÄÄ, LAURA & HERLIN, ILONA 2006: Mitä kieleen kuuluu? *Yliopisto*.
- VISCHER, ROBERT 1873: *Ueber das optische Formgefühl*. Leipzig.
- WEILL 1929 = Kurt Weill -sitaatti näytelmän esittelysivuilla osoitteessa: <http://www.threpennyopera.org/music.php>, katsottu 19.2.2011.
- ZAHAVI, D. 2001: “Beyond Empathy: Phenomenological Approaches to Intersubjectivity.” – *Journal of Consciousness Studies* 8. 151–167.
- 2005: *Subjectivity and Selfhood: Investigating the First-Person Perspective*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- 2007. “Expression and empathy.” – *Folk Psychology Re-Assessed*, toim. D.D. Hutto & M. Ratcliffe s. 25–40. New York: Springer.
- ZLATEV, JORDAN 2008: *The co-evolution of intersubjectivity and bodily mimesis*. J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha & E. Itkonen (toim.), *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity* s. 215–244. Amsterdam: Benjamins.
- ZLATEV, JORDAN & T. RACINE & C. SINHA & E. ITKONEN 2008: Intersubjectivity: What makes us human? – J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha & E. Itkonen (toim.), *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity* s. 1–14. Amsterdam: Benjamins.